શ્રી પૂંજાભાઈ જૈનગ્રંથમાળા–૨૦

પાપ, પુણ્ય અને સંયમ

[વિપાક, અંતકૃદ્દશા, અનુત્તરૌપપાતિકદશા — એ નામના
૧૧મા, ૮મા અને ૯મા અંગગ્રંથોનો છાયાનુવાદ]

સંપાદક
ગોપાલદાસ જીવાભાઈ પટેલ

શ્રી જૈન સાહિત્ય પ્રકાશન સમિતિ
c/o ગુજરાત વિદ્યાપીઠ
અમદાવાદ

પ્રકાશક
ગોપાલદાસ જીવાભાઈ પટેલ
મંત્રી, શ્રી જૈન સાહિત્ય પ્રકાશન સમિતિ, અમદાવાદ
મુદ્રક
જીવણજી ડાહ્યાભાઈ દેસાઈ
નવજીવન મુદ્રણાલય, કાળુપુર, અમદાવાદ

બાર આના
પ્રથમ આવૃત્તિ, સપ્ટેમ્બર, ૧૯૪૦

પ્રાપ્તિસ્થાન
નવજીવન કાર્યાલય
અમદાવાદ અને મુંબઈ ૨

ઉપોદ્ઘાત

‘પાપ-પુણ્ય-સંયમ’ આ ત્રણ શબ્દોમાં એક રીતે આખું જૈન કર્મ-વિજ્ઞાન સમાઈ જાય છે. કોઈ પણ ધર્મમાર્ગ તત્ત્વોની ગણતરી અને સ્વરૂપ ગમે તેવાં બતાવતો હોય, પણ છેવટે જાણવા જેવું તો એ જ હોય છે કે, એ પોતાના અનુયાયીને કયાં કર્મ કરવાનો નિષેધ કરે છે, અને કયાં કર્મ કરવાને પ્રેરે છે. અલબત્ત, કર્મ કરવાં-ના કરવાં એ જ માત્ર ધર્મનું સંપૂર્ણ રહસ્ય નથી, કારણ કે કર્મ એ અતિશય સ્થૂલ વસ્તુ છે, અને તેની પાછળની ચેતન ભાવનાને પૂરેપૂરી વહન કરવા કે વ્યક્ત કરવાને અસમર્થ છે. તોય કોઈ પણ ધર્મનો સ્થૂલ પાયો તો અમુક પ્રકારનો કર્માકર્મનો વિધિ-નિષેધ-માર્ગ જ રહેવાનો. એ માર્ગમાં ધર્મતત્ત્વનો પ્રાણ પૂરેપૂરો ભલે ન સમાયો હોય, પણ તેનાં મૂળ તો તેમાં જ રહેલાં હોય છે. એટલે કોઈ પણ ધર્મમાર્ગની પરીક્ષા આપણે તેની કર્માકર્મની કલ્પના ઉપરથી કરીએ તો ખોટું તો ન જ કહેવાય.

જૈનોના પ્રાચીનમાં પ્રાચીન તથા મૂળભૂત ગણાતા[1] જે ૧૨ અંગ ગ્રંથો છે, તેમાંથી ઊલટે ક્રમે ૧૧મા, ૯મા અને ૮મા

૧ આગમગ્રંથોની પણ પહેલાં ‘પૂર્વ’ નામના ગ્રંથો હતા એવી પરંપરા ચાલી આવે છે; પણ તે ગ્રંથો ઘણા જૂના સમયથી લુપ્ત થયેલા ગણાય છે.

પસંદ કરે છે" સૂત્રકાર એ દશ પાપીઓનુ વિગતવાર વર્ણન કરે છે, તથા તેમની થતી અવગતિ કાળા અક્ષરે ચીતરી બતાવે છે. એનો અર્થ એ થયો કે, જૈનધર્મીઓને ઓછામાં ઓછી એ દશ પ્રવૃત્તિઓ ન કરવાનુ તે વિધાન કરે છે એ દશ પ્રવૃત્તિઓ આ પ્રમાણે છે

---

* અહી એટલુ નોંધવુ જોઈએ કે, અત્યારે ઉપલબ્ધ વિપાકસૂત્ર મૂળ હતુ તેવું કે તેટલુ જ છે એમ નહી ગણાય તેમ નથી. ચોથા અંગ સમવાયાંગમા જ વિપાકસૂત્રના બે શ્રુતસ્કંધ જણાવ્યા નથી, તથા તેના ૪૩ અધ્યયનો જણાવ્યા છે, ઉપરાંત કલ્પસૂત્રમા તો માત્ર પાપફલ-વિપાકના જ ૫૫ અધ્યયનો હતા એમ જણાવ્યુ છે ઉપરાંત ત્રીજા અંગ સ્થાનાંગમા વિપાકસૂત્રના જે દસ અધ્યયનો ગણાવ્યા છે, તેમાથી બેના નામ જ અત્યારના વિપાકસૂત્રમા મળી આવતા જણાયા છે.

એ જ વસ્તુ આ પુસ્તકમા આવતા આઠમા અંગ અંતકૃદ્દશાંગ, અને ૯મા અંગ અનુત્તરોપપાતિકદશાને પણ લાગુ પડે છે ત્રીજા અંગ સ્થાનાંગમા અંતકૃદ્દશાંગના ૧૦ અધ્યયન જણાવ્યા છે, જ્યારે આજના ઉપલબ્ધ ગ્રંથમા તો ૯૩ છે. ઉપરાંત આજના ઉપલબ્ધ ગ્રંથમા આઠ વર્ગો છે, ત્યારે ચોથા અંગ સમવાયાંગમા તો તેના સાત વર્ગ જણાવ્યા છે સ્થાનાંગમા આ ગ્રંથના દશ અધ્યયનોના નામ આપ્યા છે, તે આજના ઉપલબ્ધ અંગમા છે જ નહિ, અને તેમાના કેટલાક ૯મા અંગમા મળે છે। આજના ઉપલબ્ધ ગ્રંથનુ 'દસાઓ' નામ, અને તેમા અત્યારે મળતા 'આઠ' વર્ગો એ બે વચ્ચે દેખીતો વિરોધ છે.

૯મા અંગમા અત્યારે ૩ વર્ગો અને ૩૩ અધ્યયનો છે છતા તેનુ નામ 'દસાઓ' છે' જો કે અંગ ૩ અને અંગ ચારમા તો તેને દસ અધ્યયન છે એમ જણાવ્યુ છે ત્રીજા અંગ સ્થાનાંગમા

બાકીના આઠ જણા તો પોતપોતાને પરંપરા-પ્રાપ્ત ધંધાઓ કરી આજીવિકા ચલાવે છે, તેમ કરવામાં તેઓને અન્ય પ્રાણીઓની હિંસા કરવી પડે છે, એ જુદી વાત, પરંતુ એક ધંધેદારી તરીકે તેમનામાં બીજી કશી લુચ્ચાઈ કે અપ્રમાણિકતા નથી. નંબર ૨ માં જણાવેલો જાનવરો ફાંદવાનો ધંધો કરનાર વાઘરી, નં. ૩ માં જણાવેલો ઈંડાનો વેપારી, અને નં. ૪ માં જણાવેલો માંસનો વેપારી, એ ત્રણના તો ધંધા જ એવા છે કે જેમાં પ્રાણીઓની હિંસા કરવી પડે. નં. ૫ માં જણાવેલા રાજપુરોહિતને રાજાની સહીસલામતી કે અભ્યુદય માટે માંસપ્રધાન યજ્ઞ-યાગાદિ કર્યા કરવા પડે છે, નં. ૬ માં જણાવેલા ફોજદારને રાજાના ગુનેગારોને તેમણે કરેલા ગુનાઓ અનુસાર શિક્ષાઓ કરવી પડે છે, નં. ૭ માં જણાવેલા વૈદ્યને દરદીઓના રોગો અનુસાર વિવિધ પ્રાણીઓના માંસપ્રધાન ઉપચારો દર્શાવવા પડે છે, નં. ૮ માં જણાવેલા રસોઇયાને રાજાની રસોઈમાં જરૂરી માંસો તળવા-સેકવા પડે છે, અને નં. ૧૦ માં જણાવેલી વેશ્યાને નગરના ધનિકોનું પોતાના શરીર વડે મનોરંજન કરવું પડે છે. બીજી રીતે એ બધા અન્ય પ્રજાજન જેવા જ પ્રમાણિક છે, મહેનતુ છે, તથા પોતાના ગ્રાહકોની જરૂરિયાતોની કાળજી રાખનાર છે. પેલો વૈદ્ય તો "ગરીબ-તવંગર, રાજા-રંક, શ્રમણ-બ્રાહ્મણ — એમ સૌ કોઈની એકસરખી ચિકિત્સા કરનારો છે, તથા તેને હાથે ભારે યશ છે." પેલો ફોજદાર પણ "રાજા પ્રત્યે ગુના કરનારાઓને જ તેમના ગુના અનુસાર" શિક્ષા કરે છે. એટલે તે બધા, પેલા શરૂઆતમાં જણાવેલા એની પેઠે 'પાપી' નથી, પેલા

દોષ નથી કારણ કે, ઉત્પત્તિસ્થાનમા તો તે મેળવવા માટે પૈસા આપી, તે તે પ્રાણીઓ મગાવવા પડે છે'

આવો ભેદ પાડવાની જરૂર શી રીતે પડી હશે, એ અત્યારે કલ્પવુ મુશ્કેલ છે યતિધર્મ તો કરવુ-કરાવવુ-અને અનુમતિ આપવી, એ ત્રણેને સરખા જ માને છે, પરતુ ગૃહસ્થધર્મની બાબતમા આવા આવા ભેદો સ્વીકારવાથી ધર્મતત્ત્વ સ્પષ્ટ થવાને બદલે હણાયેલુ છે. તેમાય ન ૬ માં જણાવેલો ફોજદાર તો રાજ્યતત્રનો એક વફાદાર સેવક છે. જો રાજા દોષિત નથી, એના રાજ્યનો લાભ ઉઠાવનારા પ્રજાજનો દોષિત નથી, તો તે તત્રનો એક સેવક શી રીતે દોષિત છે? કહેવુ હોય તો આખા રાજ્યતંત્રને દોષિત કહો, તેમજ તે રાજ્યતત્રનો લાભ ઉઠાવનારા સઘળા પ્રજાજનોને પણ દોષિત કહો, પરતુ માત્ર ફોજદારને તેના ફોજદારીના કામ બદલ દોષિત ઠરાવવો એ તો દેખીતુ અન્યાયી લાગે છે ખેતી વડે જ પાકેલા દાણા ખાનાર દોષિત નહી, પણ તે ખેતી કરનારો ખેડૂત પાપી, રાજ્યતત્રનો લાભ ઉઠાવનાર પ્રજાજન દોષિત નહી, પણ તે રાજ્યતત્રની વ્યવસ્થા જાળવનાર સેવક દોષિત એ જાતનો પાપની જવાબદારીનો ખ્યાલ ગૃહસ્થની બાબતમા પણ બદલવો જોઈએ, નહી તો બ્રહ્મદેશાદિ દેશોના આજના બૌદ્ધો જેમ કસાઈએ કાપેલુ માસ ખરીદવાથી પોતાને માસ માટે જાનવર કાપવાની હિસામાથી મુક્ત થયેલા માને છે, તેવી જ ભૂલ સામાન્ય જૈનવર્ગમા પણ પેદા થવાનો સભવ છે. અને આજે દેખાય છે પણ તેમજ ખેતી અને રાજ્યતત્ર એ બને સામાજિક દૃષ્ટિએ અત્યાવશ્યક પ્રવૃત્તિઓને અધાર્મિક ગણવાથી જ ખેતીની પેદાશો, તે જ રાજ્યતત્રની સુવ્યવસ્થા હેઠળ

વેચી ખાનાર વેપારી વાણિયો જ માત્ર ધાર્મિક બાકી રહે કે ? ધર્મવૃત્તિએ સામાન્ય જીવનનિર્વાહની આ બધી પ્રવૃત્તિઓની સામાન્ય જવાબદારીમાંથી ભાગી જવાની વૃત્તિ ન સેવવી જોઈએ

હવે આપણે એ મુદ્દો છોડી આગળ ચાલીએ. પહેલા ખડની કુલ દસ કથાઓમાંથી માત્ર જીવહિંસાને લગતી છે, બાકીની બાજુમાંથી પણ કામાસક્તિની કથાનુ કેન્દ્ર માણુઓની હિંસા જ છે, એટલે ખરી રીતે જીવહિંસાના વસ્તુ વિનાની બે જ કથાઓ રહી (૧) જુગારીની કથાનુ કેન્દ્ર ચોરી છે, જે વસ્તુ ન્યાયી રીતે તેની નથી તે વસ્તુ ને જુલ્મ-પ્રપચ ઇત્યાદિથી પ્રજા પાસે પડાવે છે, તે જ તેનો ખાસ દોષ છે (૨) વેશ્યા-પાગુની કથાનુ કેન્દ્ર અબ્રહ્મચર્ય છે જો કે, એ વેશ્યા પોતાની તીવ્ર કામવાસનાને તૃપ્ત કરવા ખાતર જ ચાથી ગણિકા બની હતી એવું કાંઈ કથામા સ્પષ્ટ કહ્યુ નથી તો પણ એ મુદ્દાને જતો કરીએ એટલે દસે કથાઓમા મળીને કુલ ત્રણ મહાપાપ કથાકારે સ્પર્શ્યા છે હિંસા, ચોરી, અને અબ્રહ્મચર્ય પાચ મહાપાપમાંથી બાકી રહેલા બે મહાપાપ અસત્ય, અને પરિગ્રહ એ બેને કાતો ચૌર્યની કથામા કે હિંસાની કથાઓમા ખોળી શકાય તેમ છે એટલે વસ્તુતાએ પાચ મહાપાપને જ કથાકારે આ કથાઓમા સ્પર્શ્યા છે એ ઉઘાડુ છે

પાપના ફળ વર્ણવવામા કથાકારે જન્માતર અને નરક-યાતના એ બે કલ્પનાઓનો ઉપયોગ કર્યો છે અલબત્ત વર્તમાન જન્મમા પણ તે પાપીઓને પ્રાપ્ત થતુ પોતાના પાપ-કર્મનુ યથેષ્ટ કુફળ બતાવવામા આવ્યુ છે પરતુ બધી કથા-ઓમા વાર્તાનુ મધ્યબિંદુ વર્તમાન જન્મનુ પાપકર્મ નથી, પરતુ,

પૂર્વજન્મનુ પાપ છે ગૌતમ સ્વામી એ પાપીઓની વર્તમાન જન્મમા દેખાતી બૂરી વલેનુ મૂળ કારણ, તેમના આ જન્મના કોઈ કૃત્યમા નથી ખોળતા, પરંતુ તેમણે પૂર્વે એવુ તો શુ પાપકર્મ કર્યું હશે ?— એવો જ તેમનો પ્રશ્ન હોય છે ઉપરાંત મૃગાપુત્રની કથામા તો તેના આ જન્મના દુઃખના કારણ તરીકે કોઈ આ જન્મનુ જ કૃત્ય બતાવી શકાય તેમ પણ નથી, કારણ કે જન્મથી જ તે દુઃખી હાલતમા જન્મ્યો છે તેવુ જ ઉંબરદત્તની કથામા તથા અંજૂની કથામા પણ છે બાકીની સાત કથાઓમા વર્તમાન જન્મનુ પાપકૃત્ય ત્રણ દાખલામા વ્યભિચાર છે, ત્રણ દાખલામા હિંસા છે, અને એક દાખલામા ગાદી માટે કાવતરુ (પરિગ્રહબુદ્ધિ) છે

નરકયાતના અને લખચોરાસીમા ભ્રમણ — એ બે કલ્પનાઓ હિંદુધર્મ અને બૌદ્ધધર્મમા પણ છે જૈનકલ્પનામાં એ બે કરતા ખાસ કશી વિશિષ્ટતા નથી પ્રાચીન કાળમા એ બે કલ્પનાઓને આધારે જ પાપકર્મની ત્યાજ્યતા બતાવવામાં આવતી દરેક પાપકર્મ વિશ્વવ્યવસ્થામા કેવી બાધા ઊભી કરે છે, અને તે દરેકનો પ્રત્યાઘાત પોતાને કે બીજાને કેવો વેઠવો પડે છે, એ બતાવવાની રીત પ્રાચીનોએ સ્વીકારી નથી. તેઓ તો તે પાપકર્મની શિક્ષા જગતની બહાર એક અલગ સ્થાનમા જ થતી બતાવે છે પ્રાચીનોને મતે દરેક પાપકર્મ એ જાણે મુખ્યત્વે વ્યક્તિનુ પોતા પ્રત્યેનુ જ દુરાચરણ છે બીજાને તો તેનાથી જે કાંઈ હાનિ-લાભ થતા હોય તે થાઓ, — અમુક દાખલામા તેના પાપકર્મથી બીજા કેટલાકને લાભ પણ થતો હોય — પરંતુ મુખ્યત્વે પાપકર્મનુ પાપત્વ પોતાના આત્માની અધોગતિ કે અવગતિ કરવાપણામા રહેલુ છે, એવું

માનવાનું તેમનું વલણ વિશેષ છે કાયદાની પરિભાષામાં કહીએ તો, દરેક પાપ એ વસ્તુતાએ રાજ્ય પ્રત્યે (અર્થાત સમાજ પ્રત્યે) કે ઈશ્વર પ્રત્યે ગુનો નથી, પરંતુ પોતાના જ આત્મા પ્રત્યે ગુનો છે

એ બધા પાપીઓને શાસ્ત્રકારે 'સાગરોપમ' વર્ષો સુધી નરકયાતના વેઠતા તેમ જ પશુયોનિમાં વારંવાર જન્મ ધરતા બતાવ્યા છે અને એ પ્રમાણે લગભગ અસંખ્યાતીત વર્ષો સુધી તેમને પોતાના પાપની શિક્ષા ભોગવતાં જતાં તે થાકતા જ નથી સામાન્ય રીતે તો એમ જ માનવું પડે કે, એક જન્મમાં કરેલા મહાપાપનું ફળ જો આટલા બધા દીર્ઘકાળ સુધી વેઠ્યા જ કરવાનું હોય, તો પાપીને તો કદી તરવાનો આરો જ નથી. કારણ કે જન્મોજન્મ જે અધમયોનિમાં તેને જન્મ લેવો પડવાનો, તે યોનિમાં વધુ પાપકર્મો કરવાની જ તેને તક કે પ્રેરણા મળ્યા કરવાની પરંતુ શાસ્ત્રકારને એ વસ્તુ ઇષ્ટ નથી તેથી દરેક પાપી, ગમે તેટલે લાંબે કાળે પણ — આપોઆપ — સુમાર્ગે આવી પહોંચે છે, અને છેવટે મુક્તિમાર્ગે પોતાની મુસાફરી શરૂ કરી દે છે છેવટે તેમ શાથી બને છે, એ કહેવાનો પ્રયત્ન શાસ્ત્રકાર નથી કરતા તેમની કથાવસ્તુ ઉપરથી તો એમ જ માનવું પડે કે, જાણે આત્માની પોતાની જ એવી કોઈક સ્વભાવગત યોગ્યતા છે કે, ગમે તેટલી અધોગતિ થવા છતા, છેવટે તે ઉન્નતિને માર્ગે અવશ્ય આવવાનો જ જૈન શાસ્ત્રકાર આ બાબતમા ગોશાલક આજીવિકના મત સુધી જાણે પહોંચી જાય છે ગોશાલક પણ એવું જ માનતો કે અમુક ભ્રમણ કર્યા પછી, જીવાત્મા આપોઆપ મુક્તિને માર્ગે આવી જ પહોંચવાનો પરંતુ

ધર્મતત્ત્વને એ રીતે જ રજૂ થવા દેવુ એ ઇષ્ટ નથી કથાકારે અતે પાપીમા સદ્‌ભાવ પ્રાપ્ત થવાનુ કાઇક ઉચિત કારણ સ્પષ્ટ બતાવવુ જોઈએ એ કારણનુ કાઇક ઝાખુ સૂચન કથાકારે કર્યું છે એમ કહી શકાય જે મનુષ્યજન્મથી પાપી સન્માર્ગે વળે છે, તે જન્મમા સાધુના સદુપદેશથી અર્થાત્ સત્સગથી એનામા કાઇક અપૂર્વ સદ્‌ભાવ પ્રાપ્ત થતો હોય, એવુ સૂચન કથાકાર કરે છે અને એ સૂચન બસ ગણી શકાય તેવુ છે અને અધારુ દૂર થવાનો ઉપાય બહારથી અજવાળુ આવે એ જ હોય છે અધારાને પોતાને જ વલોવ્યા કરીએ, તો માત્ર તેમાથી તો અજવાળુ પ્રગટવાની કાઈ સૂરત જ દેખાતી નથી.

૩

હવે આપણે પુણ્ય અને તેના ફળની વસ્તુ ઉપર આવીએ આ ગ્રથના બીજા ખડમા પુણ્ય અને તેનુ ફળ વર્ણવતી કથાઓ મૂકી છે ને બધી કથાઓ ઉપરથી વાચક જોઈ શકશે કે, કથાકારે એક જ વસ્તુને પુણ્ય તરીકે રજૂ કરી છે અને તે—કોઈ સાધુપુરુષને યથેષ્ટ અન્ન-પાન જમાડવાની ઉપલક નજરે એ વસ્તુ જૈન સાધુઓએ પોતાનુ પેટ ભરવા માટે ઉપજાવી કાઢેલી ભ્રમણા જેવી જ લાગે પરતુ, આવા પ્રાચીન ગ્રથોની બાબતોમાં માત્ર ઉપલક નજરને જ વળગી રહેવુ બસ નથી ગયા ફકરાને અતે આપણે જોઈ આવ્યા તેમ, અજ્ઞાનાધકારમા પ્રકાશ ઉત્પન્ન કરવાનો એક જ માર્ગ છે — ગમે તે ઉપાયે દીવો પ્રદીપ્ત કરવો પરતુ એ દીવો કાઈ અધકારને મનળ્યા કરવાથી નહીં પ્રગટે, કે રૂની દીવેટને ગમે તેટલા ઘીમા લાખો વખત બોળી રાખવાથી પણ નહીં

અગર તેને માટે તો બાળકની જાત જ કેળવવી પડે. એટલે સર્વ પુણ્યોના મૂળ કારણ તરીકે એકલા સત્સંગને જ રજૂ કરવામાં શાસ્ત્રકારે ભારે ચીવટ વાપરી છે એ આપણે કબૂલ કરવું જોઈએ. ગાળી, માર ખાવાથી, કે માત્ર વાંચવાથી માણસને કદી પુણ્યશાળી કરી બનાવાતો નથી અને કરી શકાશે પણ નહીં. જો કે, કથાકારે એ ગૂઢ વસ્તુને જે રીતે રજૂ કરી છે, તે રીતે તો તેમાંથી એવું સમજાઈ જવાનો સંભવ છે કે, સાધુ સાધુને જમાડીએ, એટલે બધું આપોઆપ મળી જાય! અને આજે જૈન શું, બધા ધર્મોમાં એવી સમજણ દૃઢમૂળ થઈ ગઈ દેખાય છે. સાધુસંતોને સમાજ સાથે જોડી રાખનારો એકમાત્ર રસ્તો ભિક્ષા છે. તેને કારણે જ સાધુસંતો પોતાનું નિર્જન એકાંત છોડી સમાજમાં આવે, અને ગૃહસ્થો પણ તે દ્વારા જ તેમનો સંપર્ક સાધી શકે — એ બધું ખરું, પણ ગૃહસ્થ ભિક્ષા આપીને જ કૃતાર્થતા માને, તો તો ભારે હાનિ જ થાય. સાધુના સંપર્કથી તેણે કાંઈક લાભ ઉઠાવવો જોઈએ, તો જ તે સંપર્કનું કાયમી કે કાંઈક નક્કર ફળ તેને મળ્યું કહેવાય. અલબત્ત, સાચો સાધુપુરુષ, આપણામાં જ્યોત જગાવે છે ત્યારે, તે તેના ધર્મોપદેશથી કે શાનાથી જગાવી એ કહેવું મુશ્કેલ છે, તેથી જ કથાકારે માત્ર સાધુભિક્ષાને જ પુણ્યરૂપ જણાવીને ચાલી જવું કદાચ યોગ્ય માન્યું હોય. ધર્મતત્ત્વનો હૃદયમાં ઉદય થવો એ વસ્તુ એવી ગૂઢ છે કે, તેના કારણોની તપાસમાં પડવું એ વ્યર્થ મહેનત છે. તેને માટે કહી શકાય તેવું કોઈ કારણ હોય તો તે એ જ છે કે, સાચા સત્પુરુષનો સંપર્ક અને કથાકારે તેને જ આગળ ધરીને સંતોષ માન્યો છે, એ યોગ્ય જ કર્યું છે.

૪

હવે આપણે સયમ અને તેના ફળની વસ્તુ ઉપર આવીએ. આ ગ્રથના ત્રીજા અને ચોથા ખડમા સયમ અને તેના ફળનું વર્ણન કરતી કથાઓ સઘરેલી છે ત્રીજા ખડમા સયમની જ કથાઓ છે. પરતુ તેના ફળરૂપે સીધી મુક્તિ પ્રાપ્ત થતી નથી બતાવાઈ, પરતુ અનુત્તર — અર્થાત્ સર્વોત્તમ કે સર્વથી ઉપરના — એવા દેવલોકોમાથી એકાદમા લાખો વખત રહ્યા બાદ, ફરી મનુષ્યજન્મ પ્રાપ્ત કરી, ફરી સયમાચરણ કરીને મુક્તિ પ્રાપ્ત થતી બતાવવામા આવી છે પરતુ ચોથા ખડમા તો આ જન્મના સયમાચરણને અતે જ સીધી મોક્ષપ્રાપ્તિ બતાવવામા આવી છે એ બે પ્રકારના સયમોની વિગતો તપાસીએ તો તેમા એવો કશો ફેર આપણને નથી દેખાતો, કે જેથી એકને અતે મોક્ષ ન પ્રાપ્ત થતા, વધુ એક મનુષ્યજન્મ પ્રાપ્ત થવાની આવશ્યકતા સ્વીકારવી પડે બને પ્રકારના સયમોની શરૂઆત અને અત સરખા જ છે, એટલે આપણે તો એ સાધકોના પૂર્વ કર્મસચયમા જ એવી કોઈ વિશેષતા શોધવી રહી કે જેથી, એક જ પ્રકારનો માર્ગ અખત્યાર કરવા છતા એકને મુક્તિ પ્રાપ્ત થઈ, જ્યારે બીજાને થોડુક અતર બાકી રહી ગયુ પરતુ તેનેય એક જ મનુષ્યજન્મબાદ મુક્તિની પ્રાપ્તિ તો નિશ્ચિત જ છે, તેને ફરી લખચોરાસીમા પાછા પડવાપણુ નથી જ. એટલે સયમના એ બંને પ્રકારોને વસ્તુતાએ એક જ માની લઈએ તો પણ ખોટું તો નથી જ ગમે તેમ હો, પણ, જૈનમાર્ગ પાપ તેમજ પુણ્ય બનેને અતે તો હેય કોટીના ગણી, આ સયમમાર્ગને જ એકમાત્ર વિહિત — અર્થાત્ કરવા યોગ્ય કર્મરૂપ

માને છે એટલે આપણે તેની વિગતા જરા વિસ્તારથી તપાસીએ

ત્રીજા અને ચોથા ખડમા આપેલી મંયગી સાધકોની બધી કથાઓમા એક વસ્તુ આપણે સળગ જોઈ શકીએ છીએ કે, તે બધા દાખલાઓમા સાધક કોઈ ઉત્તમ કુળમા જ જન્મેલા હોય છે, તેની કેળવણી અને ઉછેર ઉત્તમ પ્રકારના હોય છે, તથા તે પોતાના જીવનમા ક્રમપ્રાપ્ત સુખાદિ ભોગવતો ત્યા સુધી વિહર્યા કરે છે, જ્યા સુધી તને જીવનમા પહેલી વાર કોઈ ધર્માત્મા પુરુષનો ધર્મોપદેશ સાંભળવા મળે છે પરંતુ એક વાર તે ધર્મોપદેશ સાભળવા પામતાં જ તેના હૃદયમા એવી કોઈ અપૂર્વ લગની જાગે છે — એવો કોઈ અપૂર્વ પ્રકાશ પ્રગટે છે કે બધા સુખાદિ તજી તે એકદમ કઠોર સયમમાર્ગ આચરવાને કટિબદ્ધ થઈ જાય છે, અને તેને એકધારી તીવ્રતાથી પાર પણ પાડે છે આ વસ્તુ જ એવા મુક્ત થવા સરજાયેલા મહાપુરુષોની વિશેષતા છે જે વસ્તુ સામાન્ય જનસમુદાયના માથા ઉપર થઈને પસાર થઈ જાય છે, તે વસ્તુ તેમના હૃદયને આરપાર વીંધી નાખે છે: બીજા બધા નગરજનો તીર્થંકરાદિનો ઉપદેશ સાભળી તેમને વંદનાદિ કરી, કૃતાર્થતા માનતા ઘેર પાછા ફરે છે, ત્યારે આ મહાપુરુષો ત્યા ને ત્યા થોભી જાય છે, અને એક પ્રકારનો ઉત્કટ નિશ્ચય કરી દે છે, તથા ત્યા ને ત્યાં પ્રગટ પણ કરી દે છે પછી તે ઘેર પાછા જાય છે, તો તે માતપિતા વગેરેની રજા લેવા જ. અને તે રજા પણ તે ગમે તેમ કરીને — ગમે તેવી પટામણી મનામણી કે સતામણીઓ છતા — અચૂક મેળવીને પાછા આવે છે જ

ત્યાર બાદ તેમની સાચી સાધના શરૂ થાય છે. પ્રથમ તો તે પ્રવ્રજ્યાની દીક્ષા લે છે, અને ઘણું ખરું પાંચમહાવ્રતો ધારણ કરે છે, ત્યાર બાદ તેર કર્મસ્થાનો તજવા, પોતાના માર્ગમાં જાગૃત રહેવું, વગેરે બાબતો તેઓ આપોઆપ આચરી લે છે કથાકાર તે બધી વસ્તુઓની વિગતમાં ઊતરવાનો ખાસ પ્રયત્ન નથી કરતા, પરંતુ બીજા જૈન ગ્રંથોમાંથી તે બધી સામાન્ય વસ્તુઓ સમજી લેવાનું જણાવીને સંતોષ માને છે જે સાચો મુમુક્ષુ છે, તે એવી બધી વસ્તુઓનો સહેજે સાધી લે — એવું માની જ લેવું જોઈએ જેને પૂર્વ કર્મોનો પણ ક્ષય સાધી મુક્તિ મેળવવી છે, તે નવા પાપકર્મો કરીને નવું કર્મબંધન ઊભું ન જ કરે એટલે એ નિષેધાત્મક ભાગ પડતો મૂકીને કથાકાર તરત તે આખી સાધનાના વિધાનાત્મક ભાગ ઉપર આવે છે અને એ ભાગ જ તે બધા જ સાધકોની સાધનાનો ખાસ ભાગ છે અને તે બીજો કોઈ નહી પણ કર્મક્ષય પ્રાપ્ત કરાવનાર તપનો બીજી બધી સાધના તો મુખ્યત્વે 'સંવર' — એટલે કે ઢાંકણરૂપ છે — અર્થાત્ નવા કર્મ આત્મામાં પેસવા ન દેવા માટે કિલ્લારૂપ છે પરંતુ આ તપ-ધ્યાન જ ખાસ 'નિર્જરા'રૂપ છે — અર્થાત્ સંચિત કર્મોને ખંખેરી નખાવનાર છે

તે તપ પણ ભારે ભારે — વિકટ — લાંબા લાંબા — ઉપવાસોરૂપ જ છે બધા સાધકોની સાધનાનું તે કેન્દ્રબિન્દુ છે આ વસ્તુ વણી રીતે વિચારવાને યોગ્ય છે હિંદુ-બૌદ્ધ વગેરે ઘણા ઘણા મુખ્ય ધર્મોમાં ઉપવાસને શરીરશુદ્ધિ અને તે દ્વારા ચિત્તશુદ્ધિનું કારણ માની, ઠીક ઠીક સ્થાન મળ્યું છે પરંતુ જૈનધર્મમાં આ વસ્તુ સૌથી જુદી છે અહી

ઉપવાસ માત્ર શારીરિક શુદ્ધિનું સાધન નથી, પરંતુ આત્મ-શુદ્ધિનું જ સીધું — મુખ્ય સાધન છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, યોગમાર્ગ, ભક્તિમાર્ગ, કર્મમાર્ગ, જ્ઞાનમાર્ગ — એ બધા માર્ગોની પેઠે આ એક જુદો સ્વતંત્ર 'उपवासमार्ग' છે. જૈનધર્મમાં તપના વિવિધ અંગો ગણાવતાં, માત્ર શરીર-ક્લેશ ઉપરાંત પ્રાયશ્ચિત્ત, વિનય, (વડીલ-સાધુની) સેવા-શુશ્રૂષા, સ્વાધ્યાય અને ધ્યાનનો સમાવેશ પણ તપની વ્યાખ્યામાં કરવામાં આવ્યો છે (તત્ત્વાર્થ૦ ૯-૨૦). તેમજ તે ધ્યાનનું સ્વરૂપ વર્ણવતાં તેમાં પાતંજલ યોગમાર્ગની પેઠે ચિત્તવૃત્તિનો નિરોધ જ વર્ણવવામાં આવ્યો છે. પરંતુ આ કથાઓમાં તો તપના ઉપવાસ અંગ ઉપર જ ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે. શરીર દ્વારા તપ કરતી વખતે ચિત્તને પણ કાંઈક સંયમમાં રાખવાનું તો હશે જ; પરંતુ આ શરીરક્લેશ ધ્યાનની સિદ્ધિ માટે નથી, એ યાદ રાખવાનું છે. આ શરીરક્લેશ તો ધ્યાનની પેઠે — કદાચ ધ્યાન કરતાં પણ વધારે એવું આવશ્યક — સ્વતંત્ર સાધન છે. એમ પણ કહી શકાય કે, એવા ભયંકર — મારણાંતિક — ઉપવાસો દરમ્યાન ધ્યાનને યોગ્ય પરિસ્થિતિ તો ભાગ્યે જ સધાતી હોય. હેમચંદ્રાચાર્ય જેવા યોગી પ્રાણાયામની આવશ્યકતા-અનાવશ્યકતા વિચારતી વખતે સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહે છે: "પ્રાણાયામાદિથી કાંઈ મોક્ષમાર્ગ સધાતો નથી જ. પ્રાણાયામથી મનસ્વાસ્થ્ય પ્રાપ્ત થવાને બદલે ઊલટો ક્લેશ થાય છે. કારણ કે, પૂરણ, કુંભન અને રેચન વગેરે કરવામાં શરીરને ઘણું કષ્ટ પડે છે; અને તેનાથી ચિત્તવિપ્લવ થાય છે. આમ પ્રાણાયામ ઊલટો મુક્તિમાં વિઘ્નકારક છે" [૬/૨-૫]

જ્યા પ્રાણાયામ જેવી વસ્તુ પણ ચિત્તસ્વાસ્થ્યને વિઘ્નકારક મનાઈ છે, ત્યા આવા લાબા લાબા તીવ્ર ઉપવાસો તો ચિત્ત-સ્વાસ્થ્યને છેક જ બગાડી મૂકનારા ગણીએ, તો તેમા કશું ખોટુ નથી બહુ તો, ચિત્ત ઉપર કાબૂ રાખી, મરણની આકાક્ષા કર્યા કરવાનુ રોકવામા આવે, પરંતુ સઘળા સમય દરમ્યાન ચિત્તને એકધારુ ધ્યાનસ્થ રાખવામા આવે એમ બનવુ અશક્ય છે.

બીજી એક નવાઈની વાત તો એ છે કે, નાના-મોટા સૌ મરતી વખતે મારણાતિક સલેખનાવ્રતને જ સ્વીકારે છે, અને જેઓ મુક્ત થાય છે, તેઓ પણ તે વ્રતને અંતે છેલ્લે શ્વાસે જ મુક્ત થાય છે અર્થાત્ ન ખાવુ, અને હમેશને માટે ન ખાવુ — એ વસ્તુને એક સ્વતત્ર સાધન તરીકે જ જાણે સ્વીકારવામા આવી છે તે દરમ્યાન ધ્યાન કર્યા કરવુ, કે ધ્યાન સતત કરી શકાય માટે જ ઉપવાસ — એવો જરા સરખો ઉલ્લેખ-કથાકારે કર્યો નથી સઘળો ભાર જાણે ઉપવાસ ઉપર જ છે જો ધ્યાન ઉપર જ ભાર હોત, તો તો અતે ચિત્તવૃત્તિ મદતર લીન થવાનો — કે એવો કાઈક ઉલ્લેખ જરૂર સાથે કરાયો જ હોત અહીં તો બધા સાધકો જે દિવસે દીક્ષા લે છે, તે જ દિવસથી ચાર ટકના, છ ટકના, આઠ ટકના, એમ પખવાડિયાના, અને મહિનાના ઉપવાસો કરવાનુ જ શરૂ કરે છે જાણે એ જ એમનુ ધર્મમાર્ગમા પ્રયાણ ન હોય! જે કોઈ મુખ્ય મુખ્ય તપો તે બધા સ્વીકારે છે, જેવા કે ગુણરત્ન, ભિક્ષુપ્રતિમા, રત્નાવલી, કનકાવલી, વગેરે, એ બધા પણ માત્ર ઉપવાસના જ તપો છે એવા મોટા તપ ન પણ સ્વીકારે, પણ દીક્ષાના દિવસથી નિરતર ચાર

છઠ્ઠ કે ૭ ૮ના ઉપવાસ જ એના લગી કર્યાં કરે તો તેટલા તપથી પણ મુક્તિ પામ્યાના દાખલા કથાકારે નોંધ્યાં છે.

અર્થાત્ આ ઉપવાસનું સાધન એક સ્વતંત્ર 'સાધન-માર્ગ' છે તેનું નામ આપણે 'ઉપવાસમાર્ગ' ગણી શકીએ. જૈનાગમમાં આ સ્થાન સામાન્ય સાધકોની સાધનાના અંગ છે, પરંતુ ગુણસ્થાન કે ધ્યાન જેવા તત્ત્વ માર્ગના ઉલ્લેખ વિના, માત્ર ઉપવાસને જ મુખ્ય સાધન તરીકે ગણાવતું તત્ત્વ તો આ કથાઓમાં જ મળે છે. આ સાધનની સર્વોત્તમ કક્ષાએ પહોંચેલાનું વર્ણન પણ તે સાધનાને અનુરૂપ જ છે. તે સાધકના સુકાયેલા શરીરને તથા વિભિન્ન અવયવોને સૂકામાં સૂકી ચીજો સાથે સરખાવીને વર્ણન કરતાં કથાકાર જાણે થાકતા જ નથી. એ વર્ણન આ કથાઓમાં ઠેરઠેર મળશે, પરંતુ ત્રીજા ખંડમાં ધન્નાની કથામાં એ વર્ણનને છેલ્લી હદે લઈ જવામાં આવ્યું છે. વિવિધ અવયવોની કૃશતાનું કલ્પનાથી વિસ્તારે એવું લાંબું વર્ણન કરી કરીને કથાકાર તે સાધકના તપનું 'રૂપ-લાવણ્ય' વર્ણવે છે (अनगारे तवरूवलावन्ने होत्था)

'મહાસીહનાદસુત્ત'માં ભગવાન બુદ્ધ પણ પોતાની તપશ્ચર્યા વર્ણવતાં લગભગ આવું જ વર્ણન કરે છે તે કહે છે : 'હે સારિપુત્ર! હું એક જ જણના ઘરમાંથી ભિક્ષા લઈ, એક કોળિયા ઉપર જ રહેતો, અથવા બે ઘરમાંથી ભિક્ષા લઈ બે કોળિયા ઉપર — એ પ્રમાણે સાત ઘરમાંથી ભિક્ષા લઈ સાત કોળિયા ઉપર જ રહેતો હતો. એક વાર દત્તિમાં આવે તેટલું લેતો. એમ સાત દત્તિ અન્ન લઈને તે ઉપર જ

નિર્વાહ કરતો હતો એક દિવસને આંતરે જમતો હતો, બે દિવસને આંતરે જમતો હતો . . એમ સાત દિવસને આંતરે જમતો હતો, અથવા પખવાડિયામાં એક જ દિવસ જમતો હતો

"કેટલાએક શ્રમણબ્રાહ્મણોની એવી દૃષ્ટિ છે કે, આહાર વડે આત્મશુદ્ધિ થાય છે તે કેવળ બોર ખાઈને રહે છે, બોરનું ચૂર્ણ ખાય છે, બોરનો ઉકાળો પીએ છે, અથવા બોરનો જ બીજો કોઈ પદાર્થ બનાવીને ખાય છે હું એક જ બોર ખાઈને રહેતો એવું મને યાદ છે હે સારિપુત્ર! તું એમ સમજીશ નહીં કે તે સમયે બોર બહુ મોટાં હતાં હાલ જેવાં બોર છે, તેવાં જ, તે સમયે પણ હતાં આ પ્રમાણે એક જ બોર ખાઈને રહેવાથી મારું શરીર અત્યંત કૃશ થતું ચાલ્યું જેવા આસીતક વેલના અથવા કાનવેલના ગાંઠા સ્પષ્ટ દેખાય છે, તેવા મારા અવયવના સાંધા સ્પષ્ટ દેખાતા હતા મારી કેડ ઊંટના પગ જેવી દેખાતી હતી ચટમાળ જેવી દેખાય છે, તેવી મારી કરોડ દેખાતી હતી ભાગી ગયેલા ઘરના વાંસ જેમ આડાઅવળા થઈ ગયેલા હોય છે, તેવો મારો પાંજરો દેખાતો હતો મોટા કૂવામાં પડેલા નક્ષત્રના પડછાયાની જેમ મારી આંખો ઊંડી ગયેલી દેખાતી હતી. કડવા તુમડાને કાચું કાપી તડકામાં નાખતાં જેવી રીતે તે કરમાઈ જાય, તેમ મારા માથાની ચામડી ચીમળાઈ ગઈ હતી. હું જ્યારે પેટ ઉપર હાથ ફેરવવા જતો, ત્યારે પૂઠની કરોડ મારે હાથે અડકતી, અને પૂઠની કરોડ ઉપર હાથ ફેરવવા જતાં પેટની ચામડી હાથને અડકતી આવી રીતે મારી પૂઠની કરોડ ને પેટની ચામડી એક થઈ ગઈ હતી શૌચ

માટે કે લઘુશંકા માટે બેસવાનો પ્રયત્ન કરતા હું ત્યાં જ ગબડી પડતો અંગ ઉપર હાથ ફેરવતાં દુર્બલ થયેલા વાળ આપોઆપ ખરી પડતા હતા આવા ઉપોષણને લીધે મારી આવી સ્થિતિ થઈ હતી"

આ ગ્રંથમાં ત્રીજા અને ચોથા ખંડની બધી કથાઓમાં સાધકની લાંબા ઉપવાસને અંતે બરાબર આવી જ સ્થિતિ થયાના વર્ણન સળંગ મળી આવશે પરંતુ નવાઈની વાત એ છે કે, ગૌતમ બુદ્ધ આ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરીને પણ 'મુક્તિનો માર્ગ ન મળવાથી' આહાર ખાવાનું શરૂ કરવા તરફ વળે છે, જ્યારે આ કથાઓના જૈન સાધકો તો હવે શરીર બહુ નબળું પડી ગયું છે, તથા તેનાથી હવે હરવાફરવાની બરાબર ક્રિયા થઈ શકે તેમ નથી એવું જાણી, મરણાંત ઉપવાસનું વ્રત લઈ, તેને છેક જ નષ્ટ કરી દે છે, અને પછી કથાકારના જણાવ્યા મુજબ છેલ્લે શ્વાસોચ્છ્વાસે, "જે વસ્તુ માટે તેમણે મુંડન કરાવ્યું હતું, બ્રહ્મચર્ય સ્વીકાર્યું હતું, સ્નાન-છત્ર-જોડાનો ત્યાગ કર્યો હતો, ભૂમિ ઉપર સૂવું — પાટિયા ઉપર સૂવું — ભીખ માગવી વગેરે બાબતો સ્વીકારી હતી, તથા પારકાનો તિરસ્કાર-માનાપમાન વગેરે સંકટો અને વિઘ્નો સહન કરવાનું મંજૂર રાખ્યું હતું, તે વસ્તુ પ્રાપ્ત કરી"-ને તેઓ સિદ્ધ-બુદ્ધ તથા મુક્ત થાય છે

૫

આ વસ્તુ જ જૈન માર્ગની વિશિષ્ટતા છે બુદ્ધ ભગવાનને તો તપશ્ચર્યાના માર્ગમાંથી મુક્તિનો માર્ગ ન મળ્યો, કારણ કે, તે માર્ગમાં તેમને મતે 'આર્ય પ્રજ્ઞા' ન હતી (ન ત્તિસ્સ

હેતુ । इमिस्मा चेव अरियाय पञ्ञाय अनधिगमा[1]) આ જગાએ આવીને તો તે ધ્યાનસુખ તરફ વળ્યા ને કહે છે · "મારા પિતા શાક્યના ખેતરમા કામ ચાલતુ હતુ તે સમયે જાબુડાના ઝાડ નીચે શીતલ છાયામા બેસી પ્રથમ ધ્યાન પ્રાપ્ત કરી લીધાની મને સ્મૃતિ હતી હે અગ્ગિવેસ્સન! તે સ્મૃતિને અનુસરી મને વિચાર થયો કે, એ જ બોધનો માર્ગ હોવો જોઈએ . મને એમ લાગ્યુ કે, મોજમજાના પદાર્થોના ભોગ વિના, અને અકુશલ વિચારો વિના જે સુખ મળે છે, તે સુખથી હુ શા માટે બીઉ ? પછી મે એવો વિચાર કર્યો કે, તે સુખથી હુ બીનાર નથી પરતુ તે સુખ અત્યત દુર્બલ થયેલા દેહને મળવાનુ નથી, માટે થોડો થોડો આહાર ખાવાનો મે વિચાર કર્યો, અને તે પ્રમાણે વર્તવા લાગ્યો"

આમ એક જ બાબતમા બે જુદા ધર્મપુરુષો જુદો અભિપ્રાય આપીને છૂટા પડે છે પરતુ તેથી તે બનેમાથી કોઈને ખોટા માનવાની જરૂર નથી એટલુ કહેવુ જ બસ થાય કે, બનેની પ્રકૃતિ અથવા શ્રદ્ધા જ મુખ્ય વસ્તુ છે એ શ્રદ્ધા ઉત્કટ હોય, તો તમે પ્રાણાયામથી પણ તમારુ અભીષ્ટ પ્રાપ્ત કરી શકો, અમુક દોઢ શેર ધાતુની મૂર્તિને આખો વખત નવડાવવા-ધોવરાવવા વડે પણ પ્રાપ્ત કરી શકો, ધ્યાનથી પણ પ્રાપ્ત કરી શકો, મનન-નિદિધ્યાસનથી પણ પ્રાપ્ત કરી શકો, કે છેવટે નર્યા દેહદમનથી પણ કરી શકો. તત્ત્વની દૃષ્ટિએ બધા માર્ગો અતત્સ્વરૂપ છે, તેમ જ તે બધા જ

---

૧ મજ્ઝિમનિકાય — મહાસીહનાદ સુત્ત

તત્ત્વ પ્રાપ્ત કરાવનારો પણ હોઈ શકે છે કારણ કે પરમતત્ત્વ બધાથી પર છે

તો પણ આ ઉપવાસમાર્ગ અથવા દેહદમનનો માર્ગ, એક સાધનામાર્ગ તરીકે ધ્યાનમા લેવા જેવો તો છે જ કોઈ પ્રકારની શકા–કુશકા કે સકલ્પ–વિકલ્પ કર્યા વિના પોતાના શરીરને સતત તાવ્યા જ કરવુ, અને અંતે તે તાવણીમા તેને સદતર હોમી દેવુ—એ વસ્તુ સાચે જ વીર–માર્ગ છે જે મહાપુરુષ સેકડો નર–નારીમા આવી કઠોર રીતે પ્રાણાર્પણ કરવાની હિંમત, સહનશીલતા અને શ્રદ્ધા પ્રગટાવી શકે, તેને સાચે જ મહા–વીર ગણવો જોઈએ મોટા મોટા રાજાઓના સુખ–વિલાસમા મગ્ન કુમારો, મોટા મોટા નગર-શેઠો અને સાર્થવાહોના સુખશાલી પુત્રો જેનો એક જ વાર સ્પર્શ થતા ઘર–બાર સઘુ જ તજી, કઠોરમા કઠોર તથા ક્ષણે ક્ષણે વેદનાનો અનુભવ કરાવતુ શારીરિક તપ હસતે મોઢે સ્વીકારવા તયાર થઈ જાય, તે પુરુષની મહત્તા વિષે શુ કહેવુ? અને એ બધા યુવાનો અને યુવતીઓની વીરતાના પણ શા વખાણ કરવા? ભલે તેમણે અંતે સત્ય પ્રાપ્ત કર્યું કે ન કર્યું, પણ જેને પોતે સત્ય માન્યુ તેને માટે આવો ભીષણ ત્યાગ, આવુ ભીષણ તપ સ્વીકારવા તેઓ તૈયાર થયા, એ વસ્તુ તેમનામા વ્યાપેલા અદમ્ય પુરુષાર્થ અને દઢ એકનિષ્ઠાના સાક્ષી છે

આજે ભલે આપણે એમણે અખત્યાર કરેલા માર્ગ વિષે શકા ઉઠાવીએ, તથા દેહદમનથી શુ એમ કહી, નાક મરોડીએ પરતુ, છેવટે એક નક્કર વસ્તુ આપણે સ્વીકારી લીધા વિના નથી જ ચાલવાનુ કે, સાધકની ઉપાસના પૂર્ણતાની ભલે હોય,

પણ તે ઉપાસના પોતે તો એકાગી જ હોવાની વધુ સ્પષ્ટ શબ્દોમા કહીએ તો, અપૂર્ણ સાધનો દ્વારા પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરવી હોય, તો એકાગી થયા વિના જાણે ચાલતુ જ નથી શરીર-મન-આત્મા એ ત્રણેનો એક સરખો — એક સાથે વિકાસ એ સામાન્ય કેળવણીનુ લક્ષ્ય ભલે રહે, પરતુ કોઈ પણ બાબતમા પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરવા ઇચ્છનારને અમુક વસ્તુઓ જતી કર્યા વિના ચાલે તેમ જ નથી. શરીર અને મન બંને સરખા વિકસ્યા હોય એના દાખલા ઇતિહાસમા મળી શકે છે, પરતુ, ત્યારે 'છેક જ સામાન્ય'-પણાની છાપ મોટે અક્ષરે તેમના ઉપર ચોટેલી સાફ દેખાય છે.

બાકી, આધ્યાત્મિક પ્રગતિની બાબતમા અખત્યાર કરાયેલા સાધનોની બાબતમા વસ્તુસ્થિતિ એવી છે કે, અમુક જ સાધન કાર્યકર છે અને અમુક નથી, એવો ભેદ પાડી શકાતો નથી કારણ કે, ઉપર જણાવી આવ્યા તેમ, છેવટે તો મુખ્ય સાધન ભાવના છે — શ્રદ્ધા છે બાકીના સાધનો તો તે ભાવના અથવા શ્રદ્ધાને ઉત્તેજિત કરવા કે ગતિમાન કરવા પૂરતા જ કામના છે એટલે જેમ વૈદકીય જગતમા, તેમ આધ્યાત્મિક જગતમા પણ, જુદી જુદી ઉપચારપદ્ધતિઓ તત્ત્વની દૃષ્ટિએ જોતા એકસરખી મિથ્યા છે, અથવા એકસરખી સાચી છે છેવટે તો કોઈ પણ ઉપચારપદ્ધતિ જેટલે અશે દરદીની જિજીવિષાને જાગૃત કરી શકે છે, તેટલે અશે જ કાર્યકર નીવડે છે વણી વાર સાચી દવા માનીને આપેલી ખોટી શીશાની દવાએ પણ ધાર્યું પરિણામ જ નિપજાવ્યાના દાખલા મળી આવે છે તેવી જ રીતે કલ્પનામા જ વાગેલી ટાકણીને કૃત્રિમ શસ્ત્રક્રિયા દ્વારા કાઢી બતાવ્યા બાદ જ જખમ રુઝાવા

લાગ્યાના હિન્દના વૈદકમાં સુપ્રસિદ્ધ છે. તેમ જ આધ્યાત્મિક વૈદ્યની બાબતમાં પણ ઈશ્વર કે તો જીવનના મૂળ ચેતનપ્રવાહને સ્પર્શ કરવાની વસ્તુ જ મુખ્ય છે. એ વસ્તુ કોઈ પણ બાહ્ય સાધન દ્વારા સિદ્ધ થાઓ. એટલે બુદ્ધ જે તપશ્ચર્યાદિથી મૂળ પ્રવાહને ન પહોંચી શક્યા, તે જ તપશ્ચર્યાદિથી અનેક જૈન સાધક વીરો તે પ્રવાહને પહોંચી ગયા હોય, તો તેમાં શંકા લાવવા જેવું કંઈ નથી.

સવાલ એક જ રહે છે કે, કોઈ પણ સાધનામાર્ગ કાર્યકર થઈ શકે એ વસ્તુ તત્ત્વની દૃષ્ટિએ સાચી ભલે હો, પણ તેથી જ કદાચ એ જાણવાની જરૂર ઊભી થાય છે કે, કયો સાધનમાર્ગ સમાજના આદર્શ તરીકે રહે તો સામાન્ય સમાજજીવનમાં શારીરિક આરોગ્ય — પુરુષાર્થ — અને વીર્યના દાખલાને બદલે પ્રગટે અને પ્રચાર પામે. [illegible] વર્તમાન માટે કહેવાના કે, ભલે તેનાથી સત્યને પામી શકાતું હોય, તો પણ જેમ [illegible] દ્વારા રોગો નાશ [illegible], તેમ [illegible]માંથી [illegible] પામી [illegible] નીકળવા [illegible] દ્વારા [illegible] થાય છે, તો પછી [illegible] દ્વારા [illegible] કરતાં [illegible] દ્વારા [illegible] વધુ [illegible] નથી?

[illegible] ટૉલ્સ્ટૉય, ઈમર્સન, અને કોઈ પણ ભાવનાના [illegible] પણ [illegible] જ [illegible] જૈન [illegible] સામાજિક દૃષ્ટિએ પણ અનિવાર્ય નથી જ. ઈમર્સન, [illegible], અથવા [illegible] શબ્દોમાં [illegible], [illegible] જ '[illegible]' [illegible] — [illegible] 'ધર્મમાર્ગ' સમાજજીવનને માટે જ [illegible] આજે પણ [illegible]

જે યાદવાસ્થલી વારંવાર વ્યાપતી જણાય છે, તેના મૂળમા જોઈએ તો અસંયમ, અને હિંસાની વસ્તુ જ માલૂમ પડશે. ઇન્દ્રિયોને છૂટીદોર મૂકવાનો આદર્શ રાખો (અબ્રહ્મચર્ય), તો પછી તેમની તૃપ્તિ માટે જોઈતા પદાર્થો મેળવવા માટે (પરિગ્રહ), ચોરી, જૂઠ અને અંતે હિંસા આવકારવા જ રહ્યા. પરંતુ જે સમાજમા વગ્બાગ-મોજશોખ-ધનઐશ્વર્ય આદિ ત્યાગીને ઇન્દ્રિયનિગ્રહી તપસ્વી થવુ એને જ શ્રેયરૂપ માનવામા આવતુ હોય, અને એ બધાના મૂળમા અહિંસાની વ્યાપક ભાવના હોય, તો સમાજવિગ્રહના ઘણા કારણો ઓછા થઈ જાય એ દેખીતુ છે

અલબત, એ અહિંસાની ભાવના ઘણી સૂક્ષ્મ વસ્તુ છે, અને તેનું અનુશીલન પ્રજ્ઞાપૂર્વક થવુ જોઈએ નહિ તો અત્યારની જૈન અહિંસાની માફક એ અહિંસા પોતે જ હિંસાની પોષક એવી ભારે અસામાજિક વસ્તુ બની જાય હુ અહિસક રહુ તેટલા માટે ખેતી કરવાનો ભાર અને પાપ હુ બીજા ઉપર નાખવા ઇચ્છુ, અથવા રાજ્યતત્રના બધા લાભ તો લેવા ઇચ્છુ, પણ તેની આવશ્યક સેવાઓને નરકપ્રાપ્તિ કરાવનાર માની નિંદુ, તો તે હિંસા કરતા પણ વધારે ખરાબ હિંસા થઈ, કારણ કે, તેમા તો હું જાતે બચુ માટે બીજાને પાપમા નાખવા ઇચ્છુ છુ એમા તો ધર્મવૃત્તિનો જ નર્યો અભાવ છે, અને એ ભાવનાને અસામાજિક ગણી વખોડી કાઢવી જ જોઈએ અહિંસા એ વીરવૃત્તિ છે, હિસાબી કે ગણતરી-બાજ — કાયરવૃત્તિ નથી એ ધર્મે તો યતિધર્મને જ વિહિત ગણીને શાંતિ પકડવી જોઈએ, તેની ભાવના હેઠળ ગૃહસ્થપણુ શક્ય નથી

*　　*　　*　　*

આ ગ્રંથમા અનુવાદિત કરેલા ત્રણ અગગ્રંથોના વિષયને લગતી કઈક લાબી ચર્ચા ઉપર કરી લીધી હવે આ અનુવાદ પૂરતી એક-બે વસ્તુઓ અને જણાવી લઈએ આ માળાના અન્ય પુસ્તકોની જેમ આ પુસ્તકને અંતે (વિશેષનામોની) સૂચિ આપી છે, પરંતુ સુભાષિતસગ્રહ આપી શકાયો નથી તેનુ કારણ એ છે કે, આ ત્રણે ગ્રંથોમા એક શ્લોક કે ગાથા જ આવતા નથી જે થોડીઘણી ગાથાઓ આવે પણ છે, તે કથાઓના નામની સગ્રહગાથાઓ છે તોપણ એટલુ નોંધવુ જોઈએ કે, કેટલીક કથાઓમા કોઈક સાધુ ચના ઇચ્છનારને સમજાવીને પાછો વાળવાના પ્રયત્ન વખતે જે સવાલજવાબ થાય છે, તે સુભાષિત જેવા જ છે, તથા કોઈ પણ 'શ્રમણકાવ્યનુ' અનુરૂપ વસ્તુ બની શકે તેવા છે અર્જુનક માળી (મુદગરપાણિ) અને સુકુમારની કથાઓ તો પોતે જ એક મહાસુભાષિત જેવી છે

૧ અનુવાદમા કોઈ કોઈ જગાએ અમુક વિગતો કે વર્ણનોની પુનરુક્તિ થતી દેખાશે પરંતુ તે બાબતમા થોડીઘણી લાચારી જ કબૂલ કરવી પડે તેમ છે જુદી જુદી વાર્તાઓના સાધકોના જન્મ-યુવાવસ્થા-દીક્ષા-અને તપની વિગતો બધી જ કથાઓમા લગભગ એકસરખી જ છે મૂળગ્રંથમા જ સખ્યાબધ કથાઓને માત્ર વિશેષનામોની વિગતોમા જ ફેર હોવાને કારણે એકાદ મુખ્ય કથાને અંતે યાદીરૂપે જોડી દેવામા આવી છે બીજી કેટલીક વાતો એકાદ વિગતમા જ વિશેષતા હોવાને કારણે જુદી આપવી પડી છે તેવે સ્થળે ઉપર જણાવેલી વિગતો ટૂંકમા પણ ઉલ્લેખવી જવી જ પડે, નહી તો કથાના જુદા જુદા અંગો વચ્ચે પ્રમાણ જ ન જળવાય

કથાઓમા જ્યા ત્યા સમાન અર્થવાળા જ સખ્યાબધ શબ્દો કે વિશેષણો સાથે જ વપરાયેલા માલૂમ પડશે જૈન કથાપદ્ધતિની એ એક વિશેષતા છે. ટીકાકારો એ બધા શબ્દોની બાબતમા પુનરાવૃત્તિનો દોષ ન લાગે માટે થોડો થોડો અર્થભેદ બતાવવા પ્રયત્ન કરે છે, પરતુ ઘણીવાર તો 'એ બધા શબ્દો સમાન અર્થના જ છે' એમ પણ સ્પષ્ટ કહી દે છે વાર્તાના અદ્ભુત રસની જમાવટમા એ પ્રકારની શૈલી ઉપયોગી જણાવાથી, એ બાબતમા સક્ષેપ સાધવાની દાનત રાખી નથી વાર્તાના રસમા એ વસ્તુ ખટકતી નથી, પરતુ પોષક નીવડે છે.

અનુક્રમણિકા

ખંડ ૪થો

મુક્તોની કથાઓ

પાપ, પુણ્ય અને સંયમ

ખંડ ૧ લો

પાપનાં ફળો

जे केइ बाला इह जीवियट्ठी पावाइ कम्माइ करंति रुद्दा ।
ते घोररूवे तमिसधयारे तिव्वाभितावे नरए पडति ॥
तिव्व तसे पाणिणो थावरे य जे हिंसती आयसुह पडुच्चा ॥
जे लूसए होइ अदत्तहारी, ण सिक्खती सेयवियस्स किंचि ।
पागब्भि पाणे बहुणतिवाति, अतिव्वते घातमुवेति वाले ॥

[सूत्र० १-५,३-५]

સુધર્માસ્વામી કહે છે કે જંબુ ! પૂર્વે મે મહર્ષિ મહાવીરને પૂછયુ હતુ કે નરક ગાથી પમાય છે તેના જવાબમા તેમણે મને કહ્યુ

'સમારભમા જે કોઈ અજ્ઞાની ક્રૂર મનુષ્યો પોતાના જીવિતને અર્થે પાપકર્મો કરે છે, તથા પોતાના સુખ માટે સ્થાવર-જગમ પ્રાણીઓની ક્રૂરતાથી હિંસા કરે છે, ચોરી કરે છે, તથા સયમ-માર્ગનુ જરા પણ પાલન કરતા નથી, તેઓ ઘોર અધકારવાળા, તથા તીવ્ર વેદનાઓવાળા નરકોમા પડે છે'

૧

મૃગાપુત્રની કથા

જૂના સમયમા મૃગાગ્રામ નામે નગર હતુ તેમા વિજય નામે ક્ષત્રિય રાજા રાજ્ય કરતો હતો તેની રાણીનું નામ મૃગાદેવી હતુ તે બનેને મૃગાપુત્ર નામે પુત્ર હતો તે જન્મથી જ આધળો–મૂગો–બહેરો–લૂગડો તથા પક્ષાઘાતી[1] હતો. તેને હાથ–પગ–કાન–આખ–નાક વગેરે ઇદ્રિયો ન હતી, પરતુ તેમનો આકાર માત્ર હતો મૃગાદેવી તે બાળકને એક ગુપ્ત ભોયરામા કોઈ જાણે નહિ તે રીતે કાળજીપૂર્વક ઉછેરતી હતી

તે જ નગરમા બીજો પણ એક જન્માધ મનુષ્ય રહેતો હતો તે કોઈ દેખતા માણસની સાથે, તેણે પકડેલી લાકડીને આધારે ઘેર ઘેર ભીખ માગતો હતો અને લોકોના દિલમા દયા ઊપજાવી, જેમ તેમ પેટ ભરતો હતો તેનુ માથુ જથરપથર રહેતુ, અને તેની પાછળ માખોના ટોળા બણબણ્યા કરતા

એક વખત ભગવાન મહાવીર ફરતા ફરતા તે નગરમાં આવી પહોચ્યા તેમને આવ્યા જાણી લોકોના ટોળેટોળા તેમના દર્શને જવા માટે ઊલટ્યા નગરના રાજમાર્ગોમા, તેમ જ શેરીએ શેરીએ જ્યા જુઓ ત્યા શ્રમણ ભગવાન

1 મૂળમા ‘વાયવ’(–વાતરોગી) શબ્દ છે. અર્થાત્ લકવાવાળો

મહાવીર પધાર્યાની વાત ચાલવા લાગી, અને સર્વત્ર લોકોની મેદની જામી ગઈ

આ બધી ધમાલનો અવાજ સાંભળી, પેલા આંધળાએ પોતાને દોરનારને પૂછ્યું 'ભાઈ! આજે મૃગાગ્રામમાં એવું તે શું થયું છે, જેથી લોકોના ટોળેટોળાં આમ દોડાદોડી કરી રહ્યા છે? આજે નગરમાં ઇંદ્રનો, સ્કંદનો, રુદ્રનો, શિવનો, કુબેરનો, નાગનો, યક્ષનો, ભૂતનો, નદીનો, તળાવનો, વૃક્ષનો, ચૈત્યનો કે પર્વતનો કોઈ ઉત્સવ છે, કે કોઈ ઉદ્યાનયાત્રા છે, અથવા ગિરિયાત્રા છે?'

ત્યારે પેલાએ તે આંધળાને કહ્યું "આજે એવો કોઈ ઉત્સવ કે ઉજાણી તો નથી, પરંતુ ભગવાન મહાવીર આજે આ નગરે પધાર્યા છે, અને ગામબહાર ઈશાનખૂણામાં આવેલા 'ચંદનપાદપ' ઉદ્યાનમાં[1] ઊતર્યા છે, તેથી એમના દર્શન કરવા ઉત્સુક થયેલા લોકોની આમ મેદની જામી છે"

આ સાંભળી આંધળાએ કહ્યું, 'હે ભાઈ! આપણે પણ ચાલ ત્યાં જઈએ અને ભગવાનના દર્શન કરીએ એવા સંતસાધુઓનું નામ કે ગોત્ર પણ આપણે કાને પડી જાય, તો પણ મોટું ફળ મળે છે, તો તેમની પાસે જઈ, તેમને નમસ્કારાદિ કરી, તેમનો સદુપદેશ સાંભળવાથી તો કેટલો બધો લાભ થાય! માટે ચાલ, આપણે ત્યાં જઈએ અને બીજા જન્મનું કાંઈક ભાથું બાંધીએ!'

પછી તે આંધળો પેલા માણસે પકડેલી લાકડીને આધારે જ્યાં મહાવીર ભગવાન હતા ત્યાં આવ્યો, અને તેમને વંદન-

---

૧ ત્યાં સુધર્મ યક્ષનું મંદિર હતું, એવું મૂળમાં વધારે છે

પ્રદક્ષિણાદિ કરી, એક તરફ ઊભો રહ્યો ભગવાન મહાવીરે પણ ત્યા આવેલા સૌને ધર્મોપદેશ કર્યો

કથા પૂરી થયા બાદ બધા વીખરાઈ ગયા, અને પોતપોતાને ઘેર ચાલ્યા ગયા તે અરસામા ભગવાનના મોટા શિષ્ય ઇંદ્રભૂતિ નામના સાધુ[૧] સયમ અને તપ આચરતા તેમની સાથે જ ફરતા હતા તે મોડામાત હાથ ઊચા હતા, તેમનો વર્ણ કસોટીના પથરા ઉપર પડેલી સોનાની રેખા સમાન ગૌર હતો, તે ઉગ્ર તપસ્વી હતા, ઘોર બ્રહ્મચારી હતા ધ્યાનરત હતા, તથા શાસ્ત્રજ્ઞ હતા તેમણે આજના ટોળામા પેલા અધ માણસને જોયો હતો ત્યારથી તેમને ભગવાન મહાવીરને પ્રશ્ન પૂછવાનુ મન થયુ હતુ લોકો વીખરાઈ ગયા બાદ, તે ભગવાન મહાવીર પાસે આવ્યા અને શ્રદ્ધાપૂર્વક તેમને પૂછવા લાગ્યા

ગૌતમ — ભગવન્! કોઈ માણસ જન્મથી જ આધળો જન્મેલો હોય?

મહા૦ — હા, હોય

ગૌ૦ — ભગવન્! તેવો માણસ ક્યા છે?

મહા૦ — હે ગૌતમ! આ નગરમા જ વિજયરાજા તથા મૃગાદેવી રાણીનો પુત્ર જન્મથી જ આધળો જન્મેલો છે તેને હાથ-પગ-કાન-આખ-નાક વગેરે ઇંદ્રિયો જ નથી, માત્ર તેમનો આકાર છે તેને મૃગાદેવી એક ગુપ્ત ભોયરામા કોઈ જાણે નહિ તે રીતે કાળજીપૂર્વક ઉછેરે છે

૧ તેમની વિશેષ માહિતી માટે જુઓ આ માળાનુ 'અતિમ ઉપદેશ' પુસ્તક, પા ૩,૨૪૦,૨૬૨

ગૌતમે કહ્યું 'હે દેવાનુપ્રિયે! મારા ધર્માચાર્ય શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે મને એ વાત કહી છે, તેથી હું તે જાણું છું મારા એ ગુરુ ધર્મના આદિકર્તા છે, તીર્થંકર છે, બીજા કોઈના ઉપદેશ વિના સ્વયં તત્ત્વબોધ પામેલા છે, સર્વ પુરુષોમાં તથા લોકોમાં શ્રેષ્ઠ છે, સમગ્ર જગતના નાથ, પ્રકાશક, અભયદાન દેનાર, જ્ઞાનરૂપ, ધર્મદેશક, ધર્મસારથિ, ધર્મ-ચક્રવર્તી, કેવલજ્ઞાની, જિન, સકલ તત્ત્વના વેત્તા, સર્વજ્ઞ, અને સર્વદર્શી છે'

આ પ્રમાણે મૃગાદેવી ગૌતમ સાથે વાતચીત કરી રહી હતી, તેવામાં જ પેલા મૃગાપુત્રને ખવરાવવાનો સમય થયો એટલે મૃગાદેવીએ ગૌતમને કહ્યું, 'હે ભગવન્! તમે અહીં થોડીવાર થોભો, હું તમને હમણાં જ મારો તે પુત્ર બતાવું છું'

આમ કહી, મૃગાદેવી પોતાના ખાનગી ઓરડામાં ગઈ ત્યાં જઈ તેણે પોતાનાં કપડાં બદલી નાખ્યાં ત્યારબાદ એક હેલણગાડીમાં પુષ્કળ ખાન, પાન, મુખવાસ, મેવો વગેરે પદાર્થો ભરીને, તેને ધકેલતી ધકેલતી તે ગૌતમ ઊભા હતા ત્યાં આવી અને કહેવા લાગી, 'ભગવન્! તમે મારી પાછળ પાછળ આવો, હું તમને મૃગાપુત્ર પાસે લઈ જઉં છું'

ગૌતમ મૃગાદેવીની પાછળ પાછળ ચાલ્યા મૃગાદેવીએ પેલા ભોંયરા પાસે આવીને ગાડી થોભાવી, તથા પોતાનું મોં ચાર-બેવડું કરેલા વસ્ત્રથી બાંધતાં બાંધતાં ગૌતમને કહ્યું, 'ભગવન્! તમે પણ તમારું મોં મૂમતીથી[૧] બાંધી લો'

---

૧ 'मुहपोत्तिया'। જૈન સાધુઓ શ્વાસોચ્છ્વાસથી જીવજંતુ ન હણાય માટે મોએ પટ્ટી બાંધે છે તે

કરેલા, જૂના કોઈ અતિશય પાપી તથા અશુભ કૃત્યોનુ માઠુ ફળ ભોગવી રહ્યો છે તો હે ભગવન્! એ જીવ પૂર્વજન્મમા કોણ હતો, તેનુ નામ શુ હતુ, તેનુ ગોત્ર શુ હતુ, તે કયા ગામ કે નગરમા રહેતો હતો, તથા તેણે તે જન્મમા શુ દીધુ–ભોગવ્યુ–આચર્યું હતુ, કે જેને કારણે તે આ જન્મમા સાક્ષાત્ નરકની જ વેદના ભોગવે છે?"

ભગવાને કહ્યુ હે ગૌતમ! પૂર્વે આ જબુદ્વીપમા ભારતક્ષેત્રમા 'શતદ્વાર' નામે નગર હતુ તેમા ધનપતિ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો તે નગરની નજીક અગ્નિખૂણા તરફ વિજયવર્ધમાન નામે શહેર[1] હતુ તે શહેરના તાલુકામા બીજા પાચસો ગામ હતા વિજયવર્ધમાન શહેર 'એકાદિ' નામના સૂબાની[2] હકૂમત હેઠળ હતુ તે સૂબો મહાઅધાર્મિક હતો, તથા દુરાચારી તરીકે તેણે લોકોમા નામના મેળવી હતી શીલ, વ્રત વગેરેના લેશ વિનાનો તે એકાદિ અધર્માચરણમા જ પ્રીતિવાળો હતો, તથા વિજયવર્ધમાન શહેર તથા તેના પાચસો ગામ ઉપર અધિકાર ચલાવતો હતો લોકો ઉપર ભારે કર નાખીને, ખેડૂતોને ધીરેલા ધાન્યથી બમણુ–તમણુ પડાવીને, લાચો લઈને, તેમનુ અપમાન કરીને, ગમે તેવા

---

૧ મૂળમા તેને માટે 'खेट' શબ્દ છે તેનો અર્થ, 'આસપાસ માટીની દીવાલવાળુ શહેર' થાય છે

૨ મૂળમા 'राष्ट्रकूट' શબ્દ છે ટીકાકાર તેનો 'मण्डलोपजीवी राजनियोगिक' એવો અર્થ આપે છે પરતુ એ નામનો ઐતિહાસિક રાજવશ પણ મહારાષ્ટ્ર-ગાળામા ઈ સ ત્રીજા સૈકાથી છઠ્ઠા સૈકા સુધી રાજ્ય કરતો હતો તે રાજાઓ પોતાને સાત્યકિના વશજ યાદવો ગણતા હતા

માથાનું શૂળ, અરુચિ, આંખ અને કાનની વેદના, ખરજ, જલોદર અને કોઢ[1] તેણે પોતાના કુટુંબીઓને બોલાવીને કહ્યું 'હે દેવાનુપ્રિયો' તમે બધા વિજયવર્ધમાન શહેરના તરભેટાઓમાં ત્રણ રસ્તાઓમાં, ચાચરોમાં, ચોકોમાં તથા શેરીએ શેરીએ એવી ઘોષણા કરાવો કે, જે કોઈ વૈદ્ય, જાણકાર કે નુસખાબાજ[2] માગ આ સોળ રોગમાંથી એક રોગને પણ મટાડશે, તેને મો માગ્યું ધન આપવામાં આવશે. આવી ઘોષણા તમે બે વાર, ત્રણ વાર કરાવો'

એકાદિના કુટુંબીઓએ એ પ્રમાણે વિજયવર્ધમાન શહેરમાં બેત્રણવાર ઘોષણા કરાવી તે સાભળી, કેટલાય વૈદ્યો, વૈદ્યપુત્રો, જાણકારો અને નુસખાબાજો ચિકિત્સાને લગતા શસ્ત્રો, પાત્રો, શસ્ત્ર તીક્ષ્ણ કરવાની સરલીઓ, (કરિયાતા વગેરેની) સળીઓ, ગોળીઓ અને અનેક પ્રકારના ઓસડવેસડ લઈને આવ્યા

તેઓએ આવીને એકાદિનું શરીર તપાસ્યું, તથા નિદાન વિષે અરસ પરસ પૂછ કરીને, કેટલાય લેપો, ખરડો, ચીકણા પીણા, વમન અને વિરેચનના ઉપચારો, નાસો, ડામો, સ્નાનો, જડરની

---

૧ આચારાંગના છઠ્ઠા અધ્યયનમાં, કંઠમાળ, કોઢ, ક્ષય, અપસ્માર, અક્ષીરોગ, જડતા, હીનાંગપણું, કુબડાપણું, ઉદરરોગ, મૂકપણું, શરીરનું સૂણી જવું, ભસ્મકરોગ, કંપવા, પીઠ વાકી વળી જવી, શ્લીપદ અનેમધુમેહ—એવા સોળ ગણાવ્યા છે

૨ મૂળમા વૈદ્ય, જ્ઞાયક અને ચિકિત્સક એવા ત્રણ શબ્દો છે, ટીકાકાર તેમનો અર્થભેદ આમ કરે છે શાસ્ત્ર તેમજ ક્રિયા બને જાણનાર તે વૈદ્ય, નર્યું શાસ્ત્ર જાણનાર તે જ્ઞાયક, અને નરી ક્રિયા જાણનાર તે ચિકિત્સક

ત્યાંથી ચ્યવીને તે આ મૃગાગ્રામ નગરમા વિજય રાજાની મૃગાદેવી રાણીની કૂખે પુત્ર તરીકે ઉત્પન્ન થયો તે ગર્ભમા આવતા જ મૃગાદેવીના શરીરે તીવ્ર વેદના ઊપડી તેમજ તે ગર્ભમા રહ્યો તેટલા દિવસ મૃગાદેવી વિજય રાજાને અપ્રિય તથા અકારી થઈ પડી એક વખત રાત્રીના પૂર્વ ભાગના અંતમા અને અપર ભાગની શરૂઆતમા મૃગાદેવી આ બધી કૌટુબિક ચિંતાઓથી જાગતી જ પડી હતી, તેવામા તેને આ પ્રમાણે વિચાર આવ્યો 'પહેલા હું વિજય રાજાને ઇષ્ટ, કાંત, પ્રિય, તથા મનગમતી હતી, તથા મને તે મનોહર, મનમાં ચિંતવવા યોગ્ય, વિશ્વાસ કરવા યોગ્ય, તથા માનીતી ગણતા હતા પરંતુ જ્યારથી આ ગર્ભ મારી કૂખમા આવ્યો છે, ત્યારથી હું તેમને અનિષ્ટ, અપ્રિય તથા અકારી થઈ પડી છુ. વિજયરાજા મારુ નામ કે ગોત્ર સાભળવા પણ ઇચ્છતા નથી, તો પછી મને જોવાની કે ભોગવવાની ઇચ્છા તો શાની જ કરે? માટે હુ મારા આ ગર્ભને વિવિધ ઉપાયો વડે ટુકડે-ટુકડા કરી કાઢી નાખું, પાડી નાખુ, ઓગાળી નાખુ, કે મારી નાખુ'

આમ વિચારી, તેણે ગર્ભસ્રાવ કરાવનારા અતિ ખારા, અતિ કડવા, અતિ તૂરા વગેરે પદાર્થો ખાવા-પીવા માડ્યા, પરંતુ એ બધા ઉપાયો કરવા છતા તે ગર્ભ પડ્યો નહિ ત્યારે મૃગાદેવી થાકીને, નિરાશ થઈ, પરવશપણે તે ગર્ભને મહા દુખે ધારણ કરવા લાગી,

પેલો છોકરો ગર્ભમા હતો હતો ને જ, તેના શરીરમાં આઠ અંદર ઝરનારી અને આઠ બહાર ઝરનારી એમ સોળ નાડીઓ ઉત્પન્ન થઈ તે સોળમાથી આઠ નર્યું પરુ ઝરતી

આ સાભળી વિજયરાજા સફાળો ઊઠયો અને મૃગાદેવી પાસે જઈ કહેવા લાગ્યો 'હે દેવાનુપ્રિયે ! આ તારો પહેલ-વહેલો ગર્ભ છે તેને જો તુ ઉકરડે નખાવી દઈશ, તો તારી પછીની પ્રજા પણ જીવશે નહિ માટે તુ એ છોકરાને કોઇ ભોયરામા ગુપ્ત રીતે રાખ, અને તેને ગુપ્ત રીતે ખવરાવી-પીવરાવીને ઉછેર, જેથી તારી ભવિષ્યની પ્રજા દીર્ઘજીવી થાય '

મૃગાદેવીએ વિજયરાજાનુ કહેવુ વિનયપૂર્વક કબૂલ રાખ્યુ ત્યારથી તે પેલા છોકરાને ગુપ્ત રીતે ભોયરામા ઉછેરે છે હે ગૌતમ ! એ પ્રમાણે મૃગાપુત્ર પોતાના પૂર્વે કરેલા જૂના અતિશય પાપી તથા અશુભ કૃત્યોનુ માઠુ ફળ ભોગવી રહ્યો છે

તે સાભળી ગૌતમે પૂછ્યુ 'હે ભગવન્ ! એ છોકરો મરણકાળે મૃત્યુ પામી અહીથી ક્યા જશે ? અને ક્યા ઉત્પન્ન થશે ?'

ભગવાને કહ્યુ 'હે ગૌતમ ! મૃગાપુત્ર ૨૬ વર્ષનુ પૂરેપૂરુ આયુષ્ય ભોગવીને મરણ પામી, આ ભારતવર્ષમા જ આવેલા વૈતાઢ્ય પર્વતની તળેટીમા સિંહના કુળમા સિંહ તરીકે જન્મશે તે સિંહ પણ અધર્મી, દુરાચારી, સાહસિક તથા ક્રૂર હશે, અને ઘણુ પાપકર્મ ભેગુ કરશે ત્યાથી મરીને તે ફરી રત્નપ્રભા નરકમા વધારેમા વધારે એક સાગરોપમ વર્ષ આયુષ્ય વાળા નારકોમા ઉત્પન્ન થશે ત્યાથી ચ્યવી તે પેટે ચાલનાર સાપ થશે ત્યાથી મરીને તે, નરકની બીજી ભૂમિમા ઉત્પન્ન થશે ત્યા વધારેમા વધારે આયુષ્ય ત્રણ સાગરોપમ વર્ષનુ હોય છે ત્યાથી ચ્યવી તે પક્ષી થશે ત્યાથી મરીને તે નરકની ત્રીજી ભૂમિમા ઉત્પન્ન થશે ત્યા વધારેમાં

ત્યારબાદ તે સુપ્રતિષ્ઠ નામના પુરમા ફરી[1] આખલો થશે જુવાનીમાં આવતા, એકવાર તે પ્રથમ વરસાદ વેળા મહાનદી ગગાની ભેખડ ઉપર માટી ખણુતા ભેખડ સાથે તૂટી પડી દબાઈ મરશે, અને એ જ સુપ્રતિષ્ઠપુરમા એક શેઠને ઘેર પુત્ર તરીકે જન્મશે. જુવાનીમા આવ્યા બાદ કોઈ લાયક સ્થવિરો[2] પાસેથી ધર્મોપદેશ સાભળી, તે ઘરબાર છોડી સાધુ થશે સાધુ અવસ્થામા તે કાળજીપૂર્વક વર્તનારો, મન-વાણી -કાયાનો સયમ કરનારો, તથા ઇંદ્રિયનિગ્રહી બ્રહ્મચારી થશે બહુ વર્ષો સુધી એ પ્રમાણે સાધુપણુ પાળીને તથા પોતાના સર્વ કર્મોનુ આલોચન[3] તથા પ્રાયશ્ચિત્ત કરીને, અતે સમાધિ અવસ્થામા મરણુ પામી, તે સૌધર્મ કલ્પમા[4] દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થશે ત્યાથી ચ્યવીને તે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમા જે કોઈ કુળો ધનાદિથી પૂર્ણ, પ્રતાપયુક્ત, વિખ્યાત, ઘર-પલગ-આસન-વાહન વગેરે સામગ્રીથી ભરપુર, સોનુ-રૂપુ-લેણદેણ-જમણવાર-દાસી-દાસ-ગાય-ભેસ વગેરે સાધનોથી યુક્ત તથા કોઈનાથી ગાંજ્યા ન જાય એવા હશે, ત્યા પુત્ર તરીકે જન્મશે જન્મતાવેત તેને સર્વ સસ્કારો ઠાઠમાઠથી કરવામા આવશે, તથા પછી પણ તે અનેક આયાઓ, ધાવો વગેરે દ્વારા ઉછેરાશે

---

૧ 'ફરી' એટલા માટે કે પહેલા પણ તે વાણીવાર થઈ ચૂક્યો હશે

૨ વૃદ્ધ સાધુઓ

૩ ગુરુ આગળ દોષોની કબૂલાત કરી જવી તે

૪ સૌધર્મ વગેરે કલ્પો એટલે કે સ્વર્ગોની માહિતી માટે જુઓ આ માળાનું 'અંતિમ ઉપદેશ' પુસ્તક, પા. ૨૬૨.

૨

ઉજ્જિતકની કથા

જૂના કાળમા વાણિજ્યગ્રામ[1] નામે નગર હતુ તે નગરમા કામધ્વજા નામની ગણિકા રહેતી હતી તે સર્વ ઇદ્રિયો, લક્ષણો, ચિહ્નો તથા સૌભાગ્યાદિ ગુણોથી યુક્ત હતી તેનુ શરીર પ્રમાણયુક્ત[2] હતુ તથા તેના સર્વ અગો સારી રીતે ખિલેલા હોઈ, તે સર્વાંગસુદર હતી. તે બોતેરેય કળામા કુશળ હતી, પરતુ ગીત-નૃત્યાદિ ગણિકાને ઉચિત ૬૪ કળાઓમા તો તે પારગત હતી પુરુષ સાથે વિવિધ વિહારો કરવાની સર્વ પ્રક્રિયા[3] તે જાણતી હતી તેના કાન-આખ-નાક-જીભ-ત્વચા-મન એ નવે અગો યૌવનથી જાગૃત થયેલા

---

૧ વૈશાલી નગરીના એક ભાગને જ વાણિજ્ય ગ્રામ કહેવામા આવતો

૨ મૂળમા તો માન, ઉન્માન અને પ્રમાણ એ ત્રણ છે પાણીથી ભરેલી કૂડીમા દાખલ થતા જેના પ્રવેશથી કૂડીનુ ૩૨ શેર પાણી (દ્રોણ) બહાર નીકળે, તે 'માન'યુક્ત કહેવાય જેનુ વજન ૪૦૦૦ તોલા (અર્ધો ભાર) થાય, તે ઉન્માનયુક્ત કહેવાય. અને પોતાના આગળથી માપતા જેની ઉંચાઈ ૧૦૮ આગળ થાય, તે પ્રમાણયુક્ત કહેવાય

૩ મૂળમા સુરતક્રીડાના ૨૯ વિશેષો, ૨૧ રતિગુણો, અને ૩૨ પુરુષોપચારો છે

તથા માફ કર્યાં. ત્યારબાદ વાસણે લઈને તે ભગવાન મહાવીર પાસે આવ્યા અને તેમને નમન કરીને, તેમની પાસેથી ઉચ્ચ-નીચ-મધ્યમ કુળોમા વિધિપૂર્વક ભિક્ષા માટે જવાની પરવાનગી માગી પરવાનગી મળતા, તે શારીરિક કે માનસિક ઉતાવળ છોડી દઈને અસભ્રાંત ચિત્તે, તથા ધૂસરા જેટલે દૂરથી આગળની જમીન જોતા જોતા ભિક્ષા લેવા વાણિજ્ય-ગ્રામ નગરમા દાખલ થયા

રાજમાર્ગમા ફરતા ફરતા તેમણે એક જગાએ અનેક હાથી-ઘોડા-મનુષ્યો વગેરેનો સમુદાય જોયો હાથીઓને બખ્તરો બાધવામા આવ્યા હતા, તેમના તગ કસવામા આવ્યા હતા, તેમની બને બાજુ ઘટાઓ બાધવામા આવી હતી, તેમના કઠમા વિવિધ મણિઓ અને રત્નોની માળાઓ પહેરાવેલી હતી, બીજી રીતે પણ તેમને રગ-રોગાનથી સારી પેઠે શણગારવામા આવેલા હતા તેમના ઉપર ધ્વજાઓ અને પતાકાઓ ફરકી રહી હતી, તેમને પાચ પાચ મુગટ પહેરાવવામા આવ્યા હતા, તેમના ઉપર તેમના માવતો બેઠેલા હતા, તથા વિવિધ શસ્ત્રાસ્ત્રો ગોઠવેલા હતા ઘોડાઓ પણ એ પ્રમાણે બખ્તર, શસ્ત્રાસ્ત્ર વગેરેથી સુસજ્જિત હતા તેમના મુખોમા લગામો લગાવેલી હતી, તેમની કટી ચામર તથા દર્પણોથી સુશોભિત હતી, અને તેમના ઉપર તેમના સવારો આરૂઢ થયા હતા પુરુષો પણ કવચધારી, ચાપ ચઢાવેલા ધનુષ્યયુક્ત, તથા કઠમાળાઓયુક્ત હતા તેમણે તખતીઓ-વાળા પટાઓ પહેરેલા હતા

તે પુરુષોની વચ્ચે તેમણે એક દુર્ભાગી પુરુષને જોયો તેને મુશ્કેટાટ બાધવામા આવ્યો હતો, તેનાં નાક, કાન કાપી

ભગવાને કહ્યું 'હે ગૌતમ ! જૂનાકાળમાં આ જ ભારતવર્ષમાં હસ્તિનાપુર નામે નગર હતું તે નગરમાં સુનંદ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો હસ્તિનાપુરની વચ્ચોવચ્ચ સેંકડો થાંભલાઓ ઉપર ઊભો કરેલો એક ગોમંડપ હતો. નગરના અનાથ કે અનાથ એવા સેંકડો ગાય-સાંઢ-બળદ-પાડીઓ વગેરે પ્રાણીઓ નિર્ભયપણે તથા કશી ફિકરચિંતા વિના સુખે પડી રહેતાં હતાં ત્યાં તેમને ચારા-પાણી પણ પુષ્કળ મળતાં હતાં

તે નગરમાં ભીમ નામનો વાઘરી (કૂટગ્રાહ) રહેતો હતો તે ફાંસા નાખી જાનવરો પકડવાનો ધંધો કરતો હતો તે બહુ દુષ્ટ, ક્રૂર તથા અધાર્મિક હતો તેને ઉત્પલા નામની સ્ત્રી હતી. એક વાર તે ગર્ભિણી થઈ ત્રણ માસ પૂરા થતાં તેને એવો દોહદ થયો કે, "તે સ્ત્રીઓને ધન્ય છે, જેઓ ગાય, બળદ, પાડી, આખલા વગેરેનાં બાવલાં, આંચળ, વૃષણ, પૂંછડાં, ખૂંધ, ખભા, કાન, આંખો, નસકોરાં, જીભ, હોઠ, ગોદડી[1] વગેરે અવયવો રાંધીને, તળીને, ભૂંજીને, સૂકવીને તથા મીઠું ચડાવીને, સુરા, મધ, તાડી,[2] જાતિરસ,[3] સિધુ[4], પ્રસન્ના[5] વગેરે સાથે ખાઈ-ખવરાવીને પોતાનો દોહદ પૂરો કરે છે હું પણ તેમ કરું તો કેવું !"

---

૧ ગળે લટકતી નરી ચામડી

૨ મૂળ મેરક છે ટીકાકાર તેનો 'तालफलनिष्पन्नमधु' અર્થ કરે છે

૩ જાતિ (જાઈ)ના ફૂલ જેવા રંગનું

૪ ગોળની રાબમાંથી બનાવેલ દારૂ

૫ દ્રાક્ષાદિનો દારૂ

પામી આમથી તેમ દોડાદોડ કરવા લાગ્યાં તેના માતપિતાએ તે ઉપરથી તેનું નામ 'ગોત્રાસ' પાડયું.

ધીમે ધીમે તે ગોત્રાસ મોટો થયો વખત જતાં તેનો બાપ ભીમો ગુજરી ગયો તેની પાછળ ગોત્રાસે રડતાં રડતાં સર્વ પ્રકારની ઉત્તરક્રિયા કરી

એક વખત સુનંદ રાજાએ ગોત્રાસને જોઈ, તેને પોતાનો 'કૂટગ્રાહ'[1] બનાવ્યો તે પણ બાપ જેવો કૂર તથા અધર્મી થયો વારેવારે તે મધરાતે ઘેરથી નીકળી, પેલા ગોમંડપમાં જઈ, ત્યાં બેઠેલા જાનવરોનાં અવયવો કાપી લાવતો અને દારૂ વગેરે સાથે ખાઈને મજા કરતો

આમ પાંચસો વર્ષનું પોતાનું દીર્ઘ આયુષ્ય પૂરું થતાં સુધી આવાં આવાં દુષ્ટ કૃત્યો વડે બહુ જ પાપકર્મ ભેગું કરી, તે અંતે દુ:ખે તરફડતો મરણ પામ્યો, અને બીજા નરકમાં નારકી તરીકે ઉત્પન્ન થયો ત્યાં વધારેમાં વધારે ત્રણ સાગરોપમ વર્ષનું આયુષ્ય હોય છે

પેલા વિજયમિત્ર શેઠની સ્ત્રી સુભદ્રાને મરેલાં છોકરાં જ જન્મતાં હતાં[2] (તેનાં બાળકો જન્મતાંવેંત મરી જતાં હતાં.) હવે પેલો ગોત્રાસનો જીવ બીજા નરકમાંથી ચ્યવીને વાણિજ્ય-ગ્રામ નગરમાં વિજયમિત્ર શેઠની સુભદ્રા શેઠાણીના ગર્ભમાં આવ્યો નવ માસ પૂરા થતાં શેઠાણીએ પુત્રને જન્મ આપ્યો જન્મતાંવેંત તેને અપવિત્ર ઉકરડા ઉપર મૂકી દેવામાં આવ્યો; અને પછી પાછો આણવામાં આવ્યો ત્યારબાદ શેઠાણી તેને કાળજીથી ઉછેરવા લાગ્યાં.

---

૧ ઢોર નાખી જનવરને પકડનાર

૨ મૂળના શબ્દોમાં તે 'जायनिंदुया' હતી

મહા૦—હે ગૌતમ! આજે જ પોતાનું ૨૫ વર્ષનું આયુષ્ય પૂરું કરી, દિવસનો ત્રીજો ભાગ બાકી રહેશે ત્યારે શૂળીએ ચડી, તે મરણ પામશે અને રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં નારકી તરીકે ઉત્પન્ન થશે. ત્યાંથી ચ્યવી તે જંબુદ્વીપના ભારતવર્ષમાં આવેલા વૈતાઢ્ય પર્વતની તળેટીના વાનર તરીકે ઉત્પન્ન થશે. જુવાનીમાં આવતાં તે પોતાના પશુભોગોમાં અત્યંત આસક્ત થશે, અને પોતાના ટોળામાં જેટલા જેટલા નર બચ્ચાં ઉત્પન્ન થશે તે બધાને [હરીફબુદ્ધિથી] મારી નાખશે. એમ કરતાં કરતાં આયુષ્ય પૂરું થતાં તે જંબુદ્વીપના ભારતવર્ષમાં આવેલા ઇંદ્રપુર નગરની ગણિકાઓના કુળના પુત્ર તરીકે જન્મશે. તેનાં માતપિતા જન્મતાવેંત તેની પુરુષેંદ્રિય કાપી નાખશે, અને પછી તેને નપુંસક તરીકે ઉછેરશે. બારમે દિવસે તેનું નામ 'પ્રિયસેન નપુંસક' પાડવામાં આવશે. ઉંમરે આવતાં તથા બધી નપુંસક-કળાઓ શીખી રહેતાં તે જુવાની અને રૂપની બાબતમાં ઉત્તમ બનશે. પછી તે પ્રિયસેન ન૦ નગરના માંડલિકો, યુવરાજો, જાગીરદારો, કુટુંબીઓ, શેઠો, વેપારીઓ વગેરેને ગૂઢ વિદ્યાઓના પ્રયોગોથી, મંત્રો, ચૂર્ણોથી કે વશીકરણ પ્રયોગોથી[1] વશ કરીને ખૂબ પૈસા પડાવશે અને ભોગ-શોખ કરશે. એ રીતે ઘણું પાપકર્મ બાંધીને ૨૧૦૦ વર્ષનું લાંબું આયુષ્ય પૂરું કરી, તે પ્રિયસેન રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં

૧ મૂળમાં વિગતો આ પ્રમાણે છે: હૃદયોડ્ડાયન એટલે કે દિલને ઉડાવનાર-ખેંચનાર મંત્ર. નિહ્નવન એટલે કે દ્રવ્યાદિ હરી લેવા છતાં સામો માણસ વાત બહાર ન પાડી શકે તેવો તેને બનાવી નાખવો. પ્રસ્નવન એટલે કે સામો માણસ વશ થઈને વશ પાસે રહે તેવી વિદ્યા તથા તેવા બીજા પણ અભિયોગિક ઉપાયો.

૭

અભગ્નસેનની કથા

જૂના કાળમા પુરિમતાલ નામે નગરમા મહાબલ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે નગરના ઈશાન ખૂણામા સરહદ ઉપર એક ઝાડી હતી તે ઝાડીમા 'શાલાટવી' નામનો ચોરોનો એક અડ્ડો હતો તે અડ્ડો પર્વતના વિષમ ભાગમા આવેલો હતો, તેની આસપાસ વાંસની ગીચ ઝાડી હતી; તૂટી પડેલી મોટી મોટી ભેખડો વડે જ તેની આસપાસ વિષમ ખાઈ બની ગઈ હતી, તેની અંદર પાણીની પૂરતી સગવડ હતી, પણ તેની આજુબાજુ ક્યાય પાણીનુ નામ-નિશાન પણ નહોતુ. તેમાં નાસવાગીઓ અનેક હતી; તેની અંદર અમુક પરિચિત લોકો જ જા–આવ કરી શકતા હતા, તથા આ બધા કારણોથી ગમે તેટલુ મોટુ લશ્કર તેની આસ-પાસ ધમપછાડા કર્યા કરે તો પણ તેનું કંઈ વળે તેમ નહોતુ

તે શાલાટવીમાં વિજય નામે ચોરોનો સેનાપતિ રહેતો હતો તે બહુ અધર્મી, કુશીલ તથા અનાચારી હતો, અને અધર્મી કૃત્યો વડે જ આજીવિકા ચલાવતો હતો અનેક લોકો તથા પ્રાણીઓને હણવા–છેદવા–ભેદવા–કાપવા વડે તેના હાથ લોહીથી ખરડાયેલા જ રહેતા હતા, તથા ચારે તરફના નગરોમાં તેની હાક વાગી ગઈ હતી. તે બહુ શૂરવીર, દૃઢ પ્રહારી, સાહસિક, શબ્દવેધી, તથા તલવાર ચલાવવામા એક્કો

તે પુરુષના આઠ નાના કાકાઓને તેના દેખતા કાપી નાખ્યા, પછી તે પુરુષને સારી પેઠે માર્યા બાદ તે કાકાઓના રાઈ રાઈ જેટલા ટુકડા તેને ખવરાવ્યા, અને તેમનુ લોહી તેને પિવરાવ્યુ પછી બીજુ ચકલુ આવતા તેની આઠ નાની કાકીઓને કાપી નાખી, પછી તેને ખૂબ મારીને, તે કાકીઓના ટુકડા ખવરાવ્યા અને તેમનુ લોહી તેને પિવરાવ્યુ એ પ્રમાણે ત્રીજા ચકલામા તેના મોટા આઠ કાકાઓને, ચોથા ચકલામા તેની મોટી આઠ કાકીઓને, પાચમા ચકલામા પુત્રોને, છઠ્ઠામા તેમની વહુઓને, સાતમામા જમાઈઓને, આઠમામા દીકરીઓને, નવમામા પૌત્રોને, દશમામા પૌત્રીઓને અગિયારમામા પૌત્રીઓના પતિઓને, બારમામા પૌત્રોની વહુઓને, તેરમામા ફુવાઓને, ચૌદમામા ફોઈઓને, પદરમામા માસાઓને, સોળમામા માસીઓને, સત્તરમામા મામીઓને, અને અટારમામા બાકીના મિત્રો, નાતીલાઓ, સ્વજનો (મામાના પુત્રો ૯૦), સબધીઓ (સસગ, સાળા ૯૦) અને પરિજનો (દાસ-દાસીઓ વગેરે)ને કાપીકાપીને તેમનુ માસ તથા લોહી તેને મારી-મારીને ખવરાવવા-પિવરાવવામા આવ્યા

આ બધુ જોઈને ગૌતમે વિચાર્યુ કે, આ માણસે ખરેખર પૂર્વે ઘણા ભારે પાપકર્મો કર્યા હોવા જોઈએ ઉતારે પાછા આવી, તેમણે ભગવનને પોતાની શકા સભળાવીને પૂછ્યુ : 'હે ભગવાન્' આ પુરુષ પૂર્વ જન્મમા કોણ હતો, તથા તેણે કેવા કર્મો કર્યા હતા, કે જેમનુ તેને આવુ કારમુ ફળ ભોગવવુ પડે છે?

બાંધી, ધનુષ્ય ચઢાવી,[1] ગળે હાર પહેરી, પટો બાંધી, જુદા જુદા શસ્ત્રાસ્ત્રો ધારણ કરી, ઢાલ ભરવી, તલવાર ખેંચી, ખભે ભાથું લટકાવી, ધનુષ્ય ઉપર બાણ ખેંચી, પાશ (ગોફણ કે ફાંસી) વીંઝી, જાંઘ સુધી લટકાવેલા ઘંટ વગાડતા વગાડતા, રણશીંગાના અવાજ વચ્ચે, આનંદની કિલકારીઓ, તથા સિંહનાદોથી આકાશને સમુદ્રની ગર્જનાઓની પેઠે ભરી મૂકી, આખા નગરમાં બધું જોતા જોતા પગે ચાલતી ફરે છે, અને પોતાનો દોહદ પૂરો કરે છે હું પણ મારો દોહદ તે રીતે પૂરો કરું તો કેવું સારું'

ઘણા વખત સુધી પોતાનો દોહદ પૂરો ન થવાને કારણે સ્કંદશ્રી સુકાઈ ગઈ, તથા તેની કાંતિ ફીકી પડી ગઈ પછી વિજયના જાણવામાં તે વાત આવતાં તેણે બધી સગવડ કરી આપીને તેનો દોહદ યથેષ્ટ પૂરો કર્યો, એટલે તે આનંદથી પોતાના ગર્ભને વહન કરવા લાગી નવ માસ પૂરા થતાં તેણે એક પુત્રને જન્મ આપ્યો વિજયે તે નિમિત્તે દશ રાત્રી પહોંચનારો જન્મમહોત્સવ ભારે ધામધૂમથી ઊજવ્યો, અને અગિયારમે દિવસે બધાં સગાંવહાલાંને આમંત્રી, તેમને યથેષ્ટ જમાડી–તૃપ્ત કરી, તે બધાની સમક્ષ તે પુત્રનું તેની માતાના દોહદ ઉપરથી 'અભગ્નસેન' એવું નામ પાડ્યું પછી તે અભગ્નસેન જુદાંજુદાં કામ માટેની પાંચ જુદીજુદી ધાત્રીઓ વગેરે દ્વારા કાળજીપૂર્વક ઉછેરાતો[2], કંદરામાં વધતા ચંપાના

---

૧ કે ધનુષ્ય વાપરતા પહેલાં પહેરવાનાં મોજાં પહેરી, કે ધનુષ્ય લટકાવવાનો પટો પહેરી.

૨ જન્મમહોત્સવ, ધાત્રીઓ વગેરે, વગેરે બાબતોના વિગતવાર વર્ણન માટે જુઓ આ માળાનું 'ધર્મકથાઓ' પુસ્તક, પા ૧૭-૧૮

જવા નીકળ્યો. આ બાજુ જાસૂસોએ રાજસેનાપતિ શાલાટવી તરફ આવવા નીકળ્યાના સમાચાર અભગ્નસેનને પહોંચાડી દીધા

એ સમાચાર સાંભળી, અભગ્નસેને પોતાના પાંચસો ચોરોને બોલાવી મંગાવ્યા, અને તેમને બધી વાત કહી સંભળાવીને સૂચવ્યું કે, સેનાપતિ આપણી શાલાટવીની નજીક આવી પહોંચે ત્યાર પહેલાં જ અધવચ તેને રોકવો એ ઠીક પડશે પેલા ચોરોએ પણ એ યોજનાને અનુમોદન આપ્યું. પછી બધા સારી પેઠે ખાઈ-પી તથા દારૂ પીને, ભીનાં ચામડાં શરીરે પહેરી, ભાથા સજી. તલવાર વગેરે સાથે નમતે પહોરે નીકળ્યા અને એક વિષમ ઝાડીમાં પડાવ નાખીને સેનાપતિના આવવાની રાહ જોતા સંતાઈને ઊભા રહ્યા સેનાપતિ આવતાં જ બધાએ અણધાર્યો છાપો માર્યો, અને તેના લશ્કરને વેરણ-છેરણ કરી નાખી સેનાપતિને ભગાડી મૂક્યો

પેલો સેનાપતિ વીલે મોઢે તથા ઘવાયેલે શરીરે મહાબલ રાજા પાસે આવ્યો, અને કહેવા લાગ્યો કે, "હે સ્વામી! ચોરસેનાપતિ અભગ્નસેન એવી વિષમ જગાએ ખાનપાનની સંપૂર્ણ તૈયારી સાથે પડાવ નાખીને પડેલો છે કે, તેને ગમે તેવા મોટા લશ્કરથી પણ હરાવીને પકડવો સહેલો નથી"

પછી રાજાએ સામ-દામ અને ભેદથી અભગ્નસેનને નમાવવાની યોજનાઓ વિચારવા માંડી તેણે પ્રથમ તો અભગ્ન-સેનના જે મંત્રી વગેરે ખાસ પરિચયના માણસો હતા, કે તેના ચેલાઓ જેવા કે અંગરક્ષક જેવા હતા, તેમજ તેનાં જે મિત્ર-નાતીલાં—સગા-સંબંધી વગેરે હતા તે બધાંને પુષ્કળ ધન-સુવર્ણ-રત્ન વગેરે અમૂલ્ય વસ્તુઓ આપી-આપીને [illegible] તેમજ અભગ્નસેનને પણ વારંવાર કીમતી [illegible]

સામગ્રી તેમ જ ખાનપાન અમે અહીં પહોંચતુ કરીએ કે, તમે પોતે જ નગરમા પધારશો'?"

પેલા કૌટુંબિક પુરુષો રાજાનો સદેશો લઈને લાબીલાબી મજલો કર્યા વિના સુખેથી પડાવ નાખતા તથા ભાથુ ખાતા શાલાટવીમા આવી પહોચ્યા ત્યા જઈ તેમણે અભગ્નસેનને રાજાનો સદેશો કહી સભળાવ્યો તે સાભળી અભગ્નસેને જવાબમા કહ્યુ કે, 'હે દેવાનુપ્રિયો! હુ જાતે જ નગરમા ખુશીથી આવીશ' ત્યાર બાદ તેણે પેલા કૌટુબિક પુરુષોને સત્કારપૂર્વક વિદાય કર્યા.

પછી અભગ્નસેન સ્નાનાદિ પરવારી, યોગ્ય વસ્ત્રાલકારોથી વિભૂષિત થઈ, રાજાના નગરમા આવ્યો રાજા પાસે જઈ, તેણે 'તમારો જય થાઓ!' 'તમારો જય થાઓ!' એમ કહી તેનુ અભિનદન કર્યું, તથા ભારે કીમતી નજરાણુ ભેટ કર્યું રાજાએ પણ હર્ષપૂર્વક તે નજરાણાનો સ્વીકાર કર્યો, તથા અભગ્નસેનનો સત્કાર કરી, તેને પેલા નવા બધાવેલા મહેલમા ઉતારો આપ્યો

ત્યાર બાદ રાજાએ પોતાના કૌટુબિક પુરુષોને કહ્યુ કે, હે દેવાનુપ્રિયો! તમે તે મહેલમા ખૂબ ખાન-પાન, દારૂ મદિરા, તથા પુષ્પ-વસ્ત્ર-ગધ-માલ્ય-અલકાર વગેરે સામગ્રી લઈ જાઓ, અને અભગ્નસેનને આપો અભગ્નસેન પણ પોતાના મિત્ર-નાતીલા-સગાસબધી વગેરે સાથે એ બધુ ખાનપાન ભોગવતો આનદ કરવા લાગ્યો

પછી લાગ જોઈ, મહાબલ રાજાએ પુરિમતાલ નગરના દરવાજા એકદમ બધ કરાવી દીધા તથા અચાનક છાપો મરાવી અભગ્નસેનને જીવતો કેદ પકડી લીધો ત્યાર બાદ તેને

૪

શકટની કથા

જૂના કાળમા સાભાજની નામે નગરી હતી તેમા મહાચંદ્ર નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો તેને સુષેણ નામે અમાત્ય હતો. તે સામ-ભેદ-દંડ-નિગ્રહમા કુશળ હતો. તે નગરીમાં સુદર્શના નામની ગણિકા રહેતી હતી તે રૂપ-ગુણ-યૌવનમા અનુપમ હતી તે જ નગરીમા સુભદ્ર નામે સવવી શેઠ રહેતો હતો તેને ભદ્રા નામની પત્ની હતી તથા શકટ નામે પુત્ર હતો

એક વખત મહાવીરસ્વામી ફરતા ફરતા તે નગરમાં આવી પહોચ્યા ભિક્ષાકાળે તેમના પટ્ટશિષ્ય ગૌતમમુનિ ભિક્ષા માટે રાજમાર્ગમા ફરતા હતા તેવામા તેમણે એક સ્ત્રી તથા એક પુરુષને મુસ્કેટાટ બાધીને માર મારતા-મારતા વધસ્થાને લઈ જવાતા જોયા તે પુરુષનુ નાક કાપી નાખેલું હતુ ઉતારે પાછા ફર્યા બાદ ગૌતમે મહાવીર ભગવાનને પૂછ્યુ કે, 'હે ભગવન્' તે પુરુષ કોણ છે ? તથા પૂર્વજન્મમા તેણે શા પાપ કર્યા હતા, જેથી તેની આ વલે થઈ છે ?'

જવાબમા મહાવીર ભગવાને ગૌતમને નીચેની કથા કહી સભળાવી

'હે ગૌતમ' જબુદ્વીપના ભારતવર્ષમા પૂર્વે છગલપુર નામે નગર હતુ તેમા સિંહગિરિ નામે રાજા રાજ્ય કરતો

વખત જતા સુભદ્ર શેઠ નાવડા ભરી વેપાર અર્થે લવણ-સમુદ્રની પારના દેશોમા જવા નીકળ્યા પરંતુ રસ્તામા જ તેમના વહાણ ડૂબી ગયા, અને શેઠ પણ ડૂબી જઈને મરણ પામ્યા તેમના મૃત્યુના સમાચાર સાભળતા ભદ્રા શેઠાણી પણ મરણ પામ્યા આ બધુ થવાથી સુભદ્ર શેઠના દેવાદારોએ પણ પોતપોતાની રકમો દબાવી દીધી અને અંતે પોલીસોએ નાના શકટને ઘરમાથી હાકી કાઢી તેનુ ઘર પણ પડાવી લીધુ.

તે છોકરો ઉજ્ઝિતકની પેઠે જુગારખાના, દારૂના પીઠાં અને વેશ્યાવાડમા ઊછરવા લાગ્યો અને પરિણામે અઠંગ દારૂડિયો, અઠંગ ચોર, અઠંગ જુગારી તથા અઠંગ વ્યભિચારી બન્યો. વખત જતા તે સુદર્શના ગણિકાના સબધમાં આવ્યો, અને તેની સાથે માનુષી કામભોગો ભોગવતો વિહરવા લાગ્યો

એક વખત સુષેણ અમાત્યે શકટને સુદર્શનાના ઘરમાથી હાકી કઢાવી, સુદર્શનાને પોતાની રખાત બનાવી પરતુ શકટ તો સુદર્શનામા જ મોહિત થઈ ગયો હોવાથી, આજુ-બાજુ જ લાગ જોતો ફરવા લાગ્યો એક વખત લાગ મળતા તે સુદર્શનાના ઘરમા ઘૂસી ગયો અને તેની સાથે યથેષ્ટ આનદ કરવા લાગ્યો. તેવામા સુષેણ અમાત્ય ત્યાં આવી પહોચ્યો શકટ અને સુદર્શનાને પોતાની ગેરહાજરીમાં આ પ્રમાણે આનદ કરતા જોઈ, તે ખૂબ ગુસ્સે થયો. તેણે તરત જ પોતાના માણસો પાસે શકટને કેદ કરાવ્યો, અને મહાચદ્ર રાજા પાસે જઈને ફરિયાદ કરી કે શકટ નામના જુવાનિયાએ મારા ઘરમાં છીનાળુ કર્યુ છે રાજાએ અમાત્યને કહ્યુ કે, તમે પોતે જ તેને યોગ્ય લાગે તે શિક્ષા કરો

૫

બૃહસ્પતિદત્તની કથા

જૂના કાળમા કૌશાંબી નગરીમા શતાનીક નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો તેને મૃગાવતી નામે રાણી હતી, અને ઉદયન નામે કુમાર હતો તે ઉદયનકુમારને પદ્માવતી નામે રાજકન્યા સાથે પરણાવવામા આવ્યો હતો.

શતાનીક રાજાને સોમદત્ત નામે પુરોહિત હતો તે ઋગ્વેદ-યજુર્વેદ-સામવેદ અને અથર્વવેદમા કુશલ હતો તેને વસુદત્તા નામે સ્ત્રી હતી, અને બૃહસ્પતિદત્ત નામે પુત્ર હતો '

એક વખત ભગવાન મહાવીર ફરતા ફરતા કૌશાંબીમાં પધાર્યા ભિક્ષાકાળે તેમના પટ્ટશિષ્ય ગૌતમ કૌશાંબીમાં ફરતા હતા, ત્યારે તેમણે એક પુરુષને મુસ્કેટાટ બાંધી માર મારતા-મારતા વધસ્થાને લઈ જવાતો જોયો તે પુરુષને જોઈ, તેમને વિચાર આવ્યો કે, આ પુરુષે એવા તે કયા મહાપાપ કર્યા હશે, જેથી તેને આવુ કરુણાજનક ફળ ભોગવવુ પડે છે ઉતારે પાછા આવી, તેમણે એ પ્રશ્ન ભગવાન મહાવીરને પૂછ્યો ત્યારે તેમણે તે પુરુષની નીચેની કથા ગૌતમને કહી સભળાવી

હે ગૌતમ ! જૂના કાળમા ભારતવર્ષમા સર્વતોભદ્ર નામે નગર હતુ તેમા જિતશત્રુ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો તેને મહેશ્વરદત્ત નામનો પુરોહિત હતો તે ચારે

ઉદયને બૃહસ્પતિદત્તને પોતાનો પુરોહિત બનાવ્યો તેને રાજાની પાસે અંતઃપુર સુધી સર્વત્ર જવા-આવવાની છૂટ હતી. એ પ્રમાણે રાજાના અંતઃપુરમાં સમયે-અસમયે જતા આવતા તે બૃહસ્પતિદત્ત રાજાની રાણી પદ્માવતી સાથે સંબંધમાં આવ્યો, અને તેનામાં આસક્ત બની તેની સાથે યથેષ્ટ કામભોગો ભોગવવા લાગ્યો એક વખત રાજા અંતઃપુરમાં આવ્યો, ત્યારે તેણે તે બંનેને કામભોગ ભોગવતા જોયા આથી અત્યંત ગુસ્સે થઈ, તેણે બૃહસ્પતિદત્તને પોતાના નોકરો દ્વારા કેદ પકડાવ્યો, અને આમ કમોતે મારી નાખવાનો હુકમ આપ્યો

ગૌતમ—હે ભગવન્! તે પુરોહિત અહીંથી મરીને ક્યાં જશે?

ભગવાન—હે ગૌતમ! તે પુરોહિત પોતાનું ૬૪ વર્ષનું આયુષ્ય પૂરું કરી, આજે પાછલે પહોરે શૂળીએ ચડી મરણ પામશે, અને રત્નપ્રભાપૃથ્વીમાં નારકી તરીકે ઉત્પન્ન થશે ત્યાંથી અનેક યોનિઓમાં ફરતા ફરતા અંતે તે હસ્તિનાપુરમાં મૃગ તરીકે જન્મશે ત્યાં પારધીઓ વડે હણાઈ, તે નગરશેઠને ઘેર પુત્ર તરીકે જન્મશે તે જન્મમાં સાધુસંતોના ઉપદેશથી સાધુ બની, તે તપસંયમાદિ આચરશે અને અંતે સૌધર્મકલ્પમાં ઉત્પન્ન થશે ત્યાંથી મહાવિદેહક્ષેત્રમાં ઉચ્ચ કુળમાં જન્મ પામી, પરિપૂર્ણ સાધુપણું આચરી, અંતે સિદ્ધ-બુદ્ધ અને મુક્ત થશે, તથા સર્વ દુઃખોનો અંત લાવશે

હાર પકડીને તેના ગળામાં પહેરાવવામાં આવ્યો એ પ્રમાણે લાલચોળ તપાવેલા અર્ધહાર, પટ્ટ, મુકુટ વગેરે પણ તેને પહેરાવવામાં આવ્યા

આ બધુ જોઈ ગૌતમને વિચાર આવ્યો કે, આ પુરુષે પૂર્વે એવા તો કયા કર્મો કર્યાં હશે, જેથી તેને આવે કમોતે મરવુ પડે છે ઉતારે પાછા આવી, તેમણે આ પ્રશ્ન ભગવાન મહાવીરને પૂછ્યો ત્યારે તેમણે નીચેની કથા તેમને કહી સંભળાવી

હે ગૌતમ! જૂનાકાળમાં ભારતવર્ષમા સિંહપુર નામે નગર હતુ તેમા સિંહરથ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો તેને દુર્યોધન નામે કોજદાર[1] હતો તે બહુ ક્રૂર તથા નિષ્ઠુર હતો રાજા પ્રત્યે ચોરી, છીનાળુ, ખીસા કાતરવા, રાજદ્રોહ કરવો, દેવા ઓળવવા, બાલવધ, વિશ્વાસઘાત, જુગાર, ઠગાઈ, વગેરે ગુનાઓ કરનાર ગુનેગારોને શિક્ષા કરવાના ભયંકર સાધનો તેની પાસે ઢગલાબંધ તૈયાર રહેતા, અને થયેલી શિક્ષા પ્રમાણે તે એ બધા વડે ગુનેગારોને રિબાવતો જેમકે, કેટલાકને છતા પાડી, લોઢાના દંડ વડે તેમનુ મો ફાડી, તેમા ઊકળતુ તાંબુ, ઊકળતી કલાઈ, ઊકળતુ સીસુ, ઊકળતુ ચૂનાનુ પાણી, કે ઊકળીતા તેજાબ રેડતો, અથવા તે બધા વડે તેમને નવરાવતો વળી કેટલાકને તે છતા સુવાડી, ઘોડા, હાથી, ઊંટ, ગાય, પાડા, બકરા, ઘેટા વગેરેના મૂતર પાતો, કેટલાકને તે ઊંધા કરી ઓકાવતો, અને પછી એ ઓકેલુ પાઈને કે તેના વડે તેમને નવરાવીને રિબાવતો કેટલાકને તે હાથે બેડીઓ નાખતો,

---

૧ મૂળમા 'चारगपाल' गुप्तिपालक–ટીકા

આ પ્રમાણે કરતા કરતા ૩૧૦૦ વર્ષનુ પોતાનુ આયુષ્ય પૂરુ કરી, બહુ પાપકર્મ એકઠુ કરી, તે દુર્યોધન ફોજદાર મરણ પામ્યો અને છઠ્ઠી નરકભૂમિમા નારકી તરીકે ઉત્પન્ન થયો ત્યા વધારેમા વધારે આયુષ્ય ૨૨ સાગરોપમ વર્ષનુ હોય છે

ત્યાંથી ચ્યવી તે મથુરાનગરીમા શ્રીદામ રાજાની બન્ધુશ્રી રાણીની કૂખે પુત્ર તરીકે ઉત્પન્ન થયો બારમે દિવસે તેનુ નામ નંદિવર્ધન પાડવામા આવ્યુ ધીમે ધીમે તે મોટ વર્ષનો થયો, તો પણ તેનો પિતા જીવતો હોવાથી તેને રાજગાદી મળી નહીં. પછી તેને રાજ્ય તથા અતપુર પ્રાપ્ત કરવાની ઉતાવળ આવી તેથી તેણે પોતાના પિતા શ્રીદામ રાજાને મારી નાખવાના ઘાટ ઘડવા માડ્યા

એક વખત વિચાર કરી,, તેણે શ્રીદામ રાજાના ચિત્ર નામના હજામને બોલાવ્યો અને તેને જણાવ્યુ 'હે દેવાનુપ્રિય! તુ શ્રીદામ રાજા પાસે ગમે ત્યારે જઈ શકે છે, તથા તેની હજામત વગેરે નજીકનાં કામો કરે છે તો તેવે વખતે તું તારો અસ્ત્રો રાજાના ગળામાં ખોસી દે, તો તને હુ અર્ધુ રાજ્ય આપીશ, અને પછી આપણે બને લહેર-પાણી કરીશુ' હજામે કુમારનુ કહેવુ કબૂલ રાખ્યુ

પણ ઘેર ગયા બાદ તેને વિચાર આવ્યો કે, ન બનવાનુ બને, અને રાજા જો આ કાવતરુ જાણી જાય, તો તે મારા ભૂડા હાલ કરાવશે અને કમોતે મારી નખાવશે આથી તે ગભરાઈને તરત શ્રીદામ રાજા પાસે ગયો, અને કુમારના કાવતરાની બધી વાત તેને કહી દીધી એ ઉપરથી રાજાએ તે કુમારને પકડાવીને, તેને આ પ્રમાણે કમોતે મારી નાખવાની આજ્ઞા કરી છે.

૭

ઉમ્બરદત્તની કથા

જૂના કાળમા પાટલિષડ નામે નગરમા સિદ્ધાર્થ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો તે નગરમા સાગરદત્ત નામનો સાર્થવાહ તેની સ્ત્રી ગંગદત્તા સાથે રહેતો હતો તેને ઉમ્બરદત્ત નામે પુત્ર હતો

એક વખત ભગવાન મહાવીર ફરતા ફરતા તે નગરમા આવી પહોચ્યા ભિક્ષાકાળે તેમના પટ્ટશિષ્ય ગૌતમ તે નગરની પૂર્વ બાજુના ભાગમા ફરતા હતા, તેવામા તેમણે એક ખસિયેલ કોઢિયા માણસને જોયો તેને જલોદર, ભગદર, હરસ, ખાસી, તેમજ દમના રોગ પણ થયેલા હતા, તેનુ શરીર સૂણી ગયુ હતુ, તેનુ મો, હાથ, પગ તેમજ હાથ–પગની આગળીઓ પણ સૂણી ગઈ હતી, તેના કાન અને નાક સડી ગયા હતા, તેના શરીરમાથી રસી અને પરુ નીકળ્યા કરતા હતા, તેના સેકડો છેદોમા કીડા ખદબદતા હતા, તેના કાન અને નાકમાથી સેરડા નીકળ્યા કરતા હતા, તે વારવાર પરુ, લોહી અને કીડાઓના જૂમખા ઓકર્યા કરતો હતો, તે વારવાર વેદનાથી ભરેલી કરુણ તેમજ કર્કશ ચીસો નાખ્યા કરતો હતો, તેની પાછળ માખો વગેરેના ટોળા બણબણ્યા કરતા હતા, તેના માથામા અનેક ઘારા પડી ગયા હતા, તેના કપડા ચીથરેહાલ હતા, તેના હાથમા એક ફૂટલુ

ઉપરથી તેમને વિચાર આવ્યો કે, આ માણસ આવા હાલથી આ પ્રમાણે રિબાયા કરે છે, તો તેણે પૂર્વે કોઈ ભારે અશુભ પાપકૃત્યો કર્યાં હોવાં જોઈએ. તેમણે પોતાની શંકા મહાવીર-સ્વામીને કહી સંભળાવી. જવાબમાં તેમણે તેને વિષે નીચેની કથા કહી સંભળાવી:

હે ગૌતમ! જૂના કાળમાં ભારતવર્ષમાં વિજયપુર નામે નગર હતું. તેમાં કનકરથ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને ધન્વંતરિ નામે વૈદ્ય હતો. તે અષ્ટાંગ-આયુર્વેદ જાણતો હતો. જેમકે: બાળઉછેર, કાન નાક મોં વગેરેનું વૈદું,[1] બાણ-કાંટા વગેરે અંતર્ગત કાઢવાનું વૈદું, શરીરનું વૈદું, વિષવૈદું, ભૂતવિદ્યા, રસાયન, અને વાજીકરણ (અર્થાત્ ધાતુપુષ્ટિ) તેને હાથે યશ હતો, તેથી તેને હાથે બધાને આરોગ્ય પ્રાપ્ત થતું. શસ્ત્રક્રિયા વગેરેમાં પણ તેનો હાથ હળવો તથા સુખકારી હતો. તે વૈદ્ય રાજા-રાણી, ઉપરાંત બીજા પણ દરબારીઓ, અમલદારો, વેપારીઓ, શેઠો વગેરેનું વૈદું કરતો. તે ઉપરાંત જે કોઈ દુર્બલ, પીડિત, વ્યાધિત, અને રોગી એવા સનાથ કે અનાથ લોકો હોય, તેમજ શ્રમણ-બ્રાહ્મણ-ભિક્ષુક-કાપાલિક-કાર્પટિકો કે આશા મૂકેલાઓ હોય, તે બધાનું

---

૧. મૂળમાં તો 'शालाक्य' શબ્દ છે. [illegible] કાન, મોં વગેરેમાં [illegible] હોય, તે બધાને [illegible] (शालाका) [illegible] છે. [illegible] 'શલાકા' [illegible] મૂળ નામ આ પ્રમાણે છે: कौमारभृत्यम्, शालाक्यतन्त्रं, शल्यहृत्यम्, कायचिकित्सा, जाङ्गुलम्, भूतविद्या, रसायनम्, वाजीकरणम् ॥

સવાર થતાં જ હું સાગરદત્તને પૂછીને ખૂબ પુષ્પ-વસ્ત્ર-ગંધ-માલ્ય-અલંકાર લઈને, મિત્ર-જ્ઞાતીઓ-પોતીકાં-સ્વજન-સંબંધી-પરિજન વગેરેની સ્ત્રીઓને બોલાવીને નગર બહાર જ્યાં ઉંબરદત્ત યક્ષનું મંદિર છે, ત્યાં જઈશ, તથા ત્યાં કીમતી વસ્તુઓ વડે તે યક્ષની પૂજા-અર્ચા કરીને તેમને પગે પડીને માનતા રાખીશ, કે જો મને છોકરો કે છોકરી થશે, તો હું તમારી રોજની પૂજાની રકમ વધારી આપીશ, તમારે મંદિરે થતા દાનની રકમમાં વધારો કરીશ, અમારી કુલ આવકમાંથી તમને આપવાનો ભાગ વધારી આપીશ, તથા તમારા દેવભંડારમાં વધારો કરી આપીશ.

બીજે દિવસે સાગરદત્તને પોતાનો નિર્ણય જણાવતાં સાગરદત્તે ગંગદત્તાને ખુશીથી તેમ કરવાની રજા આપી. પછી ગંગદત્તા પોતાના સગાંસંબંધી વગેરેની અનેક સ્ત્રીઓ સાથે ઘેરથી નીકળી, અને સરોવરમાં નાહી ધોઈ, તિલક-અંજન[1] આદિ કરી, ભીને કપડે જ પૂજાની સામગ્રી લઈને યક્ષના મંદિરમાં ગઈ, અને ત્યાં મૂર્તિનાં દર્શન થતાં જ તેને પગે પડી. પછી પૂંજણી હાથમાં લઈને મૂર્તિને પૂંજી, પાણીની ધારથી તેનો અભિષેક કર્યો, પછી સુગંધી બારીક વસ્ત્ર વડે તેને લૂછીને પોતે આણેલાં નવાં વસ્ત્ર પહેરાવ્યાં, તથા કીમતી પુષ્પ-વસ્ત્ર-માલ્ય-ગંધ-ચૂર્ણ વગેરે વસ્તુઓ

૧ મૂળમાં તો 'કૌતુકમંગલ' [illegible] છે. ટીકાકાર કહે છે: કૌતુક એટલે નજર ન લાગે માટે મેશનું ટપકું કરવું, તિલક કરવું ઇત્યાદિ, અને મંગલ એટલે દહીં અક્ષત આદિ મંગળ વસ્તુઓનું દર્શન કરવું ઇત્યાદિ.

ઉત્પન્ન થશે. ત્યાંથી ભટકતો ભટકતો અંતે તે હસ્તિનાપુરમાં કૂકડો થશે. જન્મતા વેંત જ તેને ઉજાણી કરનારાઓ મારી ખાશે. ત્યાંથી મરીને તે તે જ નગરના નગરશેઠને ત્યાં પુત્ર તરીકે ઉત્પન્ન થશે. યુવાનીમાં આવતાં સાધુઓ દ્વારા સદુપદેશ સાંભળી, તે પણ સાધુ થશે, અને તપ-સંયમાદિ બરાબર આચરશે. પછી તે સૌધર્મ કલ્પમાં દેવ થશે. ત્યાંથી ચ્યવીને તે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ઉચ્ચ કુળમાં જન્મશે. ત્યાં પણ જુવાનીમાં આવતાં તે સાધુ થઈ, સંયમાદિ બરાબર પાળશે, અને અંતે સિદ્ધ-બુદ્ધ અને મુક્ત થઈ, સર્વ દુઃખોનો અંત લાવશે.

હે ગૌતમ! પૂર્વે અહીં, ભારતવર્ષના નંદિપુર નામે નગર હતું. તેમાં મિત્ર નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે રાજાને શ્રીક નામનો રસોઇયો હતો. રોજ કેટલાય માછીઓ, વાગરીઓ, પારધીઓ વગેરે નોકરના પગારના બદલે તે રસોઇયા પાસે જુદી જુદી જાતના નાનામોટા માછલાં,[1] કાચબા, મગર, સુસુમાર, બકરાં, ઘેટાં, રોઝ, ડુક્કર, મૃગ, સસલાં, ગાય, પાડા, તેતર, બટેર, લાવક, કબૂતર, કૂકડા, મોર વગેરે જળચર, સ્થળચર કે ખેચર પ્રાણીઓ મારીને લાવતા. બીજા પણ કેટલાય તેતર વગેરે પક્ષીઓ તે રસોઇયા પાસે પાંજરામાં પૂરેલાં રહેતાં. કેટલાય નોકરો તે પક્ષીઓને જીવતાં જ ઉતરડીને તેની પાસે લાવતા. ત્યારબાદ તે રસોઇયો તે જીવોના માંસના ઝીણાઝીણા ગોળ, લાંબા કે ટૂંકા એવા ટુકડા કરતો, અને પછી તેમને બરફમાં રાખતો, કે તડકામાં કે પવનમાં પકવતો,[2] કે તેમને છાણમાં મૂકી ગળાવતો, કે તેમને આમળાના રસમાં, દ્રાક્ષના રસમાં, કોઠાના રસમાં, દાડમના રસમાં કે માછલાના રસમાં નાખી જુદી જુદી વાનીઓ બનાવતો, કે તેમને તળીને, ભૂંજીને, રાંધીને કે અંગાર ઉપર શેકીને તથા આવીને [illegible]

૧. મૂળમાં આ જાતનાં [illegible] 'શ્લક્ષ્ણ, [illegible], [illegible], [illegible]' [illegible] છે, [illegible]

૨. મૂળમાં અહીં [illegible], [illegible], [illegible] બનાવવાની જુદી જુદી રીતોનો [illegible] છે. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

આવી તેમને સૂકવીને તેમનાં મોટા મોટા ખળા કરતા પછી બીજા નોકરો તેમને સૂકવીને શાધીને કે ભૂજીને રાજમાર્ગે વેચતા અને કમાણી કરતા ગૌરિકદત્ત પોતે પણ તે માછલાની અનેક વાનીઓ બનાવરાવી ખાતો, તથા દારૂ પીને લહેર કરતો હતો

એ પ્રમાણે જુદા જુદા માછલાની અનેક વાનીઓ ખાતા તે શૌરિકદત્તના ગળામા એક વખત માછલાનો કાટો ખૂચી ગયો કેમેય કર્યો તે ન નીકળ્યો, ત્યારે શૌરિક આખા નગરમા ઢઢેરો પિટાવ્યો કે, જે કોઈ વૈદ્ય કે જાણકાર શૌરિકના ગળામાથી કાટો કાઢી આપશે, તેને તે ખૂબ ધન આપશે એ સાભળી ઘણાય વૈદ્યો, જાણકારો વગેરે આવ્યા અને તેમણે પોતાની ચારે પ્રકારની બુદ્ધિઓનો[1] ઉપયોગ કરીને જુદી જુદી રીતે તેને ઊલટીઓ કરાવી, તેના ગળા ઉપર જુદી જુદી રીતે દબાણ કર્યું, તેને મોટા મોટા કોળિયા ગળાવ્યા, તેમ જ ચીપિયા —સાડમા વગેરે વડે પણ કાટાને બહાર કાઢવાનો ઘણો પ્રયત્ન કર્યો પણ કશાથી કાઈ વળ્યુ નહીં ત્યાર બાદ તેની વેદનાથી રિબાઈ રિબાઈને તે શૌરિકની હાલમા આ દશા થઈ છે

ગૌતમ હે ભગવન્! અહી થી મરીને ગૌરિક ક્યાં જશે?

ભગવાન હે ગૌતમ! પોતાનુ ૭૦ વર્ષનુ આયુષ્ય પૂરુ કરીને તે રત્નપ્રભા નરકભૂમિમા ઉત્પન્ન થશે પછી ત્યાથી ભટકતો ભટકતો અતે તે હસ્તિનાપુરમા માછલુ થશે ત્યા

૧ ઔત્પત્તિકી (સ્વાભાવિક, જન્મસિદ્ધ), વૈનયિકી (કેળવણીથી પ્રાપ્ત કરેલી), કર્મજ (પ્રયોગથી પ્રાપ્ત થયેલી), અને પારિણામિકી (અનુભવથી પરિપક્વ થયેલી)

૯

દેવદત્તાની કથા

જૂના કાળમા રોહીતક નામે નગર હતુ તેમા વૈશ્રમણદત્ત નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને શ્રી નામની રાણી હતી તથા પુષ્યનંદિ નામે યુવરાજ હતો તે જ નગરમા દત્ત નામે ગૃહસ્થ રહેતો હતો તે ઘણો જ ધનવાન હતો તેને કૃષ્ણશ્રી નામે પત્ની તથા દેવદત્તા નામે પુત્રી હતા

એક વખત મહાવીરસ્વામી ફરતા ફરતા તે નગરમા આવી પહોચ્યા ભિક્ષાકાળે તેમના પટ્ટશિષ્ય ગૌતમ તે નગરમા ભિક્ષા માટે ફરતા હતા, તેવામા તેમણે લોકોનુ એક મોટુ ટોળુ જોયુ. તે ટોળામા તેમણે મુશ્કેટાટ બાધેલી એક સ્ત્રી જોઈ તેના કાન-નાક કાપી નાખેલા હતા, તથા તેને શૂળીએ ચડાવવામા આવતી હતી તે જોઈ ગૌતમ સ્વામીને વિચાર આવ્યો કે, આ સ્ત્રીએ એવા તે શા પાપકર્મ કર્યા હશે, જેથી તેની આ દશા થઈ છે ઉતારે પાછા આવી, મહાવીરસ્વામીને તે વિષે પૂછતા તેમણે તે સ્ત્રીની નીચે મુજબ કથા કહી સભળાવી

હે ગૌતમ! પૂર્વે અહી ભારતવર્ષમા જ સુપ્રતિષ્ઠ નામે નગર હતુ તેમા મહાસેન નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો તે રાજાને હજાર રાણીઓ હતી તેમાં ધારિણી પટરાણી હતી તે ધારિણીને સિંહસેન નામે કુમાર હતો

મહેલ[1] બનાવવાનો હુકમ આપ્યો તેમા વણી છૂપી કરામતો તેણે કરાવી ત્યારબાદ યોગ્ય સમયે તે રાજાએ પોતાની પેલી ચારસો નવ્વાણુ માસુઓને પોતાના નગરમા આમત્રણ આપીને તેડાવી તે બધી રાજાના આમત્રણથી ખુશ થઈ, ખૂબ વસ્ત્રાલકાર પહેરી નગરમા આવી પહોચી રાજાએ તેમને પેલા કરામતી મહેલમા ઉતારો આપ્યો, અને તેમને સર્વ પ્રકારની ખાન-પાન-નાટચ-ગીત-મોજ-શોખ વગેરેની ખૂબ વસ્તુઓ મોકલી આપી તેઓ તે બધી વસ્તુઓનો ઉપભોગ કરતી આનદ કરવા લાગી

પછી મધરાતે રાજા પોતે થોડાક માણસો લઈને તે મહેલ તરફ ગયો, અને તેના બારી-બારણા બધ કરાવી દઈ તેને સળગાવી મૂક્યો પેલી ચારસો નવ્વાણુ માસુઓ બળતી-ઝળતી તથા ચીસો પાડતી, અસહાયપણે તે આગમા નાશ પામી

આવા બધા કર્મો કરતા કરતા સિહસેન રાજા પોતાનુ ૩૪૦૦ વર્ષનુ આયુષ્ય પૂરુ કરી મરણ પામ્યો અને છઠ્ઠી નરક-ભૂમિમા નારકી જીવ તરીકે ઉત્પન્ન થયો ત્યા વધારેમા વધારે આયુષ્ય ૨૨ સાગર વર્ષોનુ હોય છે

ત્યાથી ચ્યુત થઈ, તે રોહીતક નગરમા દત્તસવવીની કૃષ્ણશ્રી શેઠાણીને પેટે પુત્રી તરીકે ઉત્પન્ન થયો તેના માત-પિતા તેને ખૂબ લાડ-કોડમા કાળજીપૂર્વક ઉછેરવા લાગ્યા

---

૧ મૂળમા 'कूटागार' શબ્દ છે અર્થાત્ છૂપા ભોયરા-બારી-બારણા વગેરે વાળો મહેલ, જેથી મરજી મુજબ તેમા સતાઈ શકાય કે તેને બધ કરી શકાય કે બાળી નાખી શકાય

કર્યો ત્યારબાદ તેમને ઉત્તમ સુખાસનો ઉપર બેસારીને, તેઓ જરા ઠંડા પડ્યા એટલે તેણે પૂછ્યું કે, આપ સૌના આવવાનું પ્રયોજન શું છે તે કહો

તેઓએ જવાબ આપ્યો, 'હે દેવાનુપ્રિય ! અમે પુષ્યનંદિ યુવરાજ માટે તમારી કન્યા દેવદત્તાનું માગું કરવા આવ્યા છીએ તમને જો એ સંબંધ યોગ્ય લાગતો હોય, સુપાત્રે લાગતો હોય, વખાણવા જેવો લાગતો હોય, તેમ જ એક-બીજાને અનુરૂપ લાગતો હોય, તો તમે દેવદત્તાને પુષ્યનંદિ યુવરાજ સાથે પરણાવો અને જે પહેરામણી જોઈતી હોય તે માગી લો.'

ત્યારે દત્તે જવાબ આપ્યો "હે દેવાનુપ્રિયો ! મારી પુત્રીને પુત્રવધૂ તરીકે સ્વીકારવા વૈશ્રમણદત્ત રાજા તૈયાર થાય એ જ મારી મોટી પહેરામણી છે."

આટલું કહી, તેણે તે વિશ્વાસુ રાજસેવકોનો પુષ્પ-વસ્ત્ર-ગંધ-માલ્ય-અલંકારાદિ વડે સત્કાર કર્યો તથા તેમને વિદાય આપી ત્યારબાદ યોગ્ય સમયે શુભ તિથિ, નિમિત્ત, દિવસ, નક્ષત્ર, મુહૂર્ત વગેરે વિચારીને દત્તે ખૂબ અન્નપાન તૈયાર કરાવ્યું, અને સગાવહાલા–ઓળખીતા સૌને તેડાવ્યા તે સૌને યથેષ્ટ જમાડીને તથા પુષ્પ-ગંધાદિ વડે સત્કાર્યા બાદ, તેણે દેવદત્તાને નવરાવી-ધોવરાવીને વસ્ત્રાલંકારથી સુશોભિત કરી ત્યારબાદ હજાર પુરુષો વડે ઊંચકાતી પાલખીમાં તેને બેસાડી, સૌ સગાવહાલા સાથે મોટા સમારોહપૂર્વક, તથા વાજતેગાજતે તે વૈશ્રમણરાજાના ઘર તરફ જવા નીકળ્યો ત્યાં જઈ, હાથ જોડી પોતાની કન્યા તેણે રાજાને સોંપી રાજાએ પણ ખૂબ ખુશી થઈ, પુષ્કળ ખાન-પાન વગેરે તૈયાર કરાવ્યું, અને

એક વખત દેવદત્તાને રાત્રે જાગતા જાગતા વિચાર આવ્યો કે, પુષ્યનંદિ રાજા ભારે માતૃભક્ત છે, તેથી તે મારી સાથે સુખ-વિલાસમાં પૂરતો સમય આપતા નથી, અને માતાની સેવામાં જ દિવસનો મોટો ભાગ ગાળે છે માટે કોઈ પણ પ્રકારે અગ્નિ-શસ્ત્ર-વિષ વગેરેમાંથી કોઈનો પણ પ્રયોગ કરી તે શ્રીદેવીનું હું કાસળ કાઢું, તો પછી પુષ્યનંદિ રાજા સાથે નિરાંતે યથેષ્ટ ભોગ ભોગવી શકું' ત્યારથી માંડીને તે શ્રીદેવીને મારી નાખવાનો લાગ જોતી સાવધાન રહેવા લાગી

એક વખત શ્રીદેવી મદ્યપાન કરી, એકલા પથારીમાં ઘસઘસાટ ઊંઘતા હતા, તે લાગ જોઈ દેવદત્તા ચારે તરફ નજર કરતી રસોડામાં ગઈ ત્યાંથી એક લોઢાનો સળિયો ખિલેલા કેસૂડાના ફૂલ જેવો લાલચોળ તપાવી, સાંડસાથી પકડી તે શ્રીદેવી પાસે આવી, અને તેમની ગુદામાં તેને જોરથી ખોસી દીધો શ્રીદેવી પણ એક વિકટ ચીસ પાડી તરત જ મરણ પામ્યા શ્રીદેવીની ચીસ સાંભળી તેમની દાસીઓ આજુબાજુથી તરત ત્યાં દોડી આવી, તો તેમણે દેવદત્તાને ત્યાંથી ભાગી નીકળતી જોઈ તેઓએ શ્રીદેવીની પાસે જઈને જોયું તો શ્રીદેવીને કમોતે મરેલા જોયા તે જોઈ તેઓ 'હાય, હાય, ગોઝારી હત્યા' એમ બૂમો પાડતી જ્યાં પુષ્યનંદિ રાજા હતો ત્યાં આવી, અને તેને બધી વાત કહી સંભળાવી

તે સાંભળી રાજા માતૃશોકથી આઘાત પામી કુહાડાથી કાપેલા ચંપાના વૃક્ષની પેઠે પેઠે ધસ દઈને જમીન ઉપર તૂટી પડ્યો થોડા સમયબાદ સ્વસ્થ થઈ તેણે પોતાના દરબારીઓ, પ્રજાજનો વગેરે સાથે મળીને શ્રીદેવીની અંતિમ-

૧૦

અંજૂની કથા

જૂના કાળમા વર્ધમાનપુર નામે નગર હતુ ત્યા વિજય-મિત્ર નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો તે જ નગરમા ધનદેવ નામે તાલેવંત સધવી રહેતો હતો તેની પત્નીનુ નામ પ્રિયગૂ હતુ, તથા તેની પુત્રીનુ નામ અજૂ હતુ. તે રૂપ–લાવણ્યમાં અનુપમ હતી, તથા તેનુ શરીર સુકુમાર તથા પ્રમાણસર હતું.

એક વખત મહાવીર સ્વામી ફરતા ફરતા તે નગરમાં આવી પહોચ્યા ભિક્ષાકાળે તેમના પટ્ટશિષ્ય ગૌતમ નગરમા ફરતા હતા, તેવામાં વિજયમિત્ર રાજાના મહેલની અશોક-વાટિકાની પાસે થઈને જતા તેમણે એક હાડપિંજર જેવી થઈ ગયેલી સ્ત્રીને વેદનાથી ભરેલી કરુણાજનક મોટી ચીસો પાડતી જોઈ ભૂખથી તેનુ શરીર સુકાઈ ગયુ હતુ, તથા તેના શરીરમા માત્ર હાડકા જ ખખડતા હતા તેને જોઈ તેમને વિચાર આવ્યો કે, આ સ્ત્રીએ પૂર્વે એવા તે શાં પાપકર્મ કર્યાં હશે, જેથી તેને આવુ ભયંકર કષ્ટ વેઠવુ પડે છે

ઉતારે પાછા જઈને મહાવીરસ્વામીને તે બાબત પૂછતા, તેમણે તે સ્ત્રીની કથા નીચે મુજબ કહી સભળાવી

હે ગૌતમ! પૂર્વે અહીં ભારતવર્ષમા જ ઇન્દ્રપુર નામે નગર હતુ ત્યા ઇન્દ્રદત્ત નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો તે જ નગરમા પૃથિવીશ્રી નામે ગણિકા રહેતી હતી તે ગણિકા

નારકી તરીકે ઉત્પન્ન થશે ત્યાંથી ભટકતી ભટકતી તે અંતે સર્વતોભદ્ર નગરમા મોર થશે. ત્યા પારધીઓ વડે હણાઈને તે તેજ નગરમા નગરશેઠને ત્યા પુત્ર તરીકે ઉત્પન્ન થશે. જુવાનીમા આવતા સાધુઓ દ્વારા સદુપદેશ સાભળી, તે પણ સાધુ થશે, અને તપ-સયમાદિ બરાબર આચરશે પછી તે સૌધર્મકલ્પમા દેવ થશે ત્યાથી ચ્યવી, તે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ઉચ્ચકુળમા જન્મશે ત્યા પણ જુવાનીમા આવતા, તે સાધુ થઈ, સયમાદિ બરાબર પાળશે અને અતે સિદ્ધ-બુદ્ધ-અને મુક્ત થઈ, સર્વ દુખોનો અત લાવશે

પાપ, પુણ્ય અને સંયમ

ખંડ ૨ જો

પુણ્યનાં ફળો

१

સુબાહુની કથા

પૂર્વે હસ્તિશીર્ષ નામે નગર હતુ તેમા અદીનશત્રુ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો તેને એક હજાર રાણીઓ હતી તેમા ધારિણીદેવી પટ્ટરાણી હતી

એક વાર ધારિણી રાણી રાત્રે મચ્છરદાનીથી ઢંકાયેલા પલંગ ઉપર નરમ, સુંવાળા અને સુવાસિત ઓછાડથી આચ્છાદિત બિછાનામા અર્ધજાગૃત અવસ્થામાં સૂતી હતી. તેવામા તેણે સર્વલક્ષણસંપન્ન, રૂપાના ઢગલા જેવો સફેદ, તથા સાત હાથ ઊંચો એવો એક ગજરાજ પોતાના મુખમા પેસતો હોય તેવુ સ્વપ્ન જોયુ

સ્વપ્નથી હર્ષિત થઈને રાણીએ રાજા પાસે જઈને તેની વિગતો તેને કહી સંભળાવી. રાજાએ બીજે દિવસે સ્વપ્નપાઠકોને બોલાવીને તે સ્વપ્નનો અર્થ કરાવ્યો તેઓએ જણાવ્યુ કે, "આ સ્વપ્નથી તમને અર્થલાભ, પુત્રલાભ, રાજ્યલાભ અને ભોગસૌખ્યલાભ થશે એવુ સૂચિત થાય છે. પૂરા નવ માસ અને સાડાસાત દિવસ વીત્યા બાદ રાણીની કૂખે કુળદીપક પુત્રનો જન્મ થશે તે શૂરવીર થઈ, કા તો રાજ્યનો સ્વામી થશે, અથવા આત્મોદ્ધારક સાધુ થશે."

રાજારાણીએ આ સાંભળી, પ્રસન્ન હર્ષિત થઈ, તે બધા સ્વપ્નપાઠકોને ખૂબ ધન-ધાન્યાદિ આપી ખુશ કર્યા. ત્યારબાદ યોગ્યકાળે રાણીએ મધરાતે એક સર્વાંગસુંદર પુત્રને જન્મ આપ્યો.

રાજાએ તે પ્રસંગે આખા નગરમાં દશ દિવસનો મહોત્સવ જાહેર કર્યો, કેદીઓ છોડી મૂક્યા, તથા તોળવાના સાધનોના વજન અને માપવાના સાધનોના માપ વધારી દેવરાવ્યા. તમામ પ્રજા એ દિવસો આનંદથી પસાર કરે તે માટે બધા પ્રકારના દાણ મહેસૂલ કર-જપ્તીઓ-દંડ દેવાં વગેરેની માફી જાહેર કરવામાં આવી. આખા શહેરમાં તે બધા દિવસો સુધી સંગીત, નૃત્ય, વાદિત્ર, ખેલ, નાટક, ખાનપાન વગેરે દ્વારા આનંદની હેલી ચાલી રહી.

બારમે દિવસે કુમારનું સુબાહુ એવું નામ વિધિપૂર્વક પાડવામાં આવ્યું. પછી પાંચ-પાંચ ધાત્રીઓ વડે તથા અનેક દાસ-દાસીઓ વડે લાલનપૂર્વક ઉછેરાતો તે કુમાર ઠાઠમાઠમાં મોટો થવા લાગ્યો.

આઠ વર્ષે તેને કલાચાર્યો પાસે ૭૨ કલાઓ[1] શીખવા મોકલવામાં આવ્યો, તથા ભણી-ગણી રહ્યા બાદ, જુવાનીમાં આવતાં તેને સમાન ઉંમર-રૂપ-લાવણ્ય-યૌવન-ગુણ-અને કુળની પાંચસો રાજકુમારીઓ સાથે પરણાવવામાં આવ્યો. રાજા-રાણીએ સુબાહુ રાજકુમારની દરેક સ્ત્રી દીઠ જુદાજુદા સુંદર મહેલો બનાવરાવ્યા, તથા તેમને પુષ્કળ સુવર્ણ, વાહનો, તથા દાસદાસી પ્રીતિદાનમાં આપ્યા.

---

૧ તેમનાં નામ તથા વિગતો માટે જુઓ આ માળાનું 'ધર્મકથાઓ' પુસ્તક, પાન ૧૯૩.

ત્યારબાદ સુબાહુકુમાર પોતાની સ્ત્રીઓ સાથે ગાન-તાન-વિલાસાદિથી ઉત્તમ માનુષી ભોગો ભોગવતો રહેવા લાગ્યો

એક વખત ભગવાન મહાવીર ફરતા ફરતા તે નગરમા આવી પહોચ્યા તેમને આવેલા જાણી લોકોના ટોળેટોળા તેમના દર્શને જવા ઊલટયા

સુબાહુકુમારે પોતાના વિલાસગૃહમાથી લોકોની એ હિલચાલ જોઈ પોતાના કચુકીને પૂછ્યુ કે, આજે લોકોની આ ભારે હિલચાલ શાની મચી છે?

કચુકીએ કહ્યુ કે, 'આજે હસ્તિશીર્ષ નગરની બહાર ઈશાનખૂણામાં આવેલા પુષ્પકરડક નામના ઉદ્યાનમા શ્રમણભગવાન મહાવીર પધાર્યા છે તેમના દર્શન કરવા ઉત્સુક થયેલા લોકોની આમ મેદની જામી છે

આ સમાચાર સાભળી સુબાહુકુમાર પણ તેમના દર્શને જવા માટે ઉત્સુક થયો, અને પોતાનો ચાર ઘટાવાળો અશ્વરથ તૈયાર કરાવી ભગવાન મહાવીર જ્યા ઊતર્યા હતા તે તરફ ત્વરાથી જવા લાગ્યો

શ્રમણભગવાન મહાવીરે ત્યા આવેલા સૌને વિવિધ પ્રકારે ધર્મોપદેશ કર્યો. ભગવાનનો આ પ્રકારનો ઉપદેશ સાભળીને સુબાહુકુમાર ઘણો પ્રસન્ન થયો, સતોષ પામ્યો, અને જાણે પોતાનુ અતર ઊઘડી ગયુ હોય તેવી પ્રસન્નતા અનુભવવા લાગ્યો તે ફરી ફરી ભગવાન મહાવીરને નમસ્કાર કરીને તેમની ઉપાસના કરતો તેમને કહેવા લાગ્યો 'હે ભગવન્! તમારુ કથન મને ગમ્યુ છે, તમારા સિદ્ધાતમા મને શ્રદ્ધા-પ્રીતિ-તથા રુચિ ઉત્પન્ન થયા છે, પરતુ હે ભગવન્! જેમ બીજા અનેક લોકો ઘરબાર છોડી, આપની પાસેથી

મુનિપણાની દીક્ષા લઉં, એમ મારામાં શક્તિ કે તેવ નથી તેથી હું તો આપની પાસેથી પાંચ અણુવ્રતો અને સાત શિક્ષાવ્રતોવાળા ગૃહસ્થધર્મની દીક્ષા લેવા ઇચ્છું છું.

ભગવાને જવાબ આપ્યો, 'હે દેવાનુપ્રિય ! તને જેમ સુખ થાય તેમ કર.'

ત્યાર બાદ આનંદે ભગવાન પાસે જીવન સુધી મન-વચન-કાયાથી, [૧] સ્થૂલ હિંસા ન કરવાની તેમજ ન કરાવવાની, [૨] સ્થૂલ અસત્ય ન બોલવાની તેમજ ન બોલાવવાની, [૩] સ્થૂલ ચોરી ન કરવાની તેમજ ન કરાવવાની, [૪] સ્વદારસંતોષવ્રત પાળવાની [૫] અને પોતાની પરિગ્રહોને મર્યાદિત કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી.[૧]

ઉપરાંત તેણે [૧] પૂર્વ પશ્ચિમ આદિ બધી દિશાઓનું પરિમાણ નક્કી કરી, તેની બહાર દરેક પ્રકારના અધર્મકાર્યથી નિવૃત્તિ લેવાનું 'દિગ્વિરતિવ્રત' લીધું; [૨] બહુ અધર્મના સંભવવાળી ખાનપાન-કપડાં-વાસણ-ઘરેણાં વગેરે વસ્તુઓનો ત્યાગ કરી, થોડા અધર્મવાળી વસ્તુઓનું પણ ભોગ માટે પરિમાણ બાંધવા રૂપી 'ઉપભોગપરિભોગપરિમાણ વ્રત' લીધું. [૩] પોતાના ભોગ રૂપ પ્રયોજન માટે થતા અધર્મવ્યાપાર સિવાય બાકીના બધા અધર્મવ્યાપારથી નિવૃત્તિ લેવારૂપ-અર્થાત્

---

૧ એ પાંચ 'અણુવ્રતો' છે. જોકે એ વ્રતોમાં કોઈ પણ પ્રકારે હિંસા ન કરવી — ન કરાવવી — કે કરનારને અનુમતિ ન આપવી, એ સાધુ માટે 'મહાવ્રત' થયું. પરંતુ ગૃહસ્થ તેવું મહાવ્રત પાળી શકે નહિ, એટલે હિંસા વિષે અમુક મર્યાદાઓ તે સ્વીકારી લે છે. તે 'અણુવ્રત' થયું કહેવાય.

કોઈ નિરર્થક પ્રવૃત્તિ ન કરવારૂપી 'અનર્થદંડવિરતિવ્રત' લીધુ, [૪] રોજ અમુક વખત સુધી અધર્મપ્રવૃત્તિનો ત્યાગ કરી, ધર્મપ્રવૃત્તિમા સ્થિર થવાનો અભ્યાસ કરવારૂપ 'સામાયિક-વ્રત' લીધુ, [૫] ઠરાવી મૂકેલી દિશાના પરિમાણની મર્યાદામાં પણ વખતે વખતે પ્રયોજન પ્રમાણે ક્ષેત્રનુ પરિમાણ નક્કી કરી, તેની બહાર દરેક પ્રકારના અધર્મકાર્યથી નિવૃત્તિ લેવારૂપ 'દેશવિરતિવ્રત' લીધુ, [૬] આઠમ, ચૌદશ, પૂનમ કે બીજી હરકોઈ તિથિએ ઉપવાસ કરી, બધી શારીરિક ટાપટીપનો ત્યાગ કરી, ધર્મજાગરણમા તત્પર રહેવારૂપ 'પૌષધોપવાસ' વ્રત લીધુ, [૭] તથા ન્યાયથી પેદા કરેલ તેમજ ખપે તેવી જ ખાનપાનાદિ યોગ્ય વસ્તુઓનુ, ઉભયપક્ષને લાભ થાય તેવી રીતે, શુદ્ધ ભક્તિભાવપૂર્વક સુપાત્ર સાધુને દાન કરવારૂપ 'અતિથિસંવિભાગવ્રત' લીધુ [1]

આ પ્રમાણે બાર વ્રતો ધારણ કરી, સુબાહુ પોતાના રથમા બેસી ઘેર પાછો ફર્યો

તેના ગયા બાદ ભગવાનના પટ્ટશિષ્ય ગૌતમે ભગવાનને પૂછ્યુ 'હે ભગવાન્' આ સુબાહુકુમાર મને ઇષ્ટ, કાંત, પ્રિય, મનને ગમે તેવો, મન ચિંતવ્યા કરે તેવો, સૌમ્ય, વલ્લભ, પ્રિયદર્શન, તથા સુરૂપ લાગે છે, બીજા અનેક લોકો પણ તેને તેવો જ માને છે તો હે ભગવન્' આ સુબાહુ-કુમારે આ પ્રકારની માનુષી સંપત્તિ કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરી છે?

---

૧ આ સાત 'શિક્ષાવ્રત' છે સામાન્ય રીતે આ સાતમાથી ૧-૫-૩ એ ત્રણ વ્રતોને 'ગુણવ્રત' કહે છે, અને બાકીના ચારને જ શિક્ષાવ્રત કહે છે તત્ત્વાર્થસૂત્રમા આ સાતેનો ક્રમ નીચે મુજબ આપેલો છે ૧-૫-૩-૪-૬-૨-૭

ત્યારે, ભગવાને તેમને સુબાહુની કથા આ પ્રમાણે કહી સંભળાવી

હે ગૌતમ ! પૂર્વે અહી જ ભારતવર્ષમા હસ્તિનાપુર નામે નગર હતુ તેમા સુમુખ નામે ગૃહસ્થ રહેતો હતો એક વખત ધર્મઘોષ સ્થવિર[1] પાચસો સાધુઓ સાથે વિચરતા વિચરતા તે નગરમાં આવી પહોચ્યા તે જાતિ, કુલ, બલ, રૂપ, વિનય, જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રયુક્ત હતા, લજ્જાળુ, નમ્ર, ઓજસ્વી, તેજસ્વી, પ્રતાપી અને કીર્તિમાન હતા, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, નિદ્રા, ઇંદ્રિયો, સંકટો તથા વિઘ્નોને પાર કરનાર હતા, જીવવાની દરકાર વિનાના તથા મરણની બીક વિનાના હતા, તથા જ્ઞાનાદિની બાબતમાં મહાભડારરૂપ હતા વળી તે તપસ્વી હતા, ગુણવત હતા, નિર્દોષ ભિક્ષાચર્યાથી જીવનાર હતા, તથા સુવ્રતી, નિગ્રહપ્રધાન, નિશ્ચયપ્રધાન, ક્ષમા-મુક્તિ-વિદ્યા બ્રહ્મચર્ય-નિયમ-સત્ય-પવિત્રતા તેમજ સુબુદ્ધિથી યુક્ત હતા તે બુદ્ધિમા હેતુરૂપ, સર્વ જીવોના મિત્ર, તપના ફળની આકાક્ષા વિનાના, અચચળ, સંયમરત, સાધુપણામા લીન, તથા દોષરહિત પ્રશ્નોત્તરવાળા હતા

તે કાળે ધર્મઘોષ સ્થવિરના શિષ્ય સુદત્ત નામના સાધુ સંયમ અને તપ આચરતા તથા એકએક મહિનાના ઉપવાસ કરતા તેમની સાથે જ ફરતા હતા તે સાડાસાત હાથ ઊંચા હતા, તેમનો શારીરિક બાંધો ઉગ્ર તેમજ અતિમકોટીનુ ધ્યાન સાધી શકાય તેવો હતો, તેમનો વર્ણ કસોટીના પથરા ઉપર પડેલી સોનાની રેખાસમાન ગૌર હતો, તે ઉગ્ર તપસ્વી હતા,

1 વડીલ, વૃદ્ધ સાધુ,

યોગ બ્રહ્મચારી હતા, ધ્યાનરત હતા, તથા શરીરની પરવા તેમજ ટાપટીપ વિનાના હતા પોતાના ઉપવાસનું પારણું કરવા માટે ગુરુની અનુજ્ઞાથી તે નગરમાં ભિક્ષા માગવા નીકળ્યા ફરતા ફરતા તે સુમુખને ઘેર આવી પહોંચ્યા તેમને આવતા જોઈ, સુમુખ અત્યંત પ્રસન્ન તથા સંતુષ્ટ થઈ, આસનેથી ઝટ ઊભો થયો અને પાદપીઠ ઉપરથી નીચે ઊતર્યો પછી તેણે પગમાંથી પાદુકાઓ કાઢી નાખી, એમને જનોઈની[1] પેઠે વીંટાળ્યો અને સાત પગલાં સામા જઈ, ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણા કરી તેમને નમસ્કાર કર્યા ત્યારબાદ તેમને પુષ્કળ અન્નપાનથી તૃપ્ત કરવાનો પ્રસંગ મળવાથી હર્ષિત થતો થતો તે ઘરની અંદર ગયો, અને ત્રણ પ્રકારે નિર્દોષ[2] એવું અન્નપાન મન-વાણી-કાયાની શુદ્ધતાપૂર્વક તેમને અર્પીને તેમનો સત્કાર કર્યો તેના એ પુણ્યકર્મથી જ તરત તેનો સંસારભ્રમણનો કાળ મર્યાદિત બની ગયો, અને તેને બીજા જન્મમાં પણ મનુષ્યદેહ મળે તેમ થયું વળી તે જ વખતે તેના ઘરમાં આ પાંચ દિવ્ય વસ્તુઓ પ્રગટ થઈ ધનની વૃષ્ટિ, પાંચવર્ણનાં પુષ્પોની વૃષ્ટિ, ધ્વજારૂપ વસ્ત્રની વૃષ્ટિ, દેવદુંદુભિનું ગડગડવું, અને આકાશ વિષે 'અહો દાન', અહો દાન' એવી ઘોષણા

થોડી વારમાં નગરના લોકોમાં પણ એ વાત ફેલાઈ ગઈ, અને લોકો સુમુખને અને તેના મનુષ્યજન્મને ધન્યવાદ દેવા લાગ્યા, તથા તેના પુણ્યશાળીપણાને અભિનંદવા લાગ્યા

---

૧ તેને 'એકશાટિક-ઉત્તરાસંગ' કહે છે

૨ આપનારની, લેનારની, અને આપેલી વસ્તુની દૃષ્ટિએ શુદ્ધ

યોગ્યકાળે સુમુખ પોતાનું આયુષ્ય પૂરું કરી, હસ્તિશીર્ષ નગરમાં અદીનશત્રુ રાજાને ત્યાં ધારિણીની કૂખે પુત્ર તરીકે ઉત્પન્ન થયો.[1] તે જ આ સુબાહુ. તેણે પોતાની આ માનુષી સંપત્તિ એ રીતે પ્રાપ્ત કરી છે.

ત્યાર બાદ ગૌતમે પૂછ્યું: "હે ભગવન્! આ સુબાહુકુમાર આપની પાસે સાધુ થશે કે નહીં?"

ભગવાને કહ્યું, "હા, થશે."

ત્યાર બાદ ભગવાન મહાવીર વગેરે તે નગરમાંથી નીકળી બીજે ચાલ્યા ગયા.

પેલો સુબાહુકુમાર ભગવાનના ગયા બાદ જૈન ગૃહસ્થ (શ્રમણોપાસક)ના આચાર-વિચાર વિધિપૂર્વક પાળવા લાગ્યો. તેણે જીવ શું, અજીવ શું વગેરે ધર્મસિદ્ધાંતોનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું, તથા પાપ-પુણ્ય એટલે શું, પાપકર્મ શાથી બંધાય છે અને કેવી રીતે રોકી શકાય તથા કેવી રીતે તેને ખંખેરી નાખી શકાય, શારીરિક વગેરે ક્રિયાઓમાંથી કઈ શુભ છે, કઈ અશુભ છે, તેમજ જીવન-વ્યવહારનાં વિવિધ સાધનોમાંથી કયાં સ્વીકાર્ય કે અસ્વીકાર્ય છે, એ બધાની સમજ તેણે પ્રાપ્ત કરી. કોઈ પણ કાર્યમાં તે બીજાની આશા ઉપર નિર્ભર રહેતો નહોતો, તેમજ કોઈથી તે ગાંજ્યો જાય તેવો નહોતો. જૈન સિદ્ધાંતમાં તે એવો ચુસ્ત બન્યો કે, દેવ વગેરે આવીને તેને ગમે તેટલો ભમાવે, તો પણ તે ભમે નહીં. તેને જૈન સિદ્ધાંતમાં વર્ણવેલ તત્ત્વો બાબત શંકા નહોતી, કે તેમાં જણાવેલા આચાર બાબત વિચિકિત્સા નહોતી. તેણે શાસ્ત્રાધ્યયન કરી તેના અર્થને

૧ મૂળમાં રાણીને ગર્ભાવસ્થામાં પોતાના મુખમાં સિંહ દાખલ થયાનું સ્વપ્ન આવ્યાનો ઉલ્લેખ છે.

નિશ્ચિત કર્યો હતો. જૈન સિદ્ધાંત ઉપર હાડેહાડ પ્રેમ વ્યાપેલો હોવાથી તે એમ કહેતો કે, 'એ સિદ્ધાંત જ અર્થરૂપ કે પરમાર્થરૂપ છે, બાકી બધુ અનર્થરૂપ છે!'

તેની ઉદારતાને કારણે તેના દરવાજાના આગળા હમેશા ઊંચા જ રહેતા, અને તેનું આંગણું જ્યારે-ત્યારે જમી ઊઠેલાઓના એંઠવાડવાળુ જ હોતું તે એવો પવિત્ર ચારિત્રવાળો હતો કે કોઈના અંતઃપુરમાં તે જતો તો કોઈને કશી જ શંકા આવતી નહોતી પોતે લીધેલા બધા વ્રતો તે બરાબર આચરતો હતો, તથા વિવિધ તપકર્મ વડે આત્માને વાસિત કરતો વિહરતો હતો

આ સુબાહુકુમાર ચૌદશ, આઠમ, અમાવાસ્યા અને પૂર્ણિમાને દિવસે પૌષધવ્રત પાળતો તે આ પ્રમાણે [1] પૌષધવ્રત કરવાનો જે ખાસ ઓરડો હતો ત્યાં તે જતો, તેને વાળીઝૂળી સાફ કરતો, પોતાને માટે ઝાડો-પેસાબ કરવાની જગા નિયત કરી રાખતો, દાભનો સાથરો પાથરી, તેના ઉપર બેસતો, અને ત્રણ દિવસનો ઉપવાસ સ્વીકારી, તથા મણિ-સુવર્ણ-માલા-લેપ-વિલેપન-શસ્ત્ર-મુસલ આદિનો ત્યાગ કરી બ્રહ્મચર્યપૂર્વક ધર્મચિંતન કરતો, અને તેટલો વખત સર્વ નિંદ્ય પ્રવૃત્તિઓનો ત્યાગ કરતો

એક વખત એ પ્રમાણે પૌષધવ્રત દરમ્યાન ધર્મજાગરણ કરતો તે મધ્યરાત્રીને સમયે બેઠો હતો, તેવામાં તેને આ પ્રકારનો સંકલ્પ થયો 'તે ગામ-નગર-વગેરે સ્થાનોને ધન્ય છે, કે

---

૧ તેની વિગતો માટે જુઓ આ માળાનું 'દસ ઉપાસકો' પુસ્તક પા ૬૯-૭૦

જ્યા શ્રમણ ભગવાન મહાવીર વિચરે છે, તે ગામ – શેઠ – મ ત્રવી આદિને ધન્ય છે, જેઓ શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પાસે ઘરબાર છોડી સાધુ થવાની દીક્ષા લે છે, તે ગામ – શેઠ – મ ત્રવી આદિને ધન્ય છે, જેઓ તેમની પાસે અણુવ્રતાદિવાળા ગૃહસ્થધર્મની દીક્ષા લે છે, તે ગામ – શેઠ – મ ત્રવી આદિને ધન્ય છે, જેઓ તેમની પાસે ધર્મોપદેશ સાભળે છે હવે જો ભગવાન મહાવીર ફરતા ફરતા આ નગરમા આવે, તો હુ તેમની પાસે ઘરબાર છોડી સાધુ થવાની દીક્ષા જરૂર લઉ '

ભગવાન મહાવીર સુબાહુકુમારનો આ પ્રકારનો સ કલ્પ જાણી, એક ગામથી બીજે ગામ એમ ક્રમે ક્રમે ફરતા ફરતા હસ્તિશીર્ષ નગરમા આવી પહોચ્યા તેમને આવેલા જાણી નગરજનો વગેરે સૌ તેમને દર્શને ગયા સુબાહુકુમાર પણ અત્ય ત હર્ષિત થઈ તેમના દર્શને ગયો પછી તેમનો ઉપદેશ સાભળી, અત્ય ત પ્રસન્નતા અનુભવતો તથા તેમને ફરી ફરી નમસ્કાર કરી તેમની વારવાર ઉપાસના કરતો તે કહેવા લાગ્યો 'હે ભગવન્ ' તમારુ કથન મને ગમ્યુ છે, અને તે પ્રમાણે પુરુષાર્થપૂર્વક પ્રયત્ન કરીને હુ બ ધનમુક્ત થાઉ એમ ઇચ્છુ છુ હે દેવાનુપ્રિય ' હુ મારા માતપિતાની સ મતિ લઈ આવુ અને પછી તમારા સહવાસમા રહી તમારી આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તુ '

ભગવાનને આ પ્રમાણે કહી સુબાહુકુમાર રથમા બેસી ઉતાવળો ઉતાવળો પોતાને ઘેર આવ્યો, તથા પોતાના માત-પિતાને નમસ્કાર કરી કહેવા લાગ્યો "હે માતપિતા ' આજે હું ભગવાન મહાવીરનો ઉપદેશ સાભળી આવ્યો છુ તે મને ખૂબ ગમ્યો છે તેથી તેમના ઉપદેશ પ્રમાણે વર્તવાની અને

તેમના મહવાસમા રહેવાની મને પ્રબળ ઇચ્છા છે, માટે તમે મને સાધુ થવાની રજા આપો ”

કોઈવાર નહીં સાંભળેલુ એવુ આ વચન સાભળતા જ સુબાહુકુમારની માતા મૂર્છિત થઈને જમીન ઉપર ઢળી પડી પછી અનેક ઉપચારો વડે ભાનમા આવતા તે રડતી રડતી તથા શોક કરતી અને વિલાપ કરતી પોતાના પુત્રને તેના નિશ્ચયમાથી પાછો ફેરવવા માટે સમજાવવા લાગી પરંતુ સુબાહુકુમાર કેમે કર્યો ચળ્યો નહી ત્યારે છેવટે તેને લઈ તેના માતપિતા ધામધૂમથી ભગવાન મહાવીર પાસે આવ્યા અને તેમને પ્રદક્ષિણાદિ કરી બોલ્યા, “ હે દેવાનુપ્રિય ! આ અમારો એકનો એક પુત્ર અમારા પ્રાણ સમો છે, તથા અમારે માટે ઉંબરાના ફૂલ જેવો દુર્લભ છે આપનો ઉપદેશ સાભળ્યા બાદ હવે તે કામભોગોમા બધાવા ઇચ્છતો નથી, તથા સસારના ભયથી તેને ઉદ્વેગ થયો છે, માટે આપ તેને આપના શિષ્ય તરીકે સ્વીકારો ”

મહાવીરે ત્યારબાદ સુબાહુને દીક્ષા આપી પછી તેના માતાપિતા તેને આશીર્વાદ આપી પાછાં ફર્યાં

સુબાહુ, પણ ભગવાનનો ઉપદેશ સારી રીતે સ્વીકારી, તેમની આજ્ઞા મુજબ ચાલવા લાગ્યો તે ચાલવામા, બોલવામા, ખાનપાન લાવવામા, પોતાનો સરસામાન લેવો-મૂકવામા, મળમૂત્ર તથા મુખ, કંઠ અને નાકનો મેલ વગેરે નિરુપયોગી વસ્તુઓ નાખી આવવામા સાવધાન રહેતો, મન-વાણી-કાયાની ક્રિયાઓમા સાવધાન રહેતો, તેમને વશ રાખતો, ઇન્દ્રિય-નિગ્રહ આચરતો તથા સુસયતપણે બ્રહ્મચર્ય ધારણ કરતો વિચરતો હતો તેણે ભગવાનના વૃદ્ધ શિષ્યો (સ્થવિરો) પાસે

આવશે તેમા પણ સાધુ થઈ, અંતે મરણ પામી તે બ્રહ્મ-લોકમા ઉત્પન થશે ત્યાંથી ફરી મનુષ્યજન્મ-પાછુ મહાશુક્ર-કલ્પમા દેવપણુ-પાછો મનુષ્યજન્મ-પાછુ આનત-કલ્પમાં દેવપણુ-પાછો મનુષ્યજન્મ-પાછુ આરણકલ્પમા દેવપણુ-પાછો મનુષ્યજન્મ-પાછુ સર્વાર્થસિદ્ધ નામના અનુત્તર દેવ-લોકમા દેવપણું અને ત્યાથી મહાવિદેહક્ષેત્રમાં મનુષ્યજન્મ. તે જન્મમા તે સર્વ કર્મોનો ક્ષય કરી, સિદ્ધ-બુદ્ધ-અને મુક્ત થશે, તથા સર્વ દુ ખોનો અંત લાવશે[1]

---

૧ જુઓ પ્રકરણને અંતે ટિપ્પણ ન ૭

ટિપ્પણ

ટિપ્પણ ન ૧

જૈન માન્યતા પ્રમાણે કલ્પ અથવા સ્વર્ગ ૧૨ છે સૌધર્મ, ઈશાન, સાનત્કુમાર, માહેંદ્ર, બ્રહ્મલોક, લાન્તક, મહાશુક્ર, સહસ્રાર, આનત, પ્રાણત, આરણ અને અચ્યુત એ બારે સ્વર્ગોની ઉત્તરોત્તર વધતી જતી શક્તિ, સ્થિતિ, સુખ વગેરેની વિગતો માટે જુઓ આ માળાનુ 'તત્ત્વાર્થસૂત્ર' પુસ્તક અ ૪, સૂત્ર ૭-૨૦

એ બાર સ્વર્ગો ઉપર નવ ગ્રૈવેયક વિમાનો (દેવલોક) છે

તેમની ઉપર વિજય, વૈજયંત, જયંત, અપરાજિત અને સર્વાર્થસિદ્ધ એ પાચ વિમાન છે એ વિમાનો સૌથી ઉત્તર — પ્રધાન હોવાથી અનુત્તર કહેવાય છે

ટિપ્પણ નં ૨:

આ પછીના બીજા ૯ અધ્યયનો વિશેષનામો તથા સામાન્ય નજીવી વિગતોના થોડાઘણા ફેરફાર સિવાય બીજી બધી રીતે એક સરખા જ છે તેથી મૂળસૂત્રમા પણ તે અધ્યયનો આખા છાપ્યા નથી દરેક અધ્યયનની વિગતોનો ફેરફાર નીચે ટૂંકમા આપ્યો છે

અધ્યયન ૨. ઋષભપુર નગર — ધનાવહ રાજા — સરસ્વતી દેવી — ભદ્રનંદિ કુમાર — તેની શ્રીદેવી પટરાણી સહિત પાચસો રાણીઓ — તેના પૂર્વભવની કથા મહાવિદેહમા પુણ્ડરીકિણી નગરી — વિજયકુમાર — યુગબાહુ તીર્થંકરને જમાડયા — બાકી બધુ સમાન

અધ્યયન ૩ વીરપુર નગર — વીરકૃષ્ણમિત્ર રાજા — શ્રીદેવી — સુજાતકુમાર — તેની બલશ્રી પટરાણી સહિત પાચસો રાણીઓ — તેના પૂર્વભવની કથા ઇષુકાર નગર — ઋષભદત્ત ગૃહસ્થ — પુષ્પદંત સાધુને જમાડયા — બાકી બધુ સમાન

અધ્યાય ૪ વિજયપુર નગર — વાસવદત્ત રાજા — કૃષ્ણાદેવી — સુવાસવ કુમાર — તેની ભદ્રા પટરાણી સહિત પાચસો રાણીઓ — તેના પૂર્વભવની કથા કૌશાબી નગરી — ધનપાલ રાજા — વૈશ્રમણભદ્ર સાધુને જમાડયા — બાકી બધુ સમાન

અધ્યયન ૫: સૌગંધિકા નગરી — અપ્રતિહત રાજા — સુકૃષ્ણા-દેવી — મહચન્દ્ર કુમાર — તેની અર્હદત્તા સ્ત્રી — જિનદાસપુત્ર — તેના પૂર્વભવની કથા મધ્યમિકા નગરી-મેઘરથ રાજા — સુધર્મા સાધુને જમાડયા — બાકી બધુ સમાન

અધ્યયન ૬: પ્રિયચંદ્ર રાજા — સુભદ્રા દેવી — વૈશ્રમણ કુમાર યુવરાજ — તેની શ્રીદેવી પટરાણી સહિત પાચસો સ્ત્રીઓ — તેનો ધનપતિ પુત્ર — તેના પૂર્વભવની કથા મણિચયિકા નગરી — મિત્ર રાજા — સંભૂતવિજય સાધુને જમાડયા — બાકી બધુ સમાન

અધ્યયન ૭: મહાપુર નગર — બલ રાજા — સુભદ્રા દેવી — મહાબલ કુમાર — તેની રક્તવતી પટરાણી સહિત પાચસો સ્ત્રીઓ — તેના પૂર્વભવની કથા મણિપુર નગર — નાગદત્ત ગૃહસ્થ — ઇન્દ્રદત્ત સાધુને જમાડયા — બાકી બધુ સમાન

અધ્યયન ૮: સુઘોષ નગર — અર્જુન રાજા — તત્ત્વવતી દેવી — ભદ્રનંદિ કુમાર — તેની શ્રીદેવી પટરાણી સહિત પાચસો સ્ત્રીઓ — તેના પૂર્વભવની કથા મહાઘોષ નગર — ધર્મઘોષ ગૃહસ્થ — ધર્મસિંહ સાધુને જમાડયા — બાકી બધુ સમાન

અધ્યયન ૯ ચંપાનગરી — દત્ત રાજા — રક્તવતી દેવી — મહચંદ્ર કુમાર યુવરાજ — તેની શ્રીકાન્તા પટરાણી સહિત પાચસો સ્ત્રીઓ — તેના પૂર્વભવની કથા. તિગિચ્છા નગરી — જિતશત્રુ રાજા — ધર્મવીર્ય સાધુને જમાડયા — બાકી બધુ સમાન

અધ્યયન ૧૦ સાકેત નગર — મિત્રનંદિ રાજા — શ્રીકાન્તા દેવી — વરદત્ત કુમાર — તેની વરસેના પટરાણી સહિત પાચસો સ્ત્રીઓ — તેના પૂર્વભવની કથા શતદ્વારનગર, — વિમલવાહન રાજા — ધર્મરુચિ સાધુને જમાડયા — બાકી બધું સમાન

પાપ, પુણ્ય અને સંયમ

ખંડ ૩ જો

સંયમનાં ફળ

"કર્મના વિવિધ હેતુઓ જાણી, તેમનો ત્યાગ કરી તથા વિવિધ પ્રકારના શીલો વડે ઊર્ધ્વગતિ સાધવા પ્રયત્ન કરવા છતાં, આ જન્મમાં જ સંપૂર્ણ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત ન થઈ, તો તેથી કાંઈ નિરાશ થવાનું કારણ નથી તેવા મનુષ્યો ઉત્તમ વિભૂતિવાળી દેવયોનિઓમાં જન્મ પામી, આયુષ્ય પૂરું થયે, ફરી મનુષ્યયોનિમાં સારાસારા કુળોમાં અવતરે છે ત્યાં તેમને નીચેનાં દશ ઉત્તમ અંગો પ્રયત્નથી પ્રાપ્ત થાય છે ઘરવાડી-સોનું-રૂપું-પશુ-નોકરચાકર, સુશીલ મિત્રો, સહૃદય નાતીલાઓ, ઉત્તમ ગોત્ર, ઉત્તમ વર્ણ, આરોગ્ય, તીક્ષ્ણબુદ્ધિ, ખાનદાનપણું, યશ, અને પરાક્રમ પૂર્વજન્મના સંસ્કારો વડે પ્રથમથી જ વિશુદ્ધ આચરણવાળા તેઓ અસામાન્ય માનુષિક વિભૂતિઓ ભોગવતા છતાં, તેમાં અનાસક્ત રહી, શુદ્ધ બોધ પ્રાપ્ત કરે છે, તથા જ્ઞાનીઓએ વર્ણવેલો સંયમપ્રધાન મોક્ષમાર્ગ સ્વીકારી, તપથી કર્માંશોનો નાશ કરી, શાશ્વત સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે [ઉત્ત૦ ૩/૧૩-૮]

१

જાલીકુમારની કથા

જૂના કાળમા રાજગૃહ[1] નામે નગર હતુ તેમા શ્રેણિક[1] નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો તેને ધારિણી નામે રાણી હતી

એક વખત ધારિણી દેવી પલગ ઉપર નરમ બિછાનામા સૂતી હતી, તવામા તેણે રાત્રીના પૂર્વભાગના અતમા અને અપર ભાગની શરૂઆતમા એક સર્વલક્ષણસપન્ન સિંહ પોતાના મુખમા પેસતો હોય તેવુ સ્વપ્ન જોયુ. બીજે દિવસે રાજાએ સ્વપ્નપાઠકોને બોલાવીને એ સ્વપ્નનો અર્થ પૂછયો, તો તેમણે જણાવ્યુ કે, આ સ્વપ્ન એવુ સૂચવે છે કે રાણીની કૂખે કુળ-દીપક એવા પુત્રરત્નનો જન્મ થવાનો છે

સ્વપ્નપાઠકોની એ વાત સાભળી રાજા-રાણી અત્યત હર્ષિત થઈ, ગર્ભની સર્વ પ્રકારે સાવધાનીથી રક્ષા કરવા લાગ્યા

પૂરા નવ મહિના અને સાડાસાત દિવસ પૂરા થતા રાણીએ મધ્યરાત્રીને સમયે એક સર્વાગસુદર પુત્રને જન્મ આપ્યો રાજાએ તે પ્રસગે આખા નગરમા ભારે ઉત્સવ જાહેર કર્યો, તથા વિધિપૂર્વક કુમારના જન્માદિ સસ્કાર કર્યા બારમે દિવસે કુમારનુ 'જાલીકુમાર' નામ પાડવામા આવ્યુ

રાજાએ કુમારની રક્ષા માટે મહારાણીની દેખરેખ નીચે ધાત્રીઓ, દાસીઓ વગેરેની વ્યવસ્થા કરી તથા જાલીકુમાર

---

१ તેને વિષેની ઐતિહાસિક, ભૌગોલિક આદિ માહિતી માટે જુઓ આળાનુ 'ધર્મકથાઓ' પુસ્તક, પા १८૭-५

પણ દિવસે દિવસે પર્વતની કંદરામાં ચંપાનું વૃક્ષ વધે તેમ મોટો થવા લાગ્યો. આઠ વર્ષનો થતાં તેને શુભ દિવસે, શુભ મુહૂર્તે કલાચાર્ય પાસે ૭૨ કળાઓ શીખવા મોકલવામાં આવ્યો.

અભ્યાસ પૂરો થતાં, તથા જાલીકુમાર ઉંમરે આવતાં[1], તેના માતપિતાએ તેને માટે ઉંમર-રૂપ-લાવણ્ય-યૌવન અને ગુણ-સમુદાયની બાબતમાં સરખી એવી આઠ ખાનદાન રાજકુળની રાજકન્યાઓ પસંદ કરી, અને ખૂબ ધામધૂમથી તેમનું તેની સાથે લગ્ન કર્યું.

ત્યાર બાદ જાલીકુમાર પિતાએ આપેલા અનુપમ ભોગ-પદાર્થોથી યુક્ત થઈને પોતાની સ્ત્રીઓ સાથે ગાનતાન અને વિલાસમાં રહેવા લાગ્યો.

એક વાર ભગવાન મહાવીર ગામેગામ પગપાળા ફરતા રાજગૃહ નગરમાં આવી પહોંચ્યા. સૌ લોકોને તેમને દર્શને જતા જોઈ, જાલીકુમાર પણ તેમના દર્શને ગયો. ત્યાં મહાવીર-સ્વામીએ આપેલો ઉપદેશ સાંભળી, તે ઘણો પ્રસન્ન થયો, સંતોષ પામ્યો, અને જાણે પોતાનું અંતર ઊઘડી ગયું હોય તેવી પ્રસન્નતા અનુભવવા લાગ્યો. તે ફરીફરીને ભગવાનને નમસ્કાર કરી, કહેવા લાગ્યો: 'હે ભગવન્! આપનું કથન મને ગમ્યું છે, અને તે પ્રમાણે પુરુષાર્થપૂર્વક પ્રયત્ન કરીને બંધનમુક્ત થવા હું ઇચ્છું છું.' પછી મહા પરાણે[2] પોતાનાં

---

૧. મૂળમાં આટલાં વિશેષણ વધારે છે: ૭૨ કલાઓમાં પંડિત, નવ અંગો ભણેલો, અઢાર દેશીભાષાઓમાં વિશારદ, સંગીતમાં પ્રીતિવાળો, ગાંધર્વ-નાટ્ય-શાસ્ત્રમાં કુશળ, બળવાન, રાત્રે પણ બીન્યા વિના ફરનાર, સાહસિક, અને ભોગસમર્થ [થતાં].

માતપિતાની અનુમતિ મેળવીને જાલીકુમારે ભગવાન પાસે સાધુપણાની દીક્ષા લીધી

દીક્ષા લીધા બાદ જાલીકુમાર મહાવીર ભગવાનની આજ્ઞા મુજબ જ ચાલતો–રહેતો–બેસતો-સૂતો–ખાતો–બોલતો–તથા સર્વે જીવો પ્રત્યે દયાપૂર્વક વર્તતો હતો, અને એ બાબતમા જરાપણ આળસ કરતો નહીં ચાલવામા–બોલવામા–ખાનપાન લાવવા-લેવામા–પોતાનો સામાન તથા પાત્રોને લેવા-મૂકવામાં – મળમૂત્ર-લીટ-બળખા વગેરે મેલ નાખવામા તે સાવધાન રહેતો અને કાળજીથી વર્તતો માનસિક–વાચસિક–શારીરિક ક્રિયાઓમાં પણ તે સાવધાન રહેતો, મન–વચન–કાયાને વશ રાખતો, ઇંદ્રિયોને વશ રાખતો તથા સુસયતપણે બ્રહ્મચર્ય ધારણ કરતો વિચરતો હતો તે ત્યાગી, સરળ, ધન્ય, ક્ષમાવાન, (સહનશીલ), જિતેદ્રિય, શુદ્ધવ્રતી, કોઈ પ્રકારની કળાકાક્ષા (નિદાન) વિનાનો, સુદર સાધુપણામા લીન અને દમનશીલ હતો

તેણે ભગવાનના સ્થવિરો પાસેથી અગિયાર અગો શીખી લીધા ત્યાર બાદ એક વાર ભગવાન પાસે જઈ તેણે કહ્યુ : "હે ભગવન્! જો આપ અનુમતિ આપો, તો હુ 'ગુણરત્ન સવત્સર' નામનુ તપ ધારણ કરવા ઇચ્છુ છુ'

ભગવાને કહ્યુ 'હે દેવાનુપ્રિય! તને જેમ ઠીક લાગે તેમ કર, વિલબ ન કર'

પછી જાલીએ ભગવાનની અનુમતિથી નીચે પ્રમાણે ગુણરત્ન તપ આદર્યુ પહેલા માસમા સતત ચાર-ચાર ટકના ઉપવાસ કરવા, અને દિવસે સૂર્યની સામે નજર માડી, તડકો

---

૧ તે બધા સવાદની વિગત માટે જુઓ આ માળાનુ 'ધર્મકથાઓ' પુસ્તક, પા ૭૩-૬

આવતો હોય તેવી જગામા ઉભડક[1] બેસી રહેવુ, તથા રાત્રીએ કોઈ પણ વસ્ત્ર ઓઢયા કે પહેર્યા વિના વીરાસને[2] બેસી રહેવુ પછી બીજે મહિને તે જ પ્રમાણે છ ટંકના ઉપવાસ કરવા ત્રીજે મહિને આઠ ટંકના, ચોથે મહિને દશ ટંકનો એમ અનુક્રમે સોળમે માસે ચોત્રીસ ટંકના ઉપવાસ કરવા, તથા દિવસ અને રાત દરમ્યાન જે રીતે બેસવાનુ શરૂઆતમાં જણાવ્યુ છે તે જ કાયમ રાખવુ[3]

આ પ્રમાણે ઉદાર (આશા વિનાના), વિસ્તીર્ણ, કલ્યાણરૂપ, મંગળરૂપ, શોભાયુક્ત, ઉત્તમ, ઉજ્જવળ, અને મોટા પ્રભાવવાળા તપકર્મથી જાલી મુનિ શુષ્ક થઈ ગયા ભૂખને પ્રભાવે રૂખા થઈ ગયા, માંસરહિત થયા, તથા માત્ર હાડકા અને ચામડાથી જ ઢંકાયેલા રહ્યા તે ચાલતા ત્યારે તેમના શરીરના બધા હાડકા ખડખડતા હતા તેમના શરીરની બધી નાડીઓ ઉપર તરી આવી હતી હવે તે માત્ર આત્મબળથી જ ચાલવુ–બેસવુ વગેરે ક્રિયાઓ કરી શકતા હતા તે એટલા બધા દુર્બળ થઈ ગયા હતા કે, બોલી રહ્યા પછી, અને બોલતા બોલતા તથા બોલવાનુ કામ પડે ત્યારે પણ ગ્લાનિ પામતા હતા સૂકા પાદડા, તલ કે તેવા સુકા સામાનથી ભરેલી સગડીને કોઈ ઢસડે, ત્યારે જેવો અવાજ થાય, તેવો જ અવાજ તે જાલી મુનિ ચાલતા ત્યારે પણ થતો તે મુનિ

---

૧ નિતંબનો ભાગ જમીનને ન અડકે તેમ

૨ અર્થાત્ સિંહાસન વિના જ, સિંહાસન ઉપર બેઠા હોઈએ તેમ ઊભા રહેવુ.

૩ આ બધાની વિગત માટે જુઓ આ માળાનુ 'ભગવતી-સાર' નામે પુસ્તક, પા ૧૮૯

તપથી પુષ્ટ હતા, જોકે માસ અને લોહીથી ક્ષીણ હતા તેમ છતાં રાખના ભારેલા અગ્નિની જેમ તપ અને તેજયુક્ત હતા

હવે એક દિવસે રાત્રીને પાછલે પહોરે જાગતા જાગતા તથા ધર્મ વિષે વિચાર કરતા તે મુનિના મનમા આ પ્રમાણે સંકલ્પ થયો 'હુ અનેક પ્રકારના તપકર્મથી દૂબળો થઈ ગયો છુ, બોલતા બોલતા પણ થાકી જાઉં છુ, તથા ચાલુ છુ ત્યારે પણ સૂકા પાદડા વગેરેથી ભરેલી ગાડીઓ ટનડાતી હોય તેવો અવાજ થાય છે આવી સ્થિતિમા પણ હજુ જ્યા સુધી મારામા ઊઠવાની શક્તિ, કર્મ, બળ, વીર્ય અને પુરુષકાર–પરાક્રમ છે, ત્યા સુધી હુ મારા ધર્માચાર્ય શ્રમણભગવંત પાસે જઈ, અનશનવ્રત સ્વીકારુ આવતી કાલે જ સૂર્યોદય થયા પછી, રાજગૃહનગરમા પધારેલા મહાવીર ભગવાન પાસે જઈ, તેમની અનુમતિ લઈ, પાંચ મહાવ્રતો ફરી ધારણ કરી, શ્રમણ તથા શ્રમણીઓની ક્ષમા માગી, ઉત્તમ સ્થવિરો સાથે વિપુલ પર્વત ઉપર ધીમેધીમે ચડી, કોઈ કાળી શિલાને જોઈ–તપાસી, તેના ઉપર ડાભનો સાથરો પાથરી, ખાનપાનનો ત્યાગ કરી, 'મારણાંતિક સંલેખના' વ્રત હુ સ્વીકારુ તથા મૃત્યુની કાક્ષા તજી, વૃક્ષની પેઠે સ્થિર થાઉં '

તે પ્રમાણે બીજે દિવસે ભગવાનની અનુમતિ મેળવી તે મુનિ વિપુલપર્વત ઉપર ગયા અને ત્યા ડાભના સાથરા ઉપર અંતિમ વ્રત સ્વીકારીને સૂતા એ પ્રમાણે સાઠ ટંક વીતાવી, પોતે કરેલા દોષોની કબૂલાત (આલોચના) તથા પ્રાયશ્ચિત્તાદિ કરી,[1] તે મુનિ સમાહિત અવસ્થામા મરણ પામ્યા સાધુપણામા

૧ આલોચના પછી પ્રતિક્રમણ કરવાનુ હોય છે પ્રતિક્રમણ એટલે શુભ આચારોમાથી ખસી, અશુભ આચારોમા જે ક્રમણ–

તેમણે કુલ ૧૬ વર્ષ ગાળ્યા હતા તેમને મરણ પામેલા જાણી પેલા સ્થવિરોએ તેમના પરિનિર્વાણ નિમિત્તે ધ્યાન કર્યું, તથા તેમના વસ્ત્રો–પાત્રો લઈ તેઓ શ્રીમહાવીર ભગવાન પાસે આવ્યા, અને જાલીમુનિના મરણની વાત તેમને નિવેદિત કરીને, તેમના વસ્ત્રપાત્રો તેમની આગળ રજૂ કર્યા

તે વખતે ગૌતમસ્વામીએ ભગવાનને વંદન કરીને પૂછયુ હે ભગવન્! જાલીસાધુ સ્વભાવે ભદ્ર, વિનયી શાંત ઓછા ક્રોધ-માન-માયા-લોભવાળા, અત્યંત નિરભિમાની, ગુરુની ઓથે રહેનાર, કોઈને સંતાપ ન આપનાર તથા ગુરુભક્ત હતા તે હવે મરણ પામીને કયા ગયા છે, તથા ક્યા ઉત્પન્ન થયા છે?

ભગવાને જવાબ આપ્યો હે ગૌતમ! તે જાલી ચંદ્રલોક, તેમજ સૌધર્મ કલ્પથી (સ્વર્ગ) માંડીને આરણ અને અચ્યુત કલ્પ, તથા નવ ગ્રૈવેયક વિમાનો (દેવલોકો)ની પણ પાર આવેલા વિજય નામના અનુત્તર વિમાનમા[1] દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થયો છે

ગૌતમ હે ભગવન્! ત્યા તેમનુ આયુષ્ય કેટલુ હશે?

મહાવીર હે ગૌતમ! બત્રીસ સાગરોપમ વર્ષો

ગૌતમ હે ભગવન્! તે ત્યાથી ચ્યુત થઈને ક્યા જશે?

મહાવીર હે ગૌતમ! મહાવિદેહક્ષેત્રમા જન્મી સિદ્ધ-બુદ્ધ-અને મુક્ત થશે

ગમન કર્યું હોય, તેમાથી 'પ્રતિ' એટલે પાછા શુભ આચારો તરફ આવવુ તે તેમા, પોતે કરેલી અશુભ પ્રવૃત્તિની નિંદાદ્વારા નિવૃત્તિ, નવા દોષોનો રોધ, અને ભવિષ્યના દોષોનો ત્યાગ-એટલી વસ્તુઓ સમાઈ હોય છે

૧ જુઓ આગળ પાન ૧૧૫.

ટિપ્પણ

આના જેવી જ કથા પછીના ૯ ના પાત્રોમા પણ સમજી લેવી તે દરેકના નામ અનુક્રમે : મયાલિ, ઉવયાલી, પુરિસસેણ, વારિસેણ, દીર્ઘદંત, લટ્ઠદંત, વેહલ્લ, વેહાયસ અને અભયકુમાર છે તે કથાઓમા થોડીઘણી વિગતોમા ફેર છે તે નીચે પ્રમાણે

પ્રથમ ૭ જણની માતાનું નામ ધારિણી રાણી; વેહલ્લ અને વેહાયસને ચેલ્લણાના પુત્રો કહેવા પહેલા ચારનો સાધુપણાનો કુલ કાળ ૧૬ વર્ષ જાણવો; પછીના ત્રણનો ૧૨ વર્ષનો જાણવો અને છેલ્લા બેનો પાંચ વર્ષનો જાણવો પહેલા ચાર મરીને અનુક્રમે વૈજયંત, જયંત, અપરાજિત અને સર્વાર્થસિદ્ધ નામના અનુત્તર દેવલોકમા ઉત્પન્ન થાય, દીર્ઘદંત સર્વાર્થસિદ્ધમા, અને બાકીના અનુક્રમે અપરાજિત, જયંત, વૈજયંત અને વિજયમા અર્થાત્ અભયકુમાર વિજયમા બાકીનું બધુ સમાન અભયકુમારની બાબતમા, રાજગૃહનગર, શ્રેણિક રાજા અને નંદાદેવી જાણવા બાકીનું ઉપર મુજબ

[દશ કથાનો પહેલો વર્ગ સમાપ્ત]

બીજા વર્ગની તેર કથાઓના નામ નીચે મુજબ જાણવા ‧ દીર્ઘસેન, મહાસેણ, લટ્ઠદંત, ગૂઢદંત, શુદ્ધદંત, હલ્લ, દ્રુમ, દ્રુમસેન, મહાદ્રુમસેન, સીહ, સીહસેન, મહાસીહસેન, અને પુણ્યસેન.

બધી કથાઓ જાલીના જેવી જ સમજવી રાજગૃહ નગર, શ્રેણિક પિતા, ધારિણી માતા તેરનો સાધુપણાનો કાળ ૧૬ વર્ષ અનુક્રમે પ્રથમ બે વિજયમા, પછીના બે વૈજયંતમા, પછીના બે જયંતમા, પછીના બે અપરાજિતમાં, અને મહાદ્રુમસેનથી બાકીના પાચ સર્વાર્થસિદ્ધમા ઉત્પન્ન થાય

[તેર કથાનો બીજો વર્ગ સમાપ્ત]

૨

ધન્યની કથા

પૂર્વે કાકંદી[1] નામે નગરીમાં જિતશત્રુ રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેમાં ભદ્રા નામે તાલેવંત શેઠાણી રહેતી હતી. તેને ધન્ય નામે પુત્ર હતો. તેને બહુ લાડ-પાડમાં કોડ-માડથી ઉછેરવામાં આવ્યો હતો, તથા જુવાનીમાં આવતાં તેને ખાનદાન કુળની તથા સમૃદ્ધ ઘરની ૩૨ કન્યાઓ સાથે પરણાવવામાં આવ્યો હતો. ભદ્રાશેઠાણીએ તે દરેક સ્ત્રી દીઠ એક એક મહેલ પુષ્કળ સાધનસંપત્તિથી સજાવીને તૈયાર કરાવ્યો હતો, અને પહેરામણીમાં તે દરેકને પુષ્કળ પ્રીતિદાન આપ્યું હતું. ધન્ય પોતાની યુવાન અને સ્વરૂપવતી સ્ત્રીઓ સાથે અનેક પ્રકારનાં નાટ્ય-ગીત-નૃત્ય વગેરેથી આનંદ કરતો, તથા ઋતુ અનુસાર ભોગો ભોગવતો વિહરતો હતો.

એક વખત મહાવીર ભગવાન તે નગરીમાં પધાર્યા. તેમના દર્શને જતા અનેક લોકોને જોઈ ધન્ય પણ સ્નાનાદિથી પવિત્ર થઈ, તેમના દર્શને ગયો, અને તેમને વંદનાદિ કરી તેમનો ધર્મોપદેશ સાંભળવા લાગ્યો.

---

૧ બિહારમાં ગોરખપુર લાઈન ઉપર આવતા નોનવાર સ્ટેશનથી દોઢ માઇલ ઉપર આવતું આજનું ખુખંદા. જુઓ આ માળાનું 'ધર્મકથાઓ' પુસ્તક પા. ૨૨૭.

ભગવાનનો ધર્મોપદેશ સાંભળ્યા બાદ સંતુષ્ટ થઈ, ભગવાનને ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણા કરી, તથા નમસ્કાર કરી તેણે કહ્યું, "હે ભગવન્ ! હું આપના પ્રવચન ઉપર શ્રદ્ધા કરું છું, વિશ્વાસ કરું છું તથા રુચિ કરું છું હે ભગવન્ ! હું આપના ઉપદેશ પ્રમાણે વર્તવાને તૈયાર છું પરંતુ હે દેવાનુપ્રિય ! મારી માતાની રજા માગીને હું આપની પાસે દીક્ષિત થઈ સાધુપણું સ્વીકારીશ"

પછી તે પોતાને ઘેર ગયો, અને પોતાના નિશ્ચયની વાત પોતાની માતાને કરી તે સાંભળી તેની માતા એકદમ પરસેવાથી ભીના શરીરવાળી થઈ ગઈ, તેના અંગો શોક-ભારથી કંપવા લાગ્યા, તે નિસ્તેજ તથા શોભા વિનાની થઈ ગઈ, તેના આભૂષણો ઢીલા થઈ ગયા, તેનું ઉત્તરીય વસ્ત્ર સરી ગયું, અને વીખરાયેલા કેશપાશ સહિત, મૂર્છિત થઈને તે કુહાડાથી કપાયેલી ચંપકલતાની પેઠે કે ઉત્સવ પૂરો થતાં શોભાહીન બની જતા ઇંદ્રધ્વજની પેઠે નીચે ગબડી પડી પછી મહા પ્રયત્ને કંઈક સ્વસ્થ થતાં તે આક્રંદ કરવા લાગી 'હે પુત્ર ! તું મારો ઇષ્ટ, કાંત અને પ્રિય છે, આભરણની પેટી જેવો, અને જીવિતના ઉત્સવ જેવો આનંદજનક છે, ઉંબરાના પુષ્પની પેઠે તારા નામનું શ્રવણ પણ દુર્લભ છે, તો તારું દર્શન તો દુર્લભ હોય તેમાં નવાઈ નથી તારો વિયોગ મારાથી એક ક્ષણ પણ સહન નહીં થઈ શકે. માટે હું જીવું છું ત્યાં લગી તું ઘેર જ રહે, પછી કુલવંશતંતુની વૃદ્ધિ કરીને વૃદ્ધાવસ્થામાં તું સાધુ થજે'

ત્યારે ધન્યે કહ્યું "હે માતા ! આ મનુષ્યભવ અનેક જન્મ-જરા-મરણ-રોગ વગેરે શારીરિક અને માનસિક દુઃખોની

અત્યંત વેદનાથી અને સેંકડો સંકટોથી પીડિત છે, અધ્રુવ છે, તથા સંધ્યાના રંગ જેવો, પરપોટા જેવો, દાભની સળી ઉપર રહેલા જલબિંદુ જેવો, સ્વપ્નદર્શન જેવો, અને વીજળીના ચમકારા જેવો ચંચળ છે સડવુ–પડવુ–અને નાશ પામવો એ તેનો ધર્મ છે પહેલા કે પછી તેનો અવશ્ય ત્યાગ કરવાનો છે, તો હે માતા ! કોણ જાણે છે કે, કોણ પ્રથમ થશે અને કોણ પછી જશે ? માટે હું તો તારી અનુમતિથી હમણા જ ભગવાન પાસે પ્રવ્રજ્યા લેવા ઇચ્છુ છુ ''

ભદ્રા "હે પુત્ર ! તારુ શરીર ઉત્તમ રૂપ, લક્ષણ, વ્યંજન (મસા–તલ વગેરે) અને ગુણોથી યુક્ત છે તથા ઉત્તમ બળ, વીર્ય અને સત્ત્વવાળુ છે તુ વિજ્ઞાનમા વિચક્ષણ છે, સૌભાગ્ય ગુણથી શ્રેષ્ઠ છે, કુલીન છે, અતિ સમર્થ છે, અનેક પ્રકારના વ્યાધિ અને રોગથી રહિત છે, તથા ઉદાત્ત અને મનોહર છે માટે હે પુત્ર ! જ્યા સુધી તારા શરીરમા રૂપ યૌવનાદિ ગુણો છે, ત્યા સુધી તુ તેનો ઉપભોગ કર પછી મારા મરણ બાદ કુલતંતુની વૃદ્ધિ કરી, વૃદ્ધાવસ્થામા તુ સાધુ થજે ''

ધન્ય "હે માતા ! આ શરીર દુ ખનુ ઘર છે, અનેક વ્યાધિઓનુ સ્થાન છે અસ્થિ-સ્નાયુ નાડીના સમૂહનુ બનેલુ છે, માટીના વાસણ જેવુ દુર્બલ છે, અશુચિથી ભરેલુ છે, તેની સારવાર નિરંતર કરવી પડે છે, તથા જીર્ણ ઘરની પેઠે સડવુ-પડવુ-નાશ પામવો એ તેના સહજ ધર્મો છે. વળી એ શરીર પહેલા કે પછી અવશ્ય છોડવાનુ જ છે તો હે માતા ! કોણ જાણે છે કે કોણ પહેલા જશે અને કોણ પછી જશે ?

માટે હું તો તારી અનુમતિથી હમણા જ ભગવાન પાસે પ્રવ્રજ્યા લેવા ઇચ્છુ છુ"

ભદ્રા. "હે પુત્ર! તારે ૩૨ સ્ત્રીઓ છે. તે વિશાળ કુળમા ઉત્પન્ન થયેલી છે, રૂપ-લાવણ્ય-યૌવનથી યુક્ત છે. વળી તે સમાન કુલમાથી આણેલી, કલાકુશળ અને સર્વકાળ લાડસુખને યોગ્ય છે વળી તે માર્દવયુક્ત, નિપુણ અને વિનયોપચારમા પંડિત તથા વિચક્ષણ છે. સુદર, મિત અને મધુર બોલવામા, તેમ જ હાસ્ય-કટાક્ષ-ગતિ-વિલાસ અને સ્થિતિમા વિશારદ છે, ઉત્તમ કુલ અને શીલથી સુશોભિત છે; વિશુદ્ધ કુલરૂપ વંશતંતુની વૃદ્ધિ કરવામા સમર્થ યૌવનવાળી છે, મનને અનુકૂલ અને હૃદયને ઇષ્ટ છે, ગુણો વડે પ્રિય અને ઉત્તમ છે, તેમજ હમેશા ભાવયુક્ત, અને સર્વ અંગમાં સુદર છે માટે હે પુત્ર! તુ એ સ્ત્રીઓ સાથે માનુષી કામભોગો ભોગવ, ત્યારબાદ ભુક્તભોગી થઈ, વિષયોની ઉત્સુકતા દૂર થયા બાદ, મારા મૃત્યુ પછી દીક્ષા લેજે"

ધન્ય "હે માતા! માનુષી કામભોગો અપવિત્ર અને અશાશ્વત છે, વાત-પિત્ત-શ્લેષ્મ, વીર્ય અને લોહીને ઝરવાવાળા છે, વિષ્ટા-મૂત્ર-શ્લેષ્મ-લીંટ-વમન-પિત્ત-પરુ-વીર્ય અને શોણિતથી ઉત્પન્ન થયેલા છે, વળી તે ગંદા તથા ખરાબ મૂત્ર અને દુર્ગંધી વિષ્ટાથી ભરપૂર છે, મડદા જેવી ગંધવાળા ઉચ્છ્વાસથી અને અશુભ નિ:શ્વાસથી ઉદ્વેગ ઉત્પન્ન કરનારા છે, બીભત્સ, હલકા અને કલમલ-(અશુભ દ્રવ્ય)ના સ્થાનરૂપ હોવાથી દુ:ખરૂપ અને સર્વ મનુષ્યોને સાધારણ છે, અત્યંત શારીરિક અને માનસિક દુ:ખ વડે સાધ્ય છે, અજ્ઞાની જનથી સેવાયેલા છે, સાધુ પુરુષો વડે હમેશા નિંદાયા છે, અનંત

સંસારની વૃદ્ધિ કરનારા છે, પરિણામે કટુફળયુક્ત છે, બળતા ઘાસના પૂળાની પેઠે મૂકી ન દઈએ તો દુઃખરૂપ પરિણામવાળા અને મોક્ષમાર્ગમાં વિઘ્નરૂપ છે."

ભદ્રા "હે પુત્ર! આર્યા (પિતામહ), પર્યા (પ્રપિતામહ) અને પિતાના પર્યા થકી આવેલું અખૂટ ધન તારી પાસે મોજૂદ છે, તે તારે સાત પેઢી સુધી પુષ્કળ દાન દેવાને પુષ્કળ ભોગવવાને અને પુષ્કળ વહેંચવાને પૂરતું છે માટે તેના વડે પ્રથમ માનુષી કામભોગો ભોગવ, અને પછી સુખનો અનુભવ કરી, ભોગ ભર્યા બાદ દીક્ષા લેજે."

ધન્ય "હે માતા! એ હિરણ્ય વગેરે પદાર્થો અગ્નિ-ચોર-રાજા-મૃત્યુ-દાયાદ (ભાયાત) વગેરેના ભયથી યુક્ત છે, વળી તે અધ્રુવ અનિત્ય, અને અશાશ્વત છે કોણ જાણે છે કે કોણ પહેલા જશે અને કોણ પછી જશે? માટે હું તો તત્કાળ પ્રવ્રજ્યા લેવા ઇચ્છું છું."

આ પ્રમાણે જ્યારે વિષયને અનુકૂળ ઉક્તિઓથી તેને મનાવી ન શકાયો, ત્યારે વિષયને પ્રતિકૂળ અને સંયમને વિષે ભય અને ઉદ્વેગ ઉત્પન્ન કરનારી ઉક્તિઓથી તેની માતાએ તેને સમજાવવા માંડ્યો "હે પુત્ર! એ જિનમાર્ગ ખરેખર સત્ય, અદ્વિતીય, ન્યાયયુક્ત, શુદ્ધ, શલ્યોને કાપનાર, સિદ્ધિના માર્ગરૂપ, મુક્તિના માર્ગરૂપ, અને નિર્વાણના માર્ગરૂપ છે, તેમજ અસત્યરહિત તથા નિરંતર સર્વદુઃખના નાશનું કારણ છે તે માર્ગમાં પ્રયત્ન કરનાર જીવો સિદ્ધ બુદ્ધ અને મુક્ત થઈ અવશ્ય નિર્વાણ પ્રાપ્ત કરે છે, તથા સર્વ દુઃખોનો નાશ કરે છે પરંતુ તે માર્ગ સર્પની પેઠે એકાંત-નિશ્ચિત દૃષ્ટિવાળો, અસ્ત્રાની પેઠે એકાંત ધારવાળો, લોઢાના જવ ચાવવાની પેઠે દુષ્કર અને

રેતીના કોળિયા જેવો નિસ્વાદ છે; વળી તે ગંગાને સામે પ્રવાહે જવાની પેઠે અને બે હાથથી સમુદ્રને તરવાની પેઠે મુશ્કેલ છે, તથા મોટી શિલા ઊંચકવા બરાબર છે સાધુને ભિક્ષા માગવી પડે છે, અને ભિક્ષામા પોતાને માટે તૈયાર ન કરેલુ એવુ વધ્યુ ઘટ્યુ સ્વીકારવુ પડે છે વળી મહેમાન માટે તૈયાર કરેલો આહાર, રાજપિંડ, તેમજ મૂલ, કંદ, ફલ, બીજ અને હરિયાળીનુ ભોજન ખાવુ કે પીવુ પણ તેને કલ્પતુ નથી હે પુત્ર ! તુ સુખમા ઊછરેલો છે, દુ ખ તે કદી વેઠ્યુ નથી તેમજ ટાઢ-તડકા-ભૂખ તરસ-ચોર-જગલી જાનવર-ડાસ-મચ્છર વગેરેના ઉપદ્રવોને તથા વાત પિત્તાદિથી થતા રોગોને અને તેમના દુ ખોને તેમજ તેવા બીજા સકટો અને વિઘ્નોને સહવાને તુ સમર્થ નથી"

ધન્ય "હે માતા ! ખરેખર જિનોનો માર્ગ મંદ શક્તિવાળા, કાયર તથા હલકા પુરુષોને તેમજ આ લોકમા આસક્ત અને પરલોકથી પરાડ્મુખ એવા વિષયી લોકોને માટે દુષ્કર છે પણ ધીર, નિશ્ચિત અને પ્રયત્નવાન પુરુષને તેનુ અનુપાલન જરાપણ દુષ્કર નથી"

આમ જ્યારે ધન્યને કોઈ પણ રીતે સમજાવી ન શકાયો, ત્યારે વગર ઇચ્છાએ ભદ્રાએ તેને દીક્ષા લેવાની અનુમતિ આપી તથા તેના નિષ્ક્રમણાભિષેકની તૈયારીઓ કરવા માડી

પછી ભદ્રાએ જિતશત્રુ રાજા પાસે જઈને કહ્યુ

"હે દેવાનુપ્રિય ! મારો એકનો એક પુત્ર અર્હતની પાસે દીક્ષા લેવા તૈયાર થયો છે મારે તેનો આ છેલ્લો સત્કાર

કરવાનો છે તો તેને માટે ચામર, છત્ર, અને મુગટ આપવાની મહેરબાની કરો"

તે સાંભળી જિતશત્રુએ કહ્યું "હે દેવાનુપ્રિયે! તું નિશ્ચિત રહે હું પોતે જ તેનો નિષ્ક્રમણસત્કાર કરીશ"

પછી જિતશત્રુ રાજા ચતુરંગ સેના સાથે હસ્તીરાજ ઉપર બેસી ભદ્રાને ઘેર આવ્યા અને ધન્યને કહેવા લાગ્યા

"હે દેવાનુપ્રિય! તું ભોગોનો ત્યાગ શા માટે કરે છે? મારી છાયામાં રહીને તું નિરાંતે ભોગો ભોગવ તને જે કંઈ તકલીફ હોય, તે તું મને કહી દે હું તે બધાનું નિવારણ કરી આપીશ"

ધન્યે જવાબમાં કહ્યું "હે દેવાનુપ્રિય! જો તમે સારા જીવિતનો નાશ કરનારા મૃત્યુને રોકી શકતા હો, તથા શરીરના સૌંદર્યનો વિનાશ કરનારી વૃદ્ધાવસ્થાને અટકાવી શકતા હો, તો હું જરૂર તમારી છાયામાં રહીને આ કામભોગોને ભોગવ્યા કરું"

જિતશત્રુ બોલ્યા "હે દેવાનુપ્રિય! મૃત્યુ કોઈથી રોકી શકાય તેવું નથી, દેવ અને દાનવ પણ તેને રોકી શકતા નથી જ્યાં સુધી ચિત્તમાં કષાયોના સંસ્કારો છે, ત્યાંસુધી મૃત્યુનો ભય રહેવાનો જ"

ત્યારે ધન્યે કહ્યું : "હે દેવાનુપ્રિય! હું મૃત્યુભય ઇચ્છતો નથી તેથી જ તેને વધારનારા વિલાસના સંસ્કારોનો પણ હું ત્યાગ કરવા ઇચ્છું છું."

આ સાંભળી જિતશત્રુ રાજાએ આખી નગરીમાં ઘોષણા કરાવી કે 'જે લોકો મૃત્યુભયનો નાશ ઇચ્છતા હોય અને તે માટે વિષયકષાયોનો ત્યાગ કરવા કટીબદ્ધ થવા તૈયાર હોય,

પણ માત્ર મિત્ર, જ્ઞાતિ, કે સંબંધી માણસોના યોગક્ષેમની ચિંતાથી જ અટકી રહ્યા હોય, તેઓએ ખુશીથી ધન્યની પેઠે પ્રવ્રજ્યા લેવા તૈયાર થવું, કારણ કે, તેમના સંબંધીઓના વર્તમાન યોગક્ષેમનો હું નિર્વાહ કરીશ'

આ ઘોષણાથી બીજા પણ અનેક નિચાર્ક યુવાનો ધન્ય સાથે ભગવાન મહાવીર પાસે ગયા ત્યાં ગયા બાદ જિતશત્રુ રાજાએ ધન્ય વગેરે યુવાનોને આગળ કરીને ભગવાનને કહ્યું 'હે દેવાનુપ્રિય' આ ધન્ય તેની માનો એકનો એક છે, તેના અતિ સ્નેહનું પાત્ર છે, અને તેના બીજા હૃદય જેવો છે પણ તમારું પ્રવચન સાંભળ્યા બાદ તેની વૃત્તિ વિષયવિલાસાદિથી ઊઠી ગઈ છે તે તમારી સાથે રહીને અહિંસાદિની પાંચ પ્રતિજ્ઞા સ્વીકારવા ઇચ્છે છે, તે માટે તેની માતાએ તેને આપની પાસે મોકલ્યો છે તો હું તેની માતાની વતી આપને આ શિષ્યભિક્ષા સ્વીકારવા વિનતી કરું છું'

તે વખતે બીજા બધા યુવાનો માટે પણ તેમના માતાપિતાએ આપેલી અનુમતિ જિતશત્રુએ ભગવાન પાસે પ્રગટ કરી અર્હંતે તે બધાને પણ શિષ્ય તરીકે સ્વીકાર્યા

પછી ધન્ય વગેરે યુવાનોએ ઈશાનખૂણામાં જઈ, પોતાનાં કપડાંલત્તાં ઉતાર્યાં પોતાના દીકરાએ ઉતારેલાં કપડાં લેતી અને સ્નેહથી આંસુ સારતી ભદ્રાશેઠાણીએ તેને કહ્યું 'બેટા' આ માર્ગમાં યત્ન કરજે, પરાક્રમ કરજે, કદી પ્રમાદ ન કરીશ.'

પછી ધન્ય અર્હંતભગવાનના આદેશ પ્રમાણે હમેશાં સંયમથી વર્તવા લાગ્યો તેણે અર્હંતના સ્થવિરો પાસે સામાયિક વગેરે ચૌદે પૂર્વોનું અધ્યયન કર્યું, તથા ઇંદ્રિયદમન અને તપની સવિશેષ સાધના કરી

ધન્યે જે દિવસે પ્રવ્રજ્યા લીધી, તે જ દિવસે તેણે ભગવાન પાસે જઈને કહ્યુ 'હે ભગવન્! આપ પરવાનગી આપો, તો હુ છ છ ટંકના ઉપવાસ મરતા સુધી કરવા ઇચ્છુ છુ છઠ્ઠા ટંકને પારણે પણ હુ ભાત વગેરે લૂખુ અનાજ જ એક ટંક ખાઈશ[1], તે પણ એંઠા હાથે આપેલુ હશે તો જ લઈશ[2], ઊતરી જઈને નાખી દેવા જેવુ નહીં થઈ ગયુ હોય તો જ લઈશ, તેમજ અન્ય શ્રમણ–બ્રાહ્મણ–અતિથિ–કૃપણ–યાચક[3] વગેરેને જેની જરૂર ન હોય તેવુ હશે તો જ લઈશ'

ભગવાનની પરવાનગી મળ્યા બાદ ધન્ય સાધુએ તે પ્રકારનુ વ્રત આચરવા માડયુ પારણાને દિવસે તે સ્વાધ્યાય વગેરેથી પરવારી, ભગવાનની રજા લઈ નગરીમા જતો, અને પોતાના નિયમ મુજબની તૈયાર ભિક્ષા કાળજીપૂર્વક માગતો, પરંતુ કોઈ વાર તેને અન્ન મળતુ, તો પેય ન મળતુ, અને કોઈ વાર તેને પેય મળતુ, તો અન્ન ન મળતુ તો પણ તે તો દીનતા, વૈમનસ્ય, ક્લેશ, કે વિષાદ અનુભવ્યા વિના, પોતાની સમાધિમા ખલેલ પહોચવા દીધા વિના, તથા પ્રાપ્ત-અપ્રાપ્ત યોગોમા ઉદ્યમપરાયણ રહી, જે કંઈ મળે તે સ્વીકારી લેતો, અને પોતાના ગુરુને બતાવ્યા બાદ, તેમની પરવાનગીથી, તે ભિક્ષામા કોઈ પ્રકારની આસક્તિ કે મોહ રાખ્યા વિના જ, જેમ સર્પ પોતાના દરમા આજુબાજુની જમીનને સ્પર્શ કર્યા

---

૧ તેને આયબિલ–આંબેલ કહે છે

૨ અર્થાત્ મને આપવા માટે હાથ એંઠા કરી ફરી ધોવા ન પડે તેવી રીતે આપેલુ

૩ મૂળ 'वनीपक'–યાચકવિશેષ–ટીકા

વિના પ્રવેશ કરે છે, તેમ મોમાં સ્વાદ માટે મમળાવ્યા વિના જ ગળગળિતપણે ખાઈ લેતો

. ત્યાર બાદ ભગવાન મહાવીર કાકંદી નગરીમાંથી નીકળી બીજે ક્યાં ચાલતા થયા ધન્ય સાધુએ પછી ભગવાનના સ્થવિરો પાસે સામાયિક વગેરે અગિયાર અંગોનું અધ્યયન કર્યું, અને સંયમ તથા તપથી પોતાના આત્માને વાસિત કરતા વિહરવા માંડ્યું [1] તે ધન્ય સાધુ તેમના ઉદાર, વિપુલ, કલ્યાણરૂપ, મંગલરૂપ, ઉત્તમ, ઉદાત્ત, અને મોટા પ્રભાવવાળા તપકર્મથી સુકાઈ ગયા, માંસરહિત થઈ ગયા, તથા માત્ર હાડચામરૂપ જ બન્યા

તપને કારણે તે ધન્ય સાધુના પગનું રૂપ-લાવણ્ય આ પ્રકારનું થઈ ગયું હતું: જાણે કે, કોઈ ઝાડની સુકાઈને તતડી ગયેલી છાલ ન હોય! કે લાકડાની પાવડી ન હોય! કે, જીર્ણ થઈ ગયેલા જોડા ન હોય! તે રીતે તેમના પગ સૂકા તથા માંસ વિનાના થઈ ગયા હતા હાડકાં, ચામડી અને શિરાઓ વડે જ તે પગ છે એમ જાણી શકાતું હતું, બાકી તેમાં લોહી, માંસ તો હતું જ નહીં

તેમના પગની આંગળીઓની શોભા આ પ્રકારની બની હતી: જાણે કે, મગ, અડદ અને કળથીની શીંગોને કાચી જ તોડીને ગરમીમાં નાખી હોય, અને તે સુકાઈ-તતડીને જેવી ચીમળાઈ જાય, તેવી તેમની પગની આંગળીઓ દેખાતી હતી

---

૧ તે તપમાં સ્કંદ- સાધુના વર્ણનમાં (શ્રીભગવતી-સાર પા ૧૭૯-૮૩) આવતા મુખ્યત્વે લાંબાવાળા ઉપવાસ રૂપી તપનો જ સમાવેશ થાય છે

તેમની જાંઘોની શોભા આ પ્રકારની બની હતી. જાણે કે, કાગડાની, ટેલની[1] કે કંકપક્ષીની જાંઘો ન હોય, તેવી તેમની જાંઘો માસ અને લોહી વિનાની દેખાતી હતી

તેમના ઢીચણની શોભા આ પ્રકારની બની હતી જાણે કે, મોર, ઢેલ કે કાલિપક્ષીના[2] સાંધા ન હોય, તેવા તેમના ઢીંચણ પણ લોહી-માંસ વિનાના દેખાતા હતા

તેમના સાથળની શોભા આ પ્રકારની બની હતી જાણે કે, બોરડી, શલ્યકી અને શાલ્મલીના નવા કૂણગાને ગરમીમા નાખ્યા હોય, અને મેંડાઈ-ચીમળાઈને તે જેવા થઈ જાય, તેવા તેમના સાથળ થઈ ગયા હતા

તેમની કેડનાં બે હાડકાની શોભા આ પ્રકારની બની હતી જાણે કે, ઊંટ, ઘરડા સાઢ, કે પાડાની ખરીઓ હોય, તેવા તેમની કેડના હાડકા દેખાતા હતા

તેમના પેટની શોભા આ પ્રકારની બની હતી જાણે કે, ચામડાની મસક સુકાઈ ગઈ હોય, ચણા સેકવાનુ કલાડુ હોય, તેમજ (નીચે ઝૂકતા દેખાતા હૃદયપિંડને કારણે) ઝાડની ડાળીનુ આગલુ ઝૂમખુ લબડતુ હોય તેવુ તેમનુ પેટ દેખાતુ હતુ

તેમની પાંસળીઓની શોભા આ પ્રકારની બની હતી જાણે કે, તામ્રકાની હાર એક ઉપર એક ગોઠવી હોય, કે

---

૧ મૂળ 'ઢેણિયાલિયા' શબ્દ છે, તેનો 'તીડ' અર્થ પણ ટીકાકાર સૂચવે છે

૨ તેનો અર્થ 'કાકજંઘા' નામની વનસ્પતિ પણ થાય છે -ટીકા

પ્યાલાઓ એક ઉપર એક ગોઠવ્યા હોય, કે, લાકડાની કથરોટો[1] એક ઉપર એક ગોઠવી હોય, તેમ તેમની પાંસળીઓની હાર દેખાતી હતી

તેમના કરોડરજ્જુની શોભા આ પ્રકારની બની હતી. જાણે કે, ગોળીઓ, લખોટીઓ કે છાપરાની નાળોની એક ઉપર એક એમ ગોઠવેલી હાર હોય તેવા તેમના કરોડના મણકા દેખાતા હતા

તેમના છાતીના હાડકાની શોભા આ પ્રકારની બની હતી જાણે કે, લાકડાની ચીપટ હોય, કે વાંસ અથવા તાડના પંખાની ચીપટ હોય, તેવું તેમનું છાતીનું હાડકું દેખાતું હતું

તેમના બાહુની શોભા આ પ્રકારની બની હતી. જાણે કે, સમડાની શીંગ હોય, અગથિયાની શીંગ હોય કે, 'પહાયા'ની શીંગ હોય, તેવા તેમના બાહુ દેખાતા હતા

તેમના હાથની શોભા આ પ્રકારની બની હતી જાણે કે, સૂકું છાણું હોય, કે વડનું પાન હોય, કે ખાખરાનું પાન હોય, તેમ તેમના હાથ (ના પંજા) દેખાતા હતા

તેમના હાથની આંગળીઓની શોભા આ પ્રકારની બની હતી જાણે કે, મગ–અડદ–કે કળથીની સીંગોને કાચી તોડીને ગરમીમાં નાખી હોય, અને તે સુકાઈ–તરડાઈને જેવી ચીમળાઈ જાય, તેવી તેમની હાથની આંગળીઓ થઈ હતી

તેમની ડોકની શોભા આ પ્રકારની બની હતી જાણે કે કરવડાની ડોક હોય, કે તુંબીપાત્રની ડોક હોય, કે ચંબૂની ડોક હોય, તેવી તેમની ડોક દેખાતી હતી

---

૧ 'મુડાવલી'

તેમની હડપચીની શોભા આ પ્રકારની બની હતી જાણે કે, તુબડીનુ સૂકુ ફળ હોય, 'હકુવી'નુ સૂકુ ફળ હોય, કે આબાનો સૂકો ગોટલો હોય, તેવી તેમની હડપચી દેખાતી હતી

તેમના હોઠની શોભા આ પ્રકારની બની હતી જાણે કે, સૂકી જળો હોય, કે સૂકા કફની ગોળી હોય, કે અળતાની ગોળી હોય,[1] તેવા તેમના હોઠ દેખાતા હતા

તેમની જીભની શોભા આ પ્રકારની બની હતી જાણે કે, વડનુ પાન, ખાખરાનુ પાન, કે સાગનુ પાન હોય તેવી તેમની જીભ દેખાતી હતી

તેમની નાસિકાની શોભા આ પ્રકારની બની હતી જાણે કે, કેરીની પેશી, આબળાની પેશી કે બિજોરાની પેશી ગરમીમા નાખી હોય, અને તે સુકાઈને જેવી ચીમળાઈ જાય, તેવી તેમની નાસિકા બની ગઈ હતી

તેમની આખોની શોભા આ પ્રકારની બની હતી જાણે કે, વીણાના છિદ્ર હોય, કે 'વદ્ધીસગ' વાદ્યના છિદ્ર હોય, કે મવારના તારા હોય, તેવી તેમની આખો દેખાતી હતી

તેમના કાનની શોભા આ પ્રકારની બની હતી જાણે કે, મૂળાની છાલ હોય, કે ચીભડાની છાલ હોય, કે કારેલાની છાલ હોય તેવા તેમના કાન દેખાતા હતા

તેમના માથાની શોભા આ પ્રકારની બની હતી જાણે કે કાચુ તુમડુ, કાચુ એલાલુ, કે કાચુ સિહાલુ તોડીને

૧ એ વસ્તુઓ સુકાતા કોકડુ વળી જાય છે તથા વિવર્ણ થઈ જાય છે—ટીકા

ગરમીમાં નાખ્યું હોય અને તે સુકાઈને, તતડીને જેવું ચીમળાઈ જાય, તેવું તેમનું માથું સૂકું તથા લૂખું, દેખાતું હતું હાડકાં ચામડી અને શિરાઓને લીધે જ તે માથું છે એમ દેખાતું હતું બાકી તેમાં માંસ કે લોહી તો હતા જ નહી [1]

તેમના પગ, જાંઘ અને સાથળ સુકાઈ ગયા હતા તેમનું પેટ બેઠાળ, પડખાં આગળ ઊપસું થયેલું, કેડ આગળ કાચબાની પીઠ જેવું દેખાતું, તથા બરડે ચોંટી ગયેલું દેખાતું હતું તેમની પાંસળીઓ ઊપર ઊપસી આવી હતી તેમના કરોડરજ્જુનાં હાડકાં માળાના મણકાની પેઠે ગણી શકાતા હતા, તેમની છાતીનો ભાગ ગંગાના મોજાની હાર જેવો દેખાતો હતો, તેમના બાહુ સુકાઈ ગયેલા સાપ જેવા દેખાતા હતા, તેમના હાથના આગલા ભાગ ઘોડાની લગામના ઢીલા થઈ ગયેલા ચોકડાની જેમ લબડતા હતા, તેમના માથાનો દડો કંપવાયુ થયો હોય તેમ ડોલ્યા કરતો હતો, તેમનું વદન-કમલ કરમાઈ ગયું હતું, તેમનું મો ઘડાની પેઠે ઊઘડેલું રહેતું હતું, અને તેમની આંખો ઊંડી ઊતરી ગઈ હતી

એક વખત મહાવીર ભગવાન ફરતા ફરતા રાજગૃહ નગરમાં આવી પહોંચ્યા તે વખતે નગરજનો, શ્રેણિક રાજા વગેરે તેમના દર્શને આવ્યા શ્રેણિક રાજાએ ભગવાન પાસેથી ધર્મોપદેશ સાંભળીને તેમને વંદન તથા નમસ્કાર કર્યાં, અને કહ્યું, 'હે ભગવન્! તમારા આ ઇંદ્રભૂતિ વગેરે ચૌદહજાર

---

૧ આવું જ વર્ણન ઉપરના બીજા અવયવોની બાબતમાં પણ સમજવું માત્ર પેટ, કાન, જીભ અને હોઠની બાબતમાં 'હાડકાં' શબ્દ ન લેવો, માત્ર ચામડી અને શિરાઓ લેવી

શ્રમણ-સાધુઓમાં ધન્ય સાધુ જ મહા દુષ્કર સાધના કરનાર, તથા કર્મોનો ભારે ક્ષય કરનાર છે ને?'

જવાબમાં મહાવીરે ધન્ય સાધુનું બધું જીવનચરિત્ર તે રાજાને કહી સંભળાવ્યું, તથા કહ્યું કે, 'ખરેખર, ધન્ય સાધુ જ મારા ચૌદ હજાર સાધુઓમાં મહા દુષ્કર સાધના કરનાર, તથા કર્મોનો ભારે ક્ષય કરનાર છે'

ત્યારબાદ શ્રેણિક રાજાએ ધન્ય સાધુને પણ પ્રદક્ષિણા-નમસ્કારાદિ કરીને કહ્યું 'હે દેવાનુપ્રિય! તમને ધન્ય છે! તમે ભારે પુણ્યશાળી છો! તમે કૃતાર્થ છો, તથા તમે તમારા મનુષ્યજન્મનું ફળ પૂરેપૂરું પ્રાપ્ત કર્યું છે!' એમ કહી તેમને તથા મહાવીર ભગવાનને ફરી વંદન-નમસ્કાર કરી તે પોતાને ઘેર પાછો ફર્યો

વખત જતાં ધન્ય સાધુનું શરીર છેક જ નબળું થઈ ગયું, ત્યારે તેમણે જાલી સાધુની પેઠે વિચાર કરી, ભગવાનની અનુમતિથી વિપુલ પર્વત ઉપર જઈ મારણાંતિક સંલેખના' વ્રત સ્વીકાર્યું અને એક મહિનાના ઉપવાસ વડે દેહત્યાગ સાધ્યો તેમનો સાધુપણાનો કુલ સમય ૯ માસ જેટલો હતો પછી તે સર્વાર્થસિદ્ધ નામના અનુત્તર દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયા ત્યાં તેમનું આયુષ્ય ૩૩ સાગરોપમ વર્ષનું હતું ત્યાંથી ચ્યવી, મહાવિદેહક્ષેત્રમાં જન્મી, તે સિદ્ધ-બુદ્ધ-અને મુક્ત થશે

ટિપ્પણ

ત્રીજા વર્ગમાં ધન્નાની પેઠે ભદ્રા શેઠાણીનો સુનક્ષત્ર પુત્ર સમજીને એ બાળ જીવ કથા કહેલી. તેમના સાધુપણાનો કાળ બહુ વર્ષ સમજવો.

ત્રીજાવર્ગની બાકીની આઠ કથાઓ પણ સુનક્ષત્રની પેઠે જ સમજવી. તેમના નામ ઋષિદાસ, પેલ્લક, રામપુત્ર, ચંદ્રિમા, પિટ્ઠિમા, પેઢાલપુત્ર, પોટ્ટિલ, અને વેહલ્લ સમજવા. પહેલા બેને રાજગૃહના જાણવા, બીજા બેને સાકેતના, ત્રીજા બેને વાણિજ્યગ્રામના, સાતમાને હસ્તિનાપુરનો અને આઠમાને રાજગૃહનો કહેલો. પહેલા સાતની માતા ભદ્રા સમજવી, પહેલા સાતની ભાર્યા ૩૨ સમજવી. તેમને જિતશત્રુ રાજા મહાવીર પાસે લઈ જાય. પરંતુ છેલ્લા વેહલ્લની બાબતમાં તેનો પિતા તેને લઈ જાય, વેહલ્લનો સાધુપણાનો કાળ ૬ માસનો સમજવો, બાકીના સાતનો બહુ વર્ષ. બધાનો છેવટનો ઉપવાસ મહિનાનો સમજવો. બધા સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તર દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય, આ મહાવિદેહમાં સિદ્ધ-બુદ્ધ-અને મુક્ત થાય.

સ્તુતિ

મહાવીર ભગવાન ધર્મના આદિકર્તા છે, તીર્થંકર છે, અન્યના ઉપદેશ વિના સ્વય તત્ત્વબોધ પામેલા છે, પુરુષોમા શ્રેષ્ઠ છે, સકલ લોકમા શ્રેષ્ઠ છે, સમગ્ર જગતના નાથ, પ્રદીપ-રૂપ, પ્રકાશક, અભયદાન દેનાર, જ્ઞાનરૂપી નેત્ર આપનાર, માર્ગપ્રદર્શક, કેવલજ્ઞાની, શઠતારહિત, રાગદ્વેષને જીતનાર, જિન સકલ તત્ત્વના જ્ઞાતા, જાતે બુદ્ધ અને મુક્ત હોઈ અન્યને બોધ તેમ જ મુક્તિ અપાવનાર, સર્વજ્ઞ, અને સર્વદર્શી છે, તથા શિવ–અચલ–રોગરહિત–અનત–અક્ષય–વ્યાબાધરહિત–અને પુનરાવૃત્તિરહિત એવા સિદ્ધગતિ નામના સ્થાનને પ્રાપ્ત થયેલા છે તેમણે અનુત્તરૌપપાતિકદશા નામનુ નવમુ અગ આ પ્રમાણે કહેલુ છે.

આ અગમા એક જ ખડ છે, પણ ત્રણ વર્ગો છે તે ત્રણ દિવસ થઈને પૂરા કરવાના છે

પાપ, પુણ્ય અને સંયમ

ખંડ ૮મો

મુક્તોની કથાઓ

जहा महातलायस्स सन्निरुद्धे जलागमे ।
उस्सिञ्चणाए तवणाए कमेण सोसणा भवे ॥
एवं तु संजयस्सावि पावकम्मनिरासवे ।
भवकोडिसंचियं कम्मं तवसा निज्जरिज्जइ ॥

"જેમ કોઈ મોટા તળાવને સૂકવી નાખવું હોય, તો પ્રથમ તેમાં નવું પાણી દાખલ થવાના માર્ગો બંધ કરી, અંદરનું પાણી ઉલેચીને સૂકવી નાખવું જોઈએ, તેમ સંયમી ભિક્ષુએ પણ, પ્રથમ, નવાં પાપકર્મ દાખલ થવાનાં આસ્રવોરૂપી દ્વારો બંધ કરી, પછી કરોડો જન્મથી એકઠાં થયેલાં કર્મને તપ વડે દૂર કરવું જોઈએ"

[ઉત્ત૦ ૩૦/૫-૬]

૧

ગૌતમકુમારની કથા

જૂના કાળમા દ્વારવતી (દ્વારિકા) નામે નગરી હતી તેનો વિસ્તાર નવ યોજનનો હતો, અને તેની લબાઈ બાર યોજન જેટલી હતી તેને ધનપતિ કુબેરની યોજના અનુસાર બાધવામા આવી હતી, તેનો કોટ સોનાનો હતો, તેના કાગરા જુદાજુદા પાચ રગના મણિઓના બનાવેલા હતા, તે અલકાપુરી જેવી સુરમ્ય હતી, તે આનદ-પ્રમોદ અને ક્રીડા-ઉત્સવોથી હમેશા ગાજતી રહેતી હતી, તથા પ્રત્યક્ષ દેવલોક હોય તેવી મનોહર હતી

તે નગરીના ઈશાનખૂણામા રૈવતક[1] નામે પર્વત હતો, તથા તેના ઉપર નદનવન નામે ઉદ્યાન હતુ

તે નગરીમા કૃષ્ણ વાસુદેવ રાજા રાજ્ય કરતા હતા તે કૃષ્ણ, સમુદ્રવિજય વગેરે દસ દશાર્હો ઉપર[2], બલદેવ વગેરે પાચ મહાવીરો ઉપર, પ્રદ્યુમ્ન વગેરે સાડાત્રણ કરોડ કુમારો ઉપર, સાબ વગેરે સાઠહજાર સાહસિક વીરો ઉપર, મહસેન

---

૧ તેને આજે ગિરનાર કહે છે

૨ ટીકાકાર અભયદેવ તેમના દસ નામ આ પ્રમાણે આપે છે સમુદ્રવિજય, અક્ષોભ્ય, સ્તિમિત, સાગર, હિમવાન, અચલ, ધરણ, પૂરણ, અભિચન્દ્ર, વસુદેવ.

વગેરે છપ્પન હજાર બળવીરો ઉપર, વીરસેન વગેરે એકવીસ-હજાર વીરો ઉપર, ઉગ્રસેન વગેરે સોળહજાર રાજાઓ ઉપર, રુક્મિણી વગેરે સોળહજાર રાણીઓ ઉપર, અનંગસેના વગેરે હજારો ગણિકાઓ ઉપર, તથા બીજા પણ અનેક માંડલિકો, યુવરાજો, શેઠો, વેપારીઓ વગેરે ઉપર, અર્થાત્ અર્ધા ભરતખંડ ઉપર રાજ્ય કરતા વિહરતા હતા

તે નગરીમા અંધકવૃષ્ણિ નામે રાજા રહેતો હતો તેને ધારિણી નામે રાણી હતી તેને એક વખત સ્વપ્નમા એવુ દેખાયુ કે, જાણે કોઈ સિંહ આકાશમાથી ઊતરી, તેના મુખમા પ્રવેશ કરે છે આવુ સ્વપ્ન જોઈ, તે જાગી ઊઠી પછી રાજાને જગાડી એ સ્વપ્નની વાત તેણે તેને કહી રાજાએ આનંદિત થઈને તેને કહ્યુ કે, એ સ્વપ્ન કોઈ તેજસ્વી પુત્રનો જન્મ સૂચવે છે

બીજે દિવસે રાજાએ સ્વપ્નપાઠકોને બોલાવી, તેમને રાણીના સ્વપ્નનુ ફળ નિશ્ચિત કરીને કહેવા જણાવ્યુ તેમણે કહ્યુ 'હે દેવાનુપ્રિય ! આ સ્વપ્ન એવુ સૂચવે છે કે, રાણીને નવ માસ અને સાડાસાત દિવસ વીત્યા બાદ કુલધ્વજ સમાન પુત્ર થશે, તે કાં તો રાજ્યનો પતિ થશે અથવા ભાવિતાત્મા સાધુ થશે '

વખત જતાં રાણીએ ઉત્તમ પુત્રરત્નને જન્મ આપ્યો તે વખતે પ્રજાજનોએ દશ દિવસ ધામધૂમથી જન્મ-મહોત્સવ કર્યો રાજાએ બારમે દિવસે સગાસંબંધીઓને બોલાવી તેમની સમક્ષ પુત્રનુ નામ ગૌતમ પાડયુ

ગૌતમકુમાર વિદ્યાકળા ભણીને મોટો થયા બાદ, તેને આઠ કન્યાઓ સાથે પરણાવવામા આવ્યો તે વખતે તેના

માતાપિતાએ ઉત્તમ પ્રકારનુ પ્રીતિદાન આપ્યુ, અને તેને આઠ મહેલો તથા તેમની બગાબર મધ્યમા સેકડો થાભલાવાળુ એક ભવન બધાવી આપ્યું તેમા તે કુમાર અપૂર્વ ભોગો ભોગવતો વિહરવા લાગ્યો

એક વખત તીર્થંકર અરિષ્ટનેમિ ફરતા ફરતા તે નગરમા આવી પહોચ્યા તે વખતે તેમના દર્શને સૌ પ્રજાજનો ટોળે મળીને ગયા[1] તેમને જતા જોઈ ગૌતમકુમાર પણ ત્યા ગયો, અને ભગવાનનો ધર્મોપદેશ સાભળી, અત્યત હર્ષિત થઈ, તેમની પાસે દીક્ષા લઈ સાધુ થવા, માતપિતાની પરવાનગી માગવા લાગ્યો

અનેક પ્રશ્નોત્તર, તથા મનામણી-ડરામણી વગેરે બાદ તેના માતપિતાએ દુખિત ચિત્તે તેને સાધુ થવાની પરવાનગી આપી પછી ભગવાને તેને પરિવ્રજ્યા આપી. ગૌતમમુનિ પણ તેમનો ઉપદેશ સારી રીતે સ્વીકારી, તેમની આજ્ઞા મુજબ વર્તવા લાગ્યા તે ચાલવા-બોલવા-માગવા-લેવા-મૂકવા-નાખવા વગેરેમા બહુ સાવધાન રહેતા વળી તે મન-વાણી-કાયાની ક્રિયામા સાવધાન હતા, તેમને વશ રાખનાર હતા, ઇંદ્રિયનિગ્રહી હતા,' સુસયત બ્રહ્મચારી હતા, તથા ત્યાગી, સરળ, ધન્ય, ક્ષમાશીલ, જિતેદ્રિય, શુદ્ધવતી, નિરાકાક્ષી, ઉત્સુકતાદિના સયમમા જ ચિત્તવૃત્તિવાળા, સુંદર સાધુપણામા રત, તથા દમનશીલ હતા એ પ્રમાણે નિર્ગ્રંથ શાસ્ત્ર અનુસાર તે વિચરતા હતા

---

૧ મૂળમા ચાર પ્રકારના દેવો પણ આવ્યા, એમ છે દેવોના ચાર પ્રકાર વગેરે માટે જુઓ આ માળાનુ 'તત્ત્વાર્થસૂત્ર', પુસ્તક, અ૦ ૪, સૂ ૧-૫ ઇ૦

તે ગૌતમમુનિએ, ભગવાનના વૃદ્ધ શિષ્યો પાસે સામાયિક આદિ છ આવશ્યક ક્રિયાઓનો વિધિ શીખી લીધો તે જેમકે, ૧ સામાયિક, એટલે સમતા ધારણ કરી, સર્વ પ્રકારનું દુર્ધ્યાન ત્યજી ધર્મધ્યાન કરવું તે, ૨ ચતુર્વિંશતિસ્તવ, એટલે કે ચોવીસ તીર્થંકરોની નામ લઈને સ્તુતિ કરવી તે, ૩ વદન, એટલે કે વંદનયોગ્ય ધર્માચાર્યોનું વિધિસર નમન કરી, તેમની આગળ પોતે દિવસ દરમ્યાન કરેલા દોષો કહી બતાવવા તે, ૪ પ્રતિક્રમણ, એટલે કે શુભ આચારોમાથી ખસી, અશુભ આચારોમા જે ક્રમણ કર્યું હોય, તેમાથી પાછા શુભ આચારો તરફ આવવુ તે, ૫ કાયોત્સર્ગ, એટલે કે સ્થિર શરીરે ધ્યાન કરવુ તે, અને ૬ પ્રત્યાખ્યાન, એટલે કે અમુક ન કરવાનો નિયમ લેવો તે[1]

ત્યાર બાદ તેમણે અગિયાર અંગોનુ[2] જ્ઞાન પણ પ્રાપ્ત કર્યું

અરિષ્ટનેમિ પછી દ્વારકાથી બહાર ચાલી નીકળ્યા એક વખત ગૌતમ અરિષ્ટનેમિ પાસે આવ્યા અને કહેવા લાગ્યા 'હે ભગવન્' આપ પરવાનગી આપો તો હું પ્રતિમાવ્રત આચરવા ઇચ્છુ છુ'

પછી ભગવાનની રજા મળતા, તેમણે બારે પ્રતિમાઓ વિધિપૂર્વક આરાધી તેમનો વિધિ આ પ્રમાણે છે ગચ્છથી

---

૧ આ અર્થો મૂળના નથી.

૨ અગિયાર અંગોમાના એક અગમાની કથામા જ આવો ઉલ્લેખ આવવો વિચિત્ર લાગે છે તેનાથી એટલુ જ સિદ્ધ થાય છે કે, અત્યારે મળતા અગોમા પછીથી સારી પેઠે સુધારા-વધારા થયેલા છે

બહાર એકલા રહી, એક મહિના સુધી અન્ન અને પાણીની એક 'દત્તિ' વડે જ જીવવુ, તે પહેલી પ્રતિમા ['દત્તિ' એટલે દાન દેનાર જ્યારે અન્ન કે પાણી પીરસે ત્યારે એક ફેરે એક ધારમા જ જેટલુ આવે તેટલુ જ ખાઈને જીવવુ તે] બીજી પ્રતિમામા બે માસ સુધી અન્ન અને પાણીની બે 'દત્તિ' લેવાની હોય છે એ પ્રમાણે ત્રીજી, ચોથી, પાંચમી, છઠ્ઠી, અને સાતમી પ્રતિમામા અનુક્રમે ત્રણ, ચાર, પાચ, છ, અને સાત દત્તિઓ અનુક્રમે ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ, અને સાત માસ સુધી લેવાની હોય છે આઠમી પ્રતિમામા સાત રાત્રીદિવસ પાણી પીધા વિના એકાંતર ઉપવાસ કરવાના હોય છે, અને પારણામા આબેલ[1] કરવાનુ હોય છે, ગામની બહાર રહેવાનુ હોય છે, ચત્તા કે પડખે સૂવાનુ હોય છે, તથા ઉભડક બેસીને જે કાઈ કષ્ટ પડે તે સહન કરવાનુ હોય છે ૯ મી પ્રતિમામા તેટલા જ રાત્રીદિવસ તે પ્રમાણે જ ઉભડક રહેવાનુ હોય છે, તથા વાકા લાકડાની પેઠે સૂવાનુ હોય છે, ૧૦ મી પ્રતિમામા પણ તેટલા જ રાત્રીદિવસ તે પ્રમાણે જ ગોદોહાસન અને વીરાસનમા રહેવાનુ તથા સકોચાઈને બેસવાનુ હોય છે ૧૧ મી પ્રતિમામા પાણી વિનાનો છ ટકનો ઉપવાસ કરવાનો હોય છે, અને એક રાત્રીદિવસ ગામ બહાર હાથ લબાવીને રહેવાનુ હોય છે ૧૨ મી પ્રતિમામા આઠ ટકનો ઉપવાસ કરી, એક રાત્રી નદી વગેરેને કાઠે ભેખડ ઉપર આખો પટપટાવ્યા વિના રહેવાનુ હોય છે

૧ એટલે કે, ઘી-દૂધ વગેરે રસ વિનાનુ ભાત વગેરે અન્ન એક વાર ખાવુ, અને ગરમ પાણી પીવુ' તે

ગૌતમ મુનિએ આ બારે પ્રતિમાઓ સૂત્ર અનુસાર, આચાર અનુસાર, માર્ગ અનુસાર, સત્યતાપૂર્વક, અને સારી રીતે સ્પર્શી, પાળી, શોભાવી અને સમાપ્ત કરી.[1]

ત્યાર પછી ગૌતમ મુનિએ ભગવાન પાસેથી 'ગુણરત્ન-સંવત્સર' નામનું તપ સ્વીકારવાની પરવાનગી માગી, અને તે તપ પણ આગળ (પા. ૯૯ ઉપર) જણાવ્યા પ્રમાણે બરાબર પાળ્યું.

પરંતુ તે તપ આચર્યા બાદ તે અત્યંત દુર્બળ થઈ ગયા, અને તેમને વિચાર આવ્યો કે, 'હું અનેક પ્રકારના તપકર્મથી દૂબળો થઈ ગયો છું અને બોલતા બોલતા પણ થાકી જાઉં છું, તથા ચાલું છું ત્યારે પણ સૂકાં પાંદડાં વગેરેથી ભરેલી ગાડીઓ ઢસડાતી હોય તેવો અવાજ થાય છે. આવી સ્થિતિમાં પણ જ્યાં સુધી હજુ મારામાં ઊઠવાની શક્તિ છે, ત્યાં સુધી મારા ધર્માચાર્ય ભગવાન અરિષ્ટનેમિ પાસે જઈને મરણાંત ઉપવાસ સ્વીકારું, અને શત્રુંજય પર્વત ઉપર જઈ સંલેખના વ્રતથી દેહત્યાગ કરું.'

એ પ્રમાણે કરી ભગવાનની પરવાનગી મેળવ્યા બાદ ગૌતમ મુનિ શત્રુંજય પર્વત ઉપર થોડા ઉત્તમ સ્થવિરો સાથે ચડ્યા, અને કાળી શિલાનો ભાગ જોઈ-તપાસી, પાસે મલ-મૂત્રના સ્થાનો પણ સંભાળી લઈ, શિલા ઉપર દાભનો સંથારો પાથરી, પૂર્વ દિશામાં મુખ રાખી, પદ્માસને બેસી, દશે નખ સહિત

---

૧ આ પ્રતિમાઓ આચરવાની લાયકાત, પૂર્વતૈયારી વગેરે વિગતો માટે જુઓ આ માળાનું 'શ્રીભગવતી-સાર' પુસ્તક, પા ૧૮૦-૧ અથવા શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત 'શ્રીપંચાશક', ૧૮, ગા૦ ૧ થી ૨૦.

બને હાથ ભેગા કરી તથા માથા સાથે અડકાડી, આ પ્રમાણે બોલ્યા

'અરિહંત ભગવંતો, સિદ્ધો વગેરેને નમસ્કાર ! દૂર રહેલા ભગવાન અરિષ્ટનેમિને હું અહીં રહ્યો રહ્યો વંદન કરું છું, અને ત્યાં રહેલા ભગવાન અરિષ્ટનેમિ અહીં રહેલા મને જુઓ મે પહેલાં પણ ભગવાન પાસે અહિંસા વગેરેના નિયમો મરતા સુધી પાળવાનું કહીને સ્વીકાર્યા હતા, અત્યારે પણ તેમની પાસે તે બધા નિયમો લઉં છું, તથા સર્વ પ્રકારની ખાવાની વસ્તુનો, સર્વ પ્રકારની પીવાની વસ્તુનો, સર્વ પ્રકારના મેવા-મીઠાઈનો, અને સર્વપ્રકારના મસાલા-મુખવાસનો એમ ચારે જાતના આહારનો જીવું ત્યાં સુધી ત્યાગ કરું છું વળી દુઃખ દેવાને અયોગ્ય, ઇષ્ટ, કાંત, અને પ્રિય એવું જે મારું શરીર છે, તેને પણ હું મારા છેલ્લા શ્વાસોચ્છ્વાસે ત્યાગી દઈશ'

આ પ્રમાણે ખાનપાનનો ત્યાગ કરી, ગૌતમ મુનિએ ઝાડની પેઠે સ્થિર થઈ, મૃત્યુની આકાંક્ષા વિના રહેવા માંડ્યું.

તે પ્રમાણે સાઠ ટંકો ખાધાપીધા વિનાની જતા તે ગૌતમ મુનિ પ્રાણરહિત થયા, અને સર્વકર્મોનો ક્ષય કરી, સિદ્ધ-બુદ્ધ-તથા મુક્ત થયા તેમના સાધુપણાનો કુલ કાળ બાર વર્ષનો હતો

ટિપ્પણ

૧

આ સૂત્રના પહેલા વર્ગમા આવી બીજી નવ કથાઓ સમજવી તેમના નામ સમુદ્ર, સાગર, ગભીર, સ્તિમિત, અચલ, કાંપિલ્ય, અક્ષોભ, પ્રસેનજિત્, અને વિષ્ણુ

૨

બીજા વર્ગમા પણ અક્ષોભ, સાગર, સમુદ્ર, હિમવત્, અચલ, ધરણ, પૂરણ, અને અભિચદ્ર એ આઠ કથાઓ એ પ્રમાણે જ કહેવી તેમનો સાધુપણાનો કાળ ૧૬ વર્ષનો સમજવો

૩

ત્રીજા વર્ગમા તેર કથાઓ છે અણીયસ (અનીકયશ), અણતસેણ (અનતસેન), અજિયસેણ (અજિતસેન), અણિહયરિઊ (નિહતારિ), દેવસેણ (દેવસેન), સત્તુસેણ (શત્રુસેન), સારણ, ગજ, સુમુખ, દુર્મુખ, કૂપક, દારુક, અણાદિટ્ઠી

તેમાથી અણીયસની કથા આ પ્રમાણે સમજવી ભદ્દિલપુર નગર, જિતશત્રુરાજા, નાગ નામનો ગૃહસ્થ, તેની સુલસા ભાર્યા, અને અણીયસ પુત્ર તેને ૩૨ સ્ત્રીઓ અરિષ્ટનેમિ પાસે પ્રવ્રજ્યા લે ૧૪ પૂર્વ ગ્રથો ભણે, વીસ વર્ષ સાધુપણુ પાળે, અને શત્રુજય ઉપર દેહ છોડે બાકી બધુ સમાન

પછીની પાચ કથાઓ પણ એ પ્રમાણે જ સમજવી

સાતમી કથામા દ્વારવતી નગરી, વસુદેવ રાજા, ધારિણી દેવી, સ્વપ્નમા સિંહ, સારણ કુમાર ૫૦ સ્ત્રીઓ ૧૪ પૂર્વોનુ અધ્યયન બાકી બધુ ગૌતમની કથાની માફક

ત્યાર પછીની ગજસુકુમારની આઠમી કથા આગળ સવિસ્તર આપી છે

૨

ગજસુકુમારની કથા

એક વખત તીર્થંકર અરિષ્ટનેમિ ફરતા ફરતા દ્વારકામાં આવી પહોંચ્યા. તે વખતે તેમની સાથે છ સાધુઓ હતા. તે છયે સાધુઓ એક જ માને પેટે એકી સાથે જન્મેલા છ ભાઈઓ હતા. તેઓની આકૃતિ લગભગ સરખી જ હતી, તેમનો વર્ણ તથા ઉંમર પણ એકસરખા જ હતા. તેઓ નીલકમળ, પાડાનું શીંગડું, અને અતસીના ફૂલ સરખા (શ્યામ) વર્ણના હતા, તેમને કાને ધતૂરાના ફૂલ સમાન આકારના કુંડળ[1] હતા, તેઓ કુબેરના પુત્ર[2] નલ–કુબ્બરની પેઠે શોભતા હતા.

તેમણે જે દિવસે દીક્ષા લીધી હતી, તે દિવસથી જ અરિષ્ટનેમિ ભગવાનની પરવાનગીથી નિરંતર છ ટંકના ઉપવાસ કર્યા કરવાનો તેમણે નિયમ લીધો હતો. દ્વારકામાં આવ્યા બાદ, પોતાના ઉપવાસના પારણાનો સમય થતાં, તેમણે ભગવાન

---

૧ ટીકાકાર આ વિશેષણના અર્થની બાબતમાં સાશંક છે, કારણ કે સાધુને કાને કે બીજે ક્યાંય આભરણ ન હોય. બીજાઓ તો 'દર્ભકુસુમ જેવા ભદ્ર અર્થાત્ સુકુમાર' એવો પાઠ લઈને આ મુશ્કેલી ટાળે છે. પરંતુ એમ લાગે છે કે, જન્મથી જ તેમને આવા કુંડળ શરીરસંબદ્ધ જ પ્રાપ્ત થયા હતા. મહાભારતમાં કર્ણ વગેરેની બાબતમાં આવા ઉલ્લેખો આવે છે.

૨. ટીકાકાર નલ-કુબ્બરને વૈશ્રમણ (કુબેર)ના પુત્ર કહે છે. જો કે સાથે જણાવે છે કે, દેવોને તો વસ્તુતાએ પુત્ર હોતા નથી, પણ લોકરૂઢિ પ્રમાણે આ અર્થ કર્યો છે.

પાસે બબ્બેની એવી ત્રણ ટુકડીમા વહેચાઈ જઈ, નગરમા ભિક્ષા માગવા જવાની પરવાનગી માગી

પરવાનગી મળતાં તેઓ તે પ્રમાણે નગરમા ભિક્ષા માગવા નીકળી પડયા પ્રથમ બે જણ ઘેરઘેર ભિક્ષા માટે ફરતા ફરતા વસુદેવ રાજાની રાણી દેવકીના ઘરમા પેઠા તેમને આવતા જોઈ દેવકીરાણી અત્યત હર્ષિત થઈ, સાતઆઠ પગલા તેમની સામે ગઈ, અને તેમને વદન-નમસ્કાર કર્યા પછી રસોડામાથી સીહકેસરના લાડુનો થાળ ભરી લાવી, તેમને આપ્યા તથા વદન-નમસ્કારપૂર્વક તેમને વિદાય કર્યા

ત્યાર બાદ તેમનામાના બીજા બે જણ પણ ફરતા ફરતા દેવકીરાણીને ત્યા જ આવી પહોચ્યા તેમને પણ દેવકીરાણીએ તે જ લાડુની ભિક્ષા આપીને વિદાય કર્યા

થોડી વારમા તેમનામાના બાકીના બેનુ ત્રીજુ જોડુ પણ ફરતુ ફરતુ દેવકીરાણીને ત્યા જ આવી પહોચ્યુ તેમને પણ દેવકીએ તે જાતના લાડુ જ આપ્યા, પણ સાથે સાથે ટકોર કરી કે, 'કૃષ્ણવાસુદેવની આવડી મોટી દ્વારકામા શ્રમણ-નિર્ગ્રંથોને બીજે ક્યાય ભિક્ષા જ નથી મળતી, જેથી તેઓ એક ને એક ઘેર વારવાર ભિક્ષા માગવા આવે છે'

તે સાભળી તે બનેએ દેવકીરાણીને કહ્યુ, "હે દેવાનુ-પ્રિયે! એવુ હરગિજ નથી, શ્રમણનિર્ગ્રંથો એક ને એક ઘેર ફરી ભિક્ષા માગવા જાય જ નહીં પરંતુ અમે છ ભાઈ ભદ્દિલપુર નગરના નાગ નામના ગૃહસ્થના પુત્રો છીએ અમે અમારી સુલસા માતાને પેટે એક સાથે જ જન્મેલા છીએ, તથા એક જ આકૃતિ તથા વર્ણના છીએ આજે અમારે છયે જણને એક સાથે જ પારણુ કરવાનુ હોવાથી બબ્બેની

કુટુંબીમાં ભિક્ષા માગવા નીકળ્યા છીએ. એટલે કદાચ તમને લાગ્યું હશે કે, બે જ જણા વારંવાર એક જ ઘેર ભિક્ષા માગવા આવે છે।"

આટલું કહી તેઓ પોતાને રસ્તે ચાલતા થયા. ત્યાર બાદ દેવકીરાણીને આ પ્રમાણે વિચાર આવ્યો : 'પોલાસપુરમાં હું નાની હતી ત્યારે કુમારશ્રમણ અતિમુક્તકે[1] મને કહ્યું હતું કે, તને એક જ સમાન વર્ણના તથા આકૃતિના નલ-કુબર જેવા આઠ પુત્રો થશે, આખા ભરતખંડમાં બીજી કોઈ સ્ત્રીને તેવા પુત્રો નહીં થાય. પરંતુ આ તો પ્રત્યક્ષ જ એમનું વચન જૂઠું પડતું લાગે છે. ભરતખંડમાં બીજી સ્ત્રીઓ પણ એવી છે, કે જેમને એક સાથે જન્મેલા, નલ-કુબર જેવા પુત્રો છે. માટે આજે અરિષ્ટનેમિ ભગવાન પાસે જઈને, આ વાતનો ખુલાસો પૂછી આવું.'

આવો વિચાર કરી, તે ઉત્તમ વાહન[2] તૈયાર કરાવી, તેમાં બેસી ભગવાન પાસે ગઈ. ત્યાં તો ભગવાને પોતે

---

૧ તે કંસનો નાનો ભાઈ થતો હતો. તે નાનપણથી જ સાધુ થઈ ગયો હતો. દેવકીનો સાતમો પુત્ર કંસને મારશે એવું પણ તેણે જ ભાખ્યું હતું.

૨ વાહનના વિશેષણ : જલદી ચાલવાવાળા, પ્રશસ્ત અને સદૃશ રૂપવાળા, સમાન ખરી અને પુચ્છવાળા, સમાન ઊગેલા શીંગડાવાળા, સોનાના આભરણોથી યુક્ત, ચાલવામાં ઉત્તમ, રૂપાની ઘંટડીઓથી યુક્ત, સુવર્ણમય સૂતરની નાથ વડે બાંધેલા, નીલકમળના શિરપેચવાળા, બે ઉત્તમ બળદોથી યુક્ત, અનેક પ્રકારની મણિમય ઘંટડીઓના સમૂહથી વ્યાપ્ત, ઉત્તમ કાષ્ઠમય ધુંસરું અને જોતરની બે દોરીઓ ઉત્તમ રીતે જેમાં ગોઠવેલી છે તેવો, પ્રવર, લક્ષણયુક્ત, ધાર્મિક અને શ્રેષ્ઠ રથ.

જ તેના મનની વાત જાણી લઈ, તેને જવાબ આપ્યો, કે, "હે દેવાનુપ્રિયે! વસ્તુસ્થિતિ તેમ જ છે. તે છ તારા જ પુત્રો છે, બીજા કોઈને તેવા પુત્રો નથી. પરંતુ વાત એમ બની છે કે, ભદ્દિલપુર નગરમાં નાગ નામે ગૃહસ્થ રહેતો હતો. તેની સુલસા નામની ભાર્યાનું નાનપણમાં જ કોઈ નિમિત્તશાસ્ત્ર જાણનાર જોષીએ એવું ભવિષ્ય ભાખ્યું હતું કે, 'આ છોકરી મરેલા બાળકોને જ જન્મ આપશે.' એ જાણીને નાનપણથી જ સુલસાએ હરિણેગમેષિ[1] દેવની ભક્તિ કરવા માંડી હતી. તેણે તે દેવની એક મૂર્તિ કરાવી હતી, તથા રોજ સવારમાં નાહી-પરવારી, ભીને કપડે જ મોંઘા ફૂલો વડે તે તેનું પૂજન કરતી તથા ઢીંચણે વળી પગે લાગતી. ત્યાર બાદ તે આહાર-નીહાર પરવારતી કે કપડાં-લત્તા પહેરતી. સુલસાની આ પ્રકારની ભક્તિ-પૂજા-શુશ્રૂષા વડે તે દેવ ઘણો પ્રસન્ન થયો. તેથી તેણે તને (દેવકીને) તેમ જ સુલસાને એક સાથે ઋતુ-ધર્મવાળી કરી, અને તમને બન્નેને એક સાથે જ ગર્ભ રહ્યો. સુલસાએ જે મરેલા પુત્રોને જન્મ આપ્યો તે લઈને હરિણે-ગમેષિ દેવે તારી પાસે મૂકી દીધા, અને તે જે જીવતા પુત્રોને જન્મ આપ્યો તે લઈને તેણે સુલસાની પાસે મૂકી દીધા. એટલે એ છયે તારા પુત્રો છે, સુલસાના નથી."

આ સાંભળી હર્ષિત તથા સંતુષ્ટ થઈ, ભગવાનને નમસ્કાર કરી, દેવકી જ્યાં પેલા છ સાધુઓ હતા, ત્યાં ગઈ, અને તેમને વંદન-નમસ્કાર કર્યા.

---

૧ દેવેંદ્રની પાયદળ સેનાનો અધિપતિ. મહાવીરનો ગર્ભ પણ તેણે જ બ્રાહ્મણીના પેટમાંથી ખસેડી ક્ષત્રિયાણીના પેટમાં મૂક્યો હતો. જુઓ, આ માળાનું 'આચારધર્મ' પુસ્તક પા. ૧૯૮.

તે વખતે એકીટસે તેમને નીરખતા નીરખતા તેના સ્તનમાંથી દૂધની ધારા છૂટી, તેના લોચન પ્રેમાશ્રુથી ઊભરાઈ ગયા, તેનુ શરીર હર્ષથી પ્રફુલ્લ થતા તેનો કચુક વિસ્તીર્ણ થયો, તેના બાજુબધ તૂટી ગયા, અને વરસાદની ધારા પડતા કદબનુ ફૂલ બની જાય તેમ તેના રૂવાટા ઊભા થઈ ગયા લાબો વખત તેમને નીરખ્યા બાદ, તે તેમને તેમજ અરિષ્ટનેમિ ભગવાનને નમસ્કાર કરી, પોતાના વાહનમા બેસી પોતાને ઘેર પાછી આવી, અને સીધી પોતાની પથારીમા જઈને પડી

બહુ જ ઓછુ આવવાથી, ત્યા આળોટતા આળોટતા તે વિચારવા લાગી કે, મને નલ-કુબ્બર જેવા સાત સાત પુત્ર થયા, પણ એકેનુ બચપણ મે અનુભવ્યુ નહી[1] આ કૃષ્ણ-વાસુદેવ પણ છ-છ મહિને એક વાર મને નમસ્કાર કરવા મારી પાસે આવે છે તે સ્ત્રીઓને ધન્ય છે તે સ્ત્રીઓ ખરેખર પુણ્યશાળી છે, કૃતાર્થ છે, સુલક્ષણી છે, તથા તેમનો મા તરીકેનો મનુષ્ય-જન્મ સફળ થયો છે, કે જેમને પોતાને પેટે જન્મેલા, ધાવવા માટે આતુર, તથા કાલુકાલુ મધુર બોલતાં, મુગ્ધ બાળકો સ્તન આગળથી નીચે ખોળામા સરી પડે છે, તથા તેમના કમળ જેવા કોમળ હાથ પકડીને તેમને ફરી ખોળે લેવા જતા તેઓ પાછા ફરીફરી કાલુકાલુ બોલી મધુર અવાજો કરે છે પણ હુ એવી અભાગી, પાપણી છુ, કે મને એવું એક પણ બાળક ઉછેરવાનુ ન મળ્યુ' હતાશ થઈને જમીન તરફ નજર કરી, હાથ ઉપર માથુ મૂકી, તે આવુ આવુ વારવાર ચિંતવવા લાગી

---

૧ કૃષ્ણને પણ કસના હાથમાથી બચાવવાને જન્મતાવેત ગોકુળમા નદને ત્યા ખસેડી દેવામા આવ્યા હતા

આ તરફ કૃષ્ણ વાસુદેવ નાહી-ધોઈ, અલંકારાદિથી વિભૂષિત થઈ, દેવકીરાણીને પગે લાગવા માટે આવ્યા તે વખતે દેવકીની હતાશ દશા દેખી તે તેમના ચરણ પકડી તેમને પૂછવા લાગ્યા 'હે મા ! પહેલાં તો તમે મને દેખી બહુ રાજી થતા હતા, પણ આજે હું આવ્યો છું છતાં તમે કેમ ઉદાસ જેવા દેખાઓ છો ?'

ત્યારે દેવકીએ તેમને પોતાની વાત દિલ ખોલીને કહી સંભળાવી એટલે કૃષ્ણે તરત જ તેમને કહ્યું 'હે મા ! તમે હવે એ વિષેની ચિંતા કરવી છોડી દો મને નાનો ભાઈ થાય તે જાતની બધી પેરવી હું તરત જ કરીશ' ત્યાર બાદ દેવકી-રાણીને પ્રિય લાગે તેવા વચનો વડે આશ્વાસન આપી કૃષ્ણ ત્યાંથી નીકળી પોતાની પૌષધશાળામાં ગયા અને હરિણેગમેષિ દેવને બોલાવવા માટે શુદ્ધ બ્રહ્મચર્ય ધારણ કરી આઠ ટંકના ઉપવાસનું વ્રત સ્વીકાર્યું, તથા શરીર ઉપરના આભરણો, માળા, વિલેપનો, અને શસ્ત્રમુશળાદિનો ત્યાગ કરી પોતે એકલા ત્રણ દિવસ દર્ભની પથારી ઉપર તીવ્ર સંકલ્પ કરતા બેઠા

તપની પૂર્ણાહુતિ સાથે કૃષ્ણના સંકલ્પનું બળ પરાકાષ્ઠાએ પહોંચતાં જ હરિણેગમેષિનું આસન ચલિત થયું, અને પોતાને કૃષ્ણ યાદ કરે છે તેવું લાગતાં જ, તે વેગવતી ગતિથી માર્ગમાં આવતા અસંખ્ય દ્વીપોને ઝપાટાબંધ ઓળંગતો ઓળંગતો કૃષ્ણની પૌષધશાળામાં આવી પહોંચ્યો આવતાં વેંત જ તેણે કૃષ્ણને, પોતાને યાદ કરવાનું કારણ પૂછ્યું કૃષ્ણે કહ્યું 'હે દેવાનુપ્રિય ! મારી માતાને પેટે મારો નાનો ભાઈ જન્મે એવી મારી ઇચ્છા છે '

હરિણેગમેસિએ કહ્યુ, 'હે દેવાનુપ્રિય' દેવલોકમાથી ચ્યવીને એક જીવ તારા ભાઈ તરીકે ઉત્પન્ન થશે યુવાવસ્થામાં આવતા તે અરિષ્ટનેમિ પાસે દીક્ષા લઈને સાધુ થશે' આટલુ કહી, તે પોતાને સ્થાને પાછો ચાલ્યો ગયો

ત્યારબાદ એક વખત દેવકીએ સ્વપ્નમા એક સિંહને પોતાના મુખમા પેસતો જોયો પછી નવ મહિને દેવકીએ હાથીના તાળવા જેવા લાલ રગના સુકુમાર તથા બધાની આખે વળગે તેવા પુત્રને જન્મ આપ્યો તેનો રગ જપાના ફૂલ જેવો, લાલ બધુજીવકના ફૂલ જેવો, અળતા જેવો, પારિજાતકના ફૂલ જેવો, તથા ઊગતા સૂર્ય જેવો લાલ હતો તેનો વર્ણ હાથીના તાળવા સમાન હોવાથી તેનુ નામ ગજ-સુકુમાર રાખવામા આવ્યુ

ભારે ઠાઠ-માઠ તથા લાડપાડમા ઊછરતો તે ગજસુકુમાર ધીમે ધીમે મોટો થવા લાગ્યો તથા વિદ્યા-કળા ભણી યુવાવસ્થામા આવી પહોચ્યો

તે વખતે દ્વારકા નગરીમા સોમિલ નામે બ્રાહ્મણ રહેતો હતો તે ઋગ્વેદાદિ વિદ્યાઓના પારગત હતો તેને સોમશ્રી નામે ભાર્યા હતી, અને સોમા નામની સુદર, સુરૂપ, તથા લાવણ્યયુક્ત પુત્રી હતી

એક વખત સોમા પોતાની દાસીઓ સાથે રાજમાર્ગ ઉપર, સોનાના દડા વડે રમતી હતી તે જ વખતે અરિષ્ટનેમિ પધાર્યા હોવાથી કૃષ્ણ ગજસુકુમારને સાથે લઈ, હાથી ઉપર બેસી, અરિષ્ટનેમિના દર્શને જતા હતા તેમની ઉપર કોરટ પુષ્પની માળાઓ યુક્ત છત્ર ધારણ કરવામા આવ્યુ હતુ, તથા ઉત્તમ શ્વેત ચામરો તેમની આજુબાજુ ઢોળવામા આવતા હતા

જતા જતા કૃષ્ણની નજર પેલી સોમા ઉપર પડી તેના રૂપ-લાવણ્યથી તે ચકિત થઈ ગયા તેમણે તરત પોતાના હજૂરિયાઓને બોલાવીને કહ્યુ, 'તમે આ કન્યાના પિતા પાસેથી એ કન્યા માગી લઈ, તેને કન્યાઓના અત પુરમા લઈ જાઓ, પછી તેને ગજસુકુમાર સાથે પરણાવીશુ' પેલાઓએ પણ તરત તે આજ્ઞાનો અમલ કરી દીધો

પછી કૃષ્ણ વગેરે અરિષ્ટનેમિ પાસે જઈ પહોચ્યા, અને તેમને વન્દનાદિ કરી ધર્મોપદેશ સાભળવા લાગ્યા ત્યાર બાદ કૃષ્ણ તો ઘેર પાછા ફર્યા, પણ ગજસુકુમારે તો ભગવાનને નમસ્કાર કરી, તેમની પાસે સાધુ થવાનો પોતે કરેલો નિશ્ચય નિવેદિત કર્યો

ત્યાર બાદ ભગવાનની રજાથી તે પોતાના માતપિતા પાસે સાધુ થવાની રજા માગવા આવ્યા

તેમના માતપિતાએ તેમને અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ એવી ઘણી ઘણી દલીલોથી[1] સાધુ ન થવાને સમજાવ્યા કૃષ્ણે પણ એ વાત જાણી ગજસુકુમાર પાસે આવી દ્વારિકાની રાજગાદીએ તેમનો જ અભિષેક કરવાનુ જણાવ્યુ, પણ ગજસુકુમાર એકના બે ન થયા ત્યારે છેવટે તેમના માતપિતાએ તેમને કહ્યુ 'હે પુત્ર! બીજુ તો કાઈ નહિ પણ અમે તારી એક દિવસની રાજ્યલક્ષ્મી નજરે જોઈ લેવા ઇચ્છીએ છીએ'

ગજસુકુમારે માતપિતાની તે આજ્ઞાનો સ્વીકાર કર્યો પછી મોટી ધામધૂમથી ગજસુકુમારનો રાજ્યાભિષેક કરવામા આવ્યો ત્યાર બાદ તેમના માતપિતાએ તેમને પૂછ્યુ

---

૧ એ બધી દલીલો માટે જુઓ આ માળાનુ 'ધર્મ' થાઓ' પુસ્તક, પા ૨૦ થી ૨૩

'હે પુત્ર! અમે તને શું આપીએ? તારા હૃદયની શી ઇચ્છા છે?'

ત્યારે ગજસુકુમારે કહ્યું 'હે માતપિતા! મને ભંડારમાંથી એક રજોહરણ, અને પાત્ર એ બે વસ્તુઓ મંગાવી આપો, અને મારા કેશ કાપવાને માટે એક કાશ્યપ (હજામ)ને બોલાવો.'

તેમના માતપિતાએ તે પ્રમાણે તરત જ કર્યું. ગજસુકુમારનું રાજા તરીકેનું આ 'છેલ્લું' દર્શન છે એમ સમજીને તેમની માતાએ રોતા રોતા તેમના કેશ વણીં માનવૃત્તિથી લઈ લીધા અને સુગંધી પાણીથી ધોઈ, ગોશીર્ષચંદનમાં રગદોળી, ધોળા કપડામાં બાંધી, રત્નના દાબડામાં બંધ કરીને એક પેટીમાં મૂક્યા, અને તે પેટી ગજસુકુમારની હંમેશની યાદગીરી માટે પોતાના ઓશિકા નીચે રાખી.

ત્યાર બાદ ગજસુકુમાર સ્નાન કરી, નાસિકાના નિઃશ્વાસથી પણ ઊડી જાય તેવું હંસલક્ષણ[1] વસ્ત્ર તેમજ યોગ્ય આભૂષણો પહેરી, શિબિકામાં બેસી, માતપિતા, કુટુંબ, અને પુરજનોના સમુદાય સાથે ભગવાન અરિષ્ટનેમિ પાસે આવી પહોંચ્યા. રસ્તામાં માગધો વગેરેએ જયજયકાર શબ્દ સાથે તેમને નીચે પ્રમાણે આશીર્વાદ આપ્યો.

'નહિ જિતાયેલી ઇંદ્રિયોને જીતજો, શ્રમણ ધર્મને શોભાવજો, ધૈર્યરૂપી કચ્છ બાંધી, તપથી રાગદ્વેષરૂપી મલ્લને હણજો, ઉત્તમ ધ્યાનથી કર્મોને મસળી નાખજો, અને નિર્ભય રહી દુઃખ-કષ્ટોની સેનાનો નાશ કરજો! તમારો માર્ગ વિઘ્નરહિત થાઓ!'

---

1 હંસની ભાતવાળું, કે હંસ જેવું ધોળું

ગજસુકુમારને આગળ કરી, તેમનાં માતાપિતા ભગવાન પાસે આવ્યાં અને તેમની ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણા કરી, વંદન અને નમસ્કારપૂર્વક બોલ્યાં :

"હે દેવાનુપ્રિય ! આ ગજસુકુમાર અમારો પ્રાણથી પ્રિય પુત્ર છે, તથા અમારે માટે ઉંબરાના પુષ્પની જેમ દુર્લભ છે. હે દેવાનુપ્રિય ! જેમ કમળ કાદવમાં ઉત્પન્ન થાય છે, અને પાણીમાં વધે છે, પણ કાદવની રજથી કે પાણીના બિંદુથી લેપાતું નથી, તેમ કામોમાં જન્મેલો અને ભોગોમાં ઉછરેલો આ ગજસુકુમાર આપનો ઉપદેશ સાંભળી હવે કામ અને ભોગ રજથી લેપાવા ઇચ્છતો નથી, સંસારના ભયથી તેને ઉદ્વેગ થયો છે, જન્મ-જરા-મૃત્યુના ભયથી તે ભયભીત થયો છે, અને આપ દેવાનુપ્રિયની પાસે મુંડ થઈ, ગૃહ ત્યજી, પ્રવ્રજ્યા લેવા ઇચ્છે છે. માટે હે દેવાનુપ્રિય ! અમે આપને તેની શિષ્ય-ભિક્ષા આપીએ છીએ, તે આપ સ્વીકારો."

પછી ગજસુકુમારે ઉતારી નાખેલાં આભૂષણો ઝીલતી તેમની માતા ગદગદ થઈને બોલી :

"હે પુત્ર ! તું યત્ન કરજે, પરાક્રમ કરજે, અને જરા પણ પ્રમાદ ન કરીશ. અમને પણ તારો માર્ગ પ્રાપ્ત થાઓ."

પ્રવ્રજ્યાવિધિ પૂરો થતાં બાકીનાં સૌ પોતપોતાને સ્થાને પાછાં ગયાં. માત્ર ગજસુકુમાર વળતે પહોરે ભગવાન પાસે જઈ કહેવા લાગ્યા : "હે ભગવન્ ! આપની અનુજ્ઞા હોય, તો મહાકાલ સ્મશાનમાં જઈ, (ભિક્ષુઓની બાર પ્રતિમાઓમાંથી છેલ્લી, બારમી) મહાપ્રતિમાનું એક રાત્રી કરવાનું (રૂપ) તપ કરું[૧]."

---

૧ જુઓ આગળ પા. ૧૭૭ સામાન્ય ક્રમમાં પ્રતિમાનું તપ વર્ષો તે સ્વીકારી શકતો નથી. તેનું ... વિશિષ્ટ

ભગવાનની અનુજ્ઞા મળતાં ગજસુકુમાર મહાકાલ શ્મશાનમા ગયા, અને ત્યા યોગ્ય સ્થાન જોઈ-તપાસી મહાપ્રતિમા વ્રત સ્વીકારી, મો થોડું નીચે રાખી, હાથ લટકતા રાખી, આંખ મટ-મટાવ્યા વિના એક જ પદાર્થ ઉપર નજર માંડી, શરીરને જરા આગળના ભાગમા નમતુ મૂકી, સર્વ ઇંદ્રિયોને વશમા રાખી, અને પગ એકઠા રાખી ઊભા રહ્યા

તે દિવસે સોમિલ બ્રાહ્મણ સમિધ વીણવા નગરીની બહાર નીકળી ગયો હતો સમિધ, દર્ભ, કુશ, તથા ચૂંટેલાં પાન એકઠા કરી, મધ્યાકાળે મહાકાલ શ્મશાન આગળ થઈને તે જતો હતો તે વખતે અધારુ થઈ ગયુ હતુ, અને લોકોનો અવરજવર બધ થઈ ગયો હતો તે વખતે અચાનક તેની નજરે ગજસુકુમાર મુનિ પડયા તેમને દેખતા જ તેને પોતાનુ વેર યાદ આવ્યુ અને એકદમ ગુસ્સે થઈ જઈ, તેણે વિચાર્યું, ‘ગજસુકુમાર આ ન ઇચ્છવા લાયક વસ્તુની ઇચ્છા કરતો[1]

પ્રકારનુ હોય, તેની બુદ્ધિ પણ વિશેષ પ્રકારની હોય, તેણે લગભગ દશ પૂર્વગ્રંથો જેટલો અભ્યાસ કરેલો હોવો જોઈએ, તથા ઓછામાં ઓછો ૯ મા પૂર્વની ત્રીજી વસ્તુ સુધી તો તેનો અભ્યાસ હોવો જ જોઈએ ઉપરાંત દરેક પ્રતિમા અનુક્રમે લેવાની હોય છે, તથા તે દરેકની પૂર્વતૈયારી પણ અમુક કાળ પહેલેથી કરવાની હોય છે. પરંતુ અહી તો અરિષ્ટનેમિ પ્રભુએ પોતે રજા આપી હોવાથી એ બધા વિધિ-નિયમો પડતા મુકાયા છે —ટીકા

૧. એ બધી ગાળોની વિગત આ પ્રમાણે છે.

‘અનિષ્ટ વસ્તુની ઇચ્છા કરનાર—શરમનો ઇચ્છુક, નઠારાં પરિણામવાળા લક્ષણોવાળો, હીણી પુણ્ય ચૌદશને દિવસે જન્મેલ (અર્થાત્ અત્યંત ભાગ્યવતને જન્મસમયે જ તે ચૌદશ પૂર્ણ હોય છે).

મારી પુત્રી સોમામાં કાંઈ દોષ ન હોવા છતાં, તેની યુવાવસ્થામાં તેને તજી સાધુ થયો છે માટે લાવ તેનું વેર લઉં ’ એમ વિચારી તેણે ચારે તરફ નજર કરીને, ભીની માટી હાથમાં લીધી, પછી ગજસુકુમાર પાસે જઈ, તેમના માથા ઉપર તે માટીની પાળી બાંધી દીધી પછી સળગતી ચિતામાંથી ફૂલેલા કેસુડા જેવા લાલચોળ અંગારા[1] ઠીકરામાં લઈ, ગજસુકુમારના માથા ઉપર ભર્યા, અને પછી આજુબાજુ જોતો, ડરતો ડરતો ત્યાંથી જલદી ભાગી ગયો

ગજસુકુમારના માથા ઉપર પેલા અગ્નિના અંગારા પડતાં જ તેમના શરીરમાં ભયંકર વેદના ઉત્પન્ન થઈ પરંતુ સોમિલ બ્રાહ્મણ ઉપર જરા પણ મન બગાડ્યા વિના તેમણે તે વેદના પ્રસન્ન ચિત્તે, તથા શુભ ચિંતનપૂર્વક સહી લીધી તેની સાથે જ આવરણ કરનારાં કર્મોનો ક્ષય થતાં, તેમને અપૂર્વકરણ નામનું (આઠમું) ગુણસ્થાન[2] પ્રાપ્ત થયું, જેનાથી કર્મરજ સાવરણી પેઠે ખંખેરાઈ જાય છે ત્યાર બાદ તેમને

૧ મૂળમાં ‘ખેરના લાકડાના અંગારા’ છે

૨ ‘ગુણ’ એટલે આત્માની સ્વભાવભૂત ચારિત્ર, વીર્ય આદિ શક્તિઓ, અને ‘સ્થાન’ એટલે તે શક્તિઓની શુદ્ધતાની તરતમભાવવાળી અવસ્થાઓ આત્માના સહજ ગુણો ઉપરથી આવરણો ઓછાં થતાં તે સહજ ગુણો પોતાને શુદ્ધ સ્વરૂપે પ્રગટ થાય છે એ શુદ્ધિનાં ૧૪ પગથિયાં વિચારવામાં આવ્યાં છે આઠમા ગુણસ્થાને પૂર્વે કદી નહિ અનુભવેલો આત્મશુદ્ધિનો અનુભવ થાય છે, અને અપૂર્વ વીર્યોલ્લાસ પ્રગટે છે, તેથી તેને ‘અપૂર્વકરણ’ કહે છે વિશેષ વિગતો માટે જુઓ આ માળાનું ‘અંતિમ ઉપદેશ ’ પુસ્તક’ પા ૧૯૨-૩

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

પછી કૃષ્ણે પૂછ્યું : "હે ભગવન્! મારા ભાઈને કમોતે મારી નાખનાર એ પુરુષનું નામ શું છે?"

ભગવાને કહ્યું, "હે કૃષ્ણ! તું તે પુરુષ પ્રત્યે વૈરવૃત્તિ ન કરીશ. કારણ કે તેણે તો વસ્તુતાએ ગજસુકુમારને મદદ કરી છે."

કૃષ્ણે પૂછ્યું, 'હે ભગવન્! તેણે મારા ભાઈને કેવી રીતે મદદ કરી છે?'

ભગવાને કહ્યું : 'હે કૃષ્ણ! તું અત્યારે મારાં દર્શને આવતો હતો તેવામાં રસ્તામાં પેલા ડોસા બ્રાહ્મણને જે રીતે તેં મદદ કરી છે, તેવી જ રીતે પેલા પુરુષે પણ ગજસુકુમારનાં અનેક જન્મનાં સંચિત કર્મોને તેમના પ્રાણ પર્યંત ખેરવી નાખવામાં ગજસુકુમાર મુનિને ભારી પેઠે મદદ કરી છે.'

ત્યાર બાદ કૃષ્ણે અરિષ્ટનેમિને પૂછ્યું, 'ભગવન્! એ પુરુષની ઓળખાણ શું છે?'

ત્યારે અરિષ્ટનેમિએ કહ્યું : 'અત્યારે તને દ્વારકા નગરીમાં પેસતો દેખતાં જ ત્યાં ઊભેલો જે માણસ જમીન ઉપર તૂટી પડી મરણ પામે, તે માણસને તું તારા ભાઈનો ઘાતક જાણજે.'

ત્યાર બાદ કૃષ્ણ વાસુદેવ અરિષ્ટનેમિને વંદનાદિ કરી, હાથી ઉપર બેસી દ્વારકા તરફ પાછા ફર્યા.

આ તરફ સોમિલ બ્રાહ્મણને સવારના પહોરમાં જ વિચાર આવ્યો કે, કૃષ્ણ વાસુદેવ અરિષ્ટનેમિના દર્શને ગયા છે, અરિષ્ટનેમિ મારો અપરાધ જરૂર જાણી ગયા હશે, અને કૃષ્ણને તે વિષે વાત કરશે એટલે પાછા ફરતાં જ કૃષ્ણ મને જરૂર કમોતે મરાવી નાખશે, માટે લાવ હું ભાગી જાઉં.

એમ વિચારી, તે ઘેરથી નીકળી કૃષ્ણ જે તરફથી દ્વારિકામાં દાખલ થતા હતા, ત્યાં જ અગાઉ સામો થઈ પધાર્યો. અચાનક કૃષ્ણને સામા જ આવેલા જોઈ, તે બ્રાહ્મણ ડરનો માર્યો ત્યાં ને ત્યાં સ્તબ્ધ થઈ ગયો અને મરણ પામી જમીન ઉપર ગબડી પડ્યો

કૃષ્ણે તેના મડદાને ચાંડાળો પાસે ઢસડાવી નાખ્યું, અને તે જમીન ઉપર પાણી છંટાવી દીધું

ટિપ્પણ

ત્રીજા વર્ગની નવમી કથામાં: દ્વારકાનગરી, બળદેવ રાજા, ધારિણી રાણી, સિંહનું સ્વપ્ન, સુમુખ કુમાર — પચાસ કન્યાઓ, ૧૪ પૂર્વોનું અધ્યયન વીસ વર્ષ સાધુપર્યાય શત્રુંજય ઉપર મુક્તિ — બાકીનું બધું ગૌતમની કથા મુજબ

તે જ પ્રમાણે ૧૦મી, અને ૧૧મી કથા પણ સમજવી. માત્ર કુમારોના નામ અનુક્રમે દુર્મુખ, અને કૂપક સમજવા. ૧૨મી કથા પણ તે જ પ્રમાણે. પણ કુમારનું નામ દારુક, અને માતપિતાનું નામ વાસુદેવ તથા ધારિણી. તે જ પ્રમાણે ૧૩મી કથા પણ સમજવી. કુમારનું નામ અનાદિટ્ઠી

૪

ચોથા વર્ગમાં દશ કથાઓ સમજવી. કુમારોના નામ નીચે પ્રમાણે:

જાલિ, મયાલિ, ઉવયાલિ, પુરુષસેન, વારિષેણ, પ્રદ્યુમ્ન, સાંબ, અનિરુદ્ધ, સત્યનેમિ, અને દૃઢનેમિ

જાલિની કથા: દ્વારિકા નગરી, વસુદેવ રાજા, ધારિણી રાણી, જાલિકુમાર, ૫૦ કન્યા, બાર અંગોનું અધ્યયન, ૧૬ વર્ષ સાધુપણું — બાકી બધું ગૌતમ મુજબ — શત્રુંજય ઉપર મુક્તિ

એ પ્રમાણે મયાલિ, ઉવયાલિ, પુરુષસેન, અને વારિષેણનું સમજવું

પ્રદ્યુમ્નનું પણ તેમ જ સમજવું. પણ પિતાનું નામ કૃષ્ણ, અને માતાનું નામ રુક્મિણી

તે જ પ્રમાણે સાંબનું પણ સમજવું. પણ માતાનું નામ જાંબવતી

એ જ પ્રમાણે અનિરુદ્ધનું પણ. પરંતુ પિતાનું નામ પ્રદ્યુમ્ન, અને માતાનું નામ વૈદર્ભી

તેવું જ સત્યનેમિનું પણ. પરંતુ પિતાનું નામ સમુદ્રવિજય, અને માતાનું નામ શિવા

તે જ પ્રમાણે દૃઢનેમિનું પણ

૩

પદ્માવતીની કથા

દ્વારકા નગરીમાં કૃષ્ણવાસુદેવ રાજ્ય કરતા હતા તે વખતની વાત છે. તેમને પદ્માવતી નામે રાણી હતી.

એક વખત અરિષ્ટનેમિ ફરતા ફરતા ત્યાં આવી પહોંચ્યા. તેમને આવ્યા જાણી કૃષ્ણવાસુદેવ તેમને દર્શને ગયા. પદ્માવતી રાણી પણ તેમને આવ્યા જાણી ખૂબ હર્ષિત થઈ તેમના દર્શને ગઈ. ત્યાર બાદ અરિષ્ટનેમિએ કૃષ્ણને તથા પદ્માવતી વગેરેને ધર્મોપદેશ આપ્યો.

બધા ચાલ્યા ગયા બાદ, કૃષ્ણે અરિષ્ટનેમિને વંદનાદિ કરી પૂછ્યું: 'હે ભગવન્! આ દેવપુરી જેવી દ્વારકા નગરીનો નાશ શાનાથી થશે?'

ભગવાને જવાબ આપ્યો: 'હે કૃષ્ણ! આ દેવપુરી જેવી નગરીનો નાશ સુરા, અગ્નિ અને દ્વૈપાયન[1] વડે થશે.'

---

૧. પરાશર મુનિએ યમુનાના દ્વીપમાં કોઈ [illegible] કન્યાના યોગથી [illegible] પુત્ર [illegible] યાદવકુમારોએ [illegible] તે દ્વૈપાયન મુનિને [illegible] માર માર્યો. તેથી [illegible] દ્વારકાના યાદવોને [illegible] બાળનાર તરીકે [illegible] કર્યું; પછી તે અગ્નિકુમાર [illegible] દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થયો; [illegible] દ્વારકાને બાળીને [illegible] નાખી. [illegible] કૃષ્ણ [illegible] ત્રિષષ્ટિ [illegible] પર્વ ૮, સર્ગ ૧૧.

પછી કૃષ્ણે ભગવાનને પૂછ્યું : 'હે ભગવન્! હું અહીંથી મર્યા બાદ ક્યાં જઈશ, અને ક્યાં ઉત્પન્ન થઈશ?'

ભગવાને જવાબ આપ્યો : અગ્નિકુમાર દેવ બનેલો દ્વૈપાયન જ્યારે ક્રોધથી દ્વારકા નગરી બાળી નાખશે, ત્યારે પોતાના માતપિતાને એ અગ્નિમાં જ બળતાં છોડી,[1] તું તથા બળદેવ દક્ષિણ સમુદ્રને કિનારે પાંડુ રાજાના પુત્ર યુધિષ્ઠિર વગેરે પાંચ પાંડવો પાસે પાંડુમથુરા[2] જવા નીકળશો. ત્યાં કૌશાંબ વનમાં વડના ઝાડ નીચે તું પીતાંબર ઓઢી શિલા ઉપર સૂતો હતો

તે વખતે જરાકુમાર [illegible]

૧ કૃષ્ણ તથા બળરામ [illegible]

૨ [illegible]

આ સાંભળી, કૃષ્ણને થયું: એવું આવડું મને વિચાર આવ્યો કે જાલિ, મયાલિ, પુરુષસેન, વારિષેણ, પ્રદ્યુમ્ન વગેરે કુમારોને ધન્ય છે કે, જેમણે ધન-ધાન્ય, અંતઃપુર વગેરે તજીને અરિષ્ટનેમિ પાસે સાધુપણાની દીક્ષા લઈ લીધી; હું એવો અભાગી છું કે, રાજ્ય, અંતઃપુર વગેરે ભાગી કામભોગોમાં આસક્ત હોઈને ભગવાન અરિષ્ટનેમિ પાસે પ્રવ્રજ્યા લેતો નથી.

પછી ભગવાને કૃષ્ણના મનના ભાવનો વિચાર જાણી લઈ, કૃષ્ણને કહ્યું: 'એવું કદી બન્યું નથી તથા એવું કદી બનવાનું નથી કે વાસુદેવો ભોગ-સંપત્તિનો ત્યાગ કરીને સાધુપણાની દીક્ષા લે.'

કૃષ્ણે ભગવાનને પૂછ્યું: 'એમ કેમ?'

ભગવાને કહ્યું: 'હે કૃષ્ણ! સર્વે વાસુદેવોએ[1] પૂર્વજન્મના મરતી વેળા પોતાના તપના સામર્થ્યથી અમુક પ્રકારનો સંકલ્પ[2] કરી દીધો હોય છે. તેથી તેઓ આ જન્મમાં બીજું કંઈ કરી શકતા નથી.'

1. ૨૪ તીર્થંકરો, ૧૨ ચક્રવર્તીઓ, ૯ વાસુદેવો, ૯ પ્રતિવાસુદેવો, તથા ૯ બલદેવો મળી કુલ ૬૩ શલાકાપુરુષો અર્થાત્ મહાપુરુષો [illegible] દરેક કાળ દરમ્યાન જન્મે છે.

2. નંદિષેણ તરીકેના પૂર્વજન્મમાં કૃષ્ણ પોતાની માતાને ઘણા અળખામણા હતા. તેમની માતાએ તેમને જન્મતાંવેંત દાસી પાસે નખાવી દીધા હતા. એ દાસી પાસેથી તેમના પિતા તથા ભાઈઓ તેમને ઘેર લઈને આવી ઉછેર્યા હતા. એક વખત [illegible] માતાના [illegible] આવતાં તેણે તેમને મારી-કૂટી ઘરની ખાળમાં નાખી દીધા. તેમની માતાને તેમના પ્રત્યે આ જન્મમાં આવું વેર થવાનું કારણ એ હતું કે, પૂર્વજન્મમાં તે સાપણ હતી

પછી કૃષ્ણે ભગવાનને પૂછ્યુ 'હે ભગવન્' હુ અહીંથી મર્યા બાદ ક્યા જઈશ, અને ક્યા ઉત્પન્ન થઈશ ?'

ભગવાને જવાબ આપ્યો : અગ્નિકુમાર દેવ બનેલો દ્વૈપાયન જ્યારે ક્રોધથી દ્વારકા નગરી બાળી નાખશે, ત્યારે પોતાના માતપિતાને એ અગ્નિમા જ બળતા છોડી,[1] તુ તથા બળરામ દક્ષિણ સમુદ્રને કિનારે પાડુ રાજાના પુત્ર યુધિષ્ઠિર વગેરે પાચ પાડવો પાસે પાડુમથુરા[2] ચાલ્યા જશો ત્યા કોસબ વનમા વડના ઝાડ નીચે તુ પીતાબર ઓઢી શિલા ઉપર સૂતો સૂતો

તે વખતે માટી ભરીને આવતા ગજસુકુમારે તેના હાડકા કચરાવાનો અવાજ સાભળવા ખાતર જ તેને પેટા નીચે કચરી નાખી હતી પછી ગજદત્તે સાધુપણુ સ્વીકાર્યુ અને પોતાના તપના પ્રભાવથી બીજા જન્મમા પોતે નિશ્ચવલ્લભ થાય, એવો સકલ્પ કર્યો હતો —ત્રિષષ્ઠિશલા૦ ૧૦ સર્ગ ૮, સર્ગ ૫

૧ કૃષ્ણ તથા બળરામે માતપિતાને બચાવવા ઘણા પ્રયત્ન કર્યા હતા, પણ પેલા દેવના પ્રભાવ આગળ તેમનુ કાઈ વળ્યુ નહોતુ

૨ હાલનુ મદુરા ? કથા એવી છે કે, પદ્મનાભ રાજાએ દ્રૌપદીનુ હરણ કર્યુ હતુ, ત્યારે કૃષ્ણ સહિત પાડવો સમુદ્ર ઓળગી પદ્મનાભને હરાવી દ્રૌપદી પાછી લઈને આવતા હતા તે વખતે કૃષ્ણના બળની પરીક્ષા કરવા પાડવોએ ગગાનદી નાવમા બેસી પાર કરી લીધી, અને કૃષ્ણ માટે નાવ પાછી ન મોકલી આથી કૃષ્ણને તરતા તરતા સામે પાર આવવુ પડ્યુ, અને તેમા તે બહુ હેરાન થયા આ કારણે કૃષ્ણે પાડવોને દેશપાર કર્યા પછી કુતીની સમજાવટથી કૃષ્ણે તેમને દક્ષિણસમુદ્રના તટ ઉપર પાડુમથુરા નગરી વસાવીને રહેવાની પરવાનગી આપી હતી જુઓ આ માળાનુ 'ધર્મકથાઓ' પુસ્તક પા ૧૮૧-૩

આગમન કરશો હશે, ત્યારે (નાગો બાળ) જરાકુમાર૧ 'મનુષ્ય ઉપર બાણ ચડાવી (તને હરણ માની) તારા ઉપર ફેંકશે. તે બાણ તારા ડાબા પગમાં વાગતાં જ તું મરણ પામશે, અને વાલુકાપ્રભા નામની ત્રીજી નરકભૂમિમાં નારકી તરીકે ઉત્પન્ન થશે.

પોતાની આવી અવગતિ સાંભળી કૃષ્ણ ઘણા ઉદાસ થઈ ગયા ત્યારે અરિષ્ટનેમિએ તેમને કહ્યું, 'હે કૃષ્ણ! તારે ઉદાસ થવાની જરૂર નથી. તે નરકમાંથી નીકળી, આવતી ઉત્સર્પિણીમાં૨ પુંડ્ર દેશમાં આવેલા શતદ્વાર નગરમાં તું અમમ નામનો બારમો તીર્થંકર થઈશ. ત્યાં કેવળજ્ઞાની તરીકે ઘણો કાળ વિતાવ્યા બાદ તું સિદ્ધ-બુદ્ધ-અને મુક્ત થઈશ.'

આ સાંભળી કૃષ્ણ વાસુદેવ એકદમ હર્ષિત થઈ જઈ તાળી પાડી ઊઠ્યા, કૂદી ઊઠ્યા, નાચી૩ ઊઠ્યા, તથા સિંહ-નાદ કરવા લાગ્યા. ત્યાર બાદ ભગવાનને નમસ્કાર કરી તે ઘેર પાછા ફર્યા.

---

૧. જરાકુમારને હાથે કૃષ્ણનું મૃત્યુ થવાનું છે એ જાણી તે બિચારા પહેલેથી જ દ્વારકા છોડી ચાલી નીકળ્યા હતા. પણ ભાગ્યવશાત્ અને કૃષ્ણ તેની પાસે જ જઈ પહોંચ્યા.

૨. જૈનો કાળચક્રના બે ભાગ પાડે છે: (૧) ઊંચે ચડતો — અર્થાત્ જેમાં સૌ સારાં વાનાં થતાં જાય છે તેવો — ઉત્સર્પિણી કાળ; અને (૨) નીચે પડતો, અર્થાત્ જેમાં સૌ બગડતું જાય છે તેવો અવસર્પિણી કાળ. ૧૦ × (કરોડ × કરોડ) સાગર વર્ષોનો એક ઉત્સર્પિણી થાય, અને તેટલાં જ વર્ષોની એક અવસર્પિણી થાય. જુઓ આ માળાનું 'અંતિમ ઉપદેશ' પુસ્તક, પા. ૫૨.

૩. મૂળમાં 'ત્રિપદી' છે. ટીકાકાર એમ જણાવે છે કે, મલ્લ રંગભૂમિ ઉપર જે ત્રણ પેંતરા ભરે છે તે ત્રિપદી.

ઘેર જઈ, સિંહાસન ઉપર પૂર્વ તરફ મોં રાખીને બેઠા બાદ તેમણે પોતાના હજૂરિયાઓને બોલાવ્યા અને તેમને કહ્યું : 'હે દેવાનુપ્રિયો! તમે દ્વારકા નગરીના ચારે બાજુ ઢંઢેરો પીટો કે દ્વારકા નગરીનો આગામી વિનાશ થવાનો છે માટે જે કોઈ પુરુષ કે સ્ત્રી, કુમાર કે કુમારી અરિષ્ટનેમિ ભગવાન પાસે દીક્ષા લઈ સાધુ થવા ઇચ્છતું હોય, તે દરેકને કૃષ્ણ-વાસુદેવની રજા છે. અત્યારે દીક્ષા લીધા બાદ પસ્તાઈને કોઈ ફરી સંસારી થવા ઇચ્છશે, તો તેને પોતાનો પહેલાનો ધંધો કરવાની છૂટ રહેશે. સાધુ થવા ઇચ્છતા દરેકનો ભારે ધામધૂમપૂર્વક નિષ્ક્રમણવિધિ કરવામાં આવશે.'

એ ઢંઢેરો સાંભળી પદ્માવતી રાણી અત્યંત હર્ષિત થઈ અરિષ્ટનેમિ પાસે ગઈ, અને દીક્ષા લેવાનો પોતે કરેલો નિરધાર સંભળાવી આવી. ત્યારબાદ પાછી આવી, જ્યાં કૃષ્ણ હતા ત્યાં ગઈ અને તેમની પાસે દીક્ષા લેવાની પરવાનગી માગવા લાગી.

કૃષ્ણે તેને પરવાનગી આપી તથા પોતાના હજૂરિયાઓને બોલાવી પદ્માવતી રાણીના ભારે ધામધૂમથી નિષ્ક્રમણાભિષેક કરવા માટે પૂરતી તૈયારીઓ કરવાની આજ્ઞા આપી.

ત્યારબાદ પદ્માવતી રાણીને પાટ ઉપર બેસાડી, તેના એકસોઆઠ સોના-રૂપા વગેરેના કળશો ભરીને સર્વ પ્રકારનાં જળ-માટી-પુષ્પ-ગંધ-માળા-ઔષધિ-સરસવ વગેરે વડે ભારે ધામધૂમથી અભિષેક કરવામાં આવ્યો. પછી તેને સર્વ અલંકારોથી વિભૂષિત કરવામાં આવી. ત્યાર બાદ હજાર પુરુષો વડે ઊંચકાતી પાલખીમાં બેસાડી, નગરમાં થઈ તેને

કેટલેક પર્યંત ઉપરના બહુમાનપૂર્વક પગે ચાલતાં આવી ત્યાં અરિષ્ટનેમિ પાસે જઈ, તેમને વંદનાદિ કરી કહ્યું કે : 'હે ભગવન્! આ મારી પટરાણી પદ્માવતી મને અતિશય ઇષ્ટ, કાંત, પ્રિય, મનોજ્ઞ, તથા મનગમતી છે. તે સંસાર ભયથી ઉદ્વિગ્ન થઈ, આપની પાસે દીક્ષા લેવા માગે છે. તો આપ તેનો શિષ્યા તરીકે સ્વીકાર કરો.'

ત્યાર બાદ પદ્માવતીએ ઈશાનખૂણા તરફ જઈ પોતાના બધા આભરણો ઉતારી નાખ્યા, તથા પોતાના વાળને પોતાને હાથે પાંચ મુઠ્ઠીઓ ભરીને ઉપાડી કાઢ્યા. ત્યાર બાદ ભગવાન પાસે જઈને તેણે, તેમને વંદનાદિ કરી કહ્યું :

'હે ભગવન્! આ સંસાર સળગી રહ્યો છે, ભડભડ બળી રહ્યો છે, તથા જરા અને મરણથી બળી રહ્યો છે. જેમ કોઈ ગૃહપતિ પોતાની એકની એક અમૂલ્ય ચીજને બળતા ઘરમાંથી બહાર કાઢી લે છે, તેમ હે ભગવન્! આ બળતા સંસારમાંથી મારા પ્રિય અને ઇષ્ટ આત્માને ઉગારવા હું આપની પાસે પ્રવ્રજ્યા લઈ, શિષ્યા તરીકે રહીશ, અને આચારાદિ શીખીશ.'

ભગવાને પદ્માવતીનું કહ્યું માનીને તેને જાતે જ પ્રવ્રજ્યા આપી, તથા પછી યક્ષિણી નામની આર્યાને શિષ્યા તરીકે સોંપી. પદ્માવતી તેમની પાસે રહી સામાયિક વગેરે ક્રિયાઓ તથા અગિયાર અંગગ્રંથો શીખી; તથા ચાર ટંક, છ ટંક, આઠ ટંક, દસ ટંક, બાર ટંક, પંદર ટંક, મહિના વગેરેના ઉપવાસ કરતી વિવિધ તપકર્મો વડે પોતાના આત્માને ભાવિત કરવા લાગી.

પદ્માવતી આર્યાએ એ પ્રમાણે ૨૦ વર્ષ સાધ્વીપણું લગભગ પાળ્યું. તથા અંતે માસ ટકના ઉપવાસથી દેહનો અંત લાવીને, જે વસ્તુ માટે મુંડન કરાવ્યું હતું, બ્રહ્મચર્ય સ્વીકાર્યું હતું, સ્નાન-છત્ર જોડાંનો ત્યાગ કર્યો હતો, ભૂમિ ઉપર સૂવું—પાટિયા ઉપર સૂવું—ભીખ માગવી—વગેરે નિયમો સ્વીકાર્યા હતા, તથા પારકાનો તિરસ્કાર, માનાપમાન વગેરે સંકટો અને વિઘ્નો સહન કરવાનું મંજૂર રાખ્યું હતું, તે વસ્તુ પ્રાપ્ત કરી, અને અંતે સિદ્ધ-બુદ્ધ તથા મુક્ત થઈ સર્વ દુઃખોનો અંત આણ્યો

ટિપ્પણ

ત્રણ વર્ગમાં ... નવ ખાનની ..., નાયાવી, ... મુનીઓ, ભગવતી ..., રુક્મિણી, ... અને ... નાની ... ... ની ... ...

૬

આ વર્ગમાં ૧૬ અધ્યયન છે ... ... તીર્થંકર મહાવીર ... .

પ્રથમ કથા મકાઈ ગાથાપતિની છે ... ધર્મોપદેશ ... નામની, તેણે પોતાને ... જ્યેષ્ઠપુત્રને સોંપી દીક્ષા ... પોતે આગ ગયો ૧૧ અંગો ભણ્યો ... ભિક્ષુ ... પ્રતિમાઓ, ગુણરત્ન તપ, ૧૬ વર્ષ આયુષ્ય, વિપુલ પર્વત ઉપર સિદ્ધિ

બીજી કથા કિંકમની ... તે પણ ઉપર પ્રમાણે જ

ત્રીજી કથા મુદ્ગરપાણિની ... તે ... વિસ્તારથી આપી છે

૪

મુદ્ગરપાણિની કથા

રાજગૃહ નગરમાં શ્રેણિક રાજા રાજ્ય કરતો હતો તેને ચેલણા નામે રાણી હતી. તે જ નગરમાં અર્જુનક નામે માળી રહેતો હતો તેને બંધુમતી નામે પત્ની હતી તે બહુ-સુકુમાર તથા સ્વરૂપવાન હતી

તે માળીને રાજગૃહ નગરની બહાર એક મોટી વાડી હતી તે વાડી લીલીકચ રહેતી હોવાથી આવેલી કાળી નીલી, અને લીલી દેખાતી હતી. તેમાં ખૂબ ફૂલ રહેતાં હતાં, તે રસપૂર્ણ હતી, વિવિધ વર્ણાદિ ગુણોયુક્ત હતી, લતા-વૃક્ષાદિનાં ઝૂંડ અને જાળાંને કારણે તેમાં ઘેરી, ઠંડી, લીલી છાયા રહેતી હતી, અને આઘેથી જાણે કાળું વાદળ જ ચડી આવ્યું હોય તેવો તેનો આકાર દેખાતો હતો

તે વાડીની નજીક જ મુદ્ગરપાણિ નામના યક્ષનું મંદિર હતું. તે મંદિર અર્જુનક માળીના આર્ય-પ્રાર્યના સમયથી પરંપરાગત ચાલ્યું આવતું હતું તે બહુ જૂનું હતું, તથા ભારે સત્યવાળું મનાતું હતું તે યક્ષની મૂર્તિના હાથમાં હજાર પલ[1] લોઢાની બનાવેલી ભારે મોગર હતી અર્જુનક માળી બાળપણથી જ તે મૂર્તિની ભક્તિ કર્યા કરતો હતો. રોજ સવારમાં તે છાબડી હાથમાં લઈ, વાડીમાં જતો અને

---

૧ પલ = દરે ચાર તોલા

ફૂલો ચૂંટતો. તેમાંથી જે સારાં સારાં ફૂલ હોય તે પસંદ કરી તે યક્ષની પૂજા કરતો, અને પછી તેમને પ્રણામ કરી વાડીનાં ફૂલ લઈ, રાજમાર્ગ ઉપર આવી વેચતો અને ગુજરાન કરતો.

તે નગરમાં લલિતા નામની એક ગોઠિયાઓની ટોળી રહેતી હતી. તે ટોળી બારે સ્વતંત્ર હતી, તથા કોઈથી ગાંઠી જાય તેવી ન હતી. તે ટોળીને માટે કોઈ પણ કર્મ દુષ્કર્મ નહોતું.

એક વખત રાજગૃહ નગરના ઉજાણીની વાત નીકળી; તે સાંભળી અર્જુનકને વિચાર આવ્યો કે, કાલે ઘણું ફૂલોનું કામ પડશે. તેથી પોતાની સ્ત્રી બંધુમતીની સાથે સવારમાં જ વહેલો ઊઠી તે વાડીમાં ગયો, અને ફૂલ વીણવા લાગ્યો. પેલી ગોઠિયા ટોળીના છ માણસો મુદ્ગરપાણિના મંદિરમાં રમતા બેઠા હતા. અર્જુનક ફૂલ ચૂંટયા બાદ થોડાં સારાં સારાં ફૂલ લઈ પોતાની સ્ત્રી સાથે યક્ષને ચડાવવા માટે આવ્યો. તેને તેની સ્ત્રી સાથે આવતો જોઈ, પેલાઓએ વિચાર્યું કે, અર્જુનક આવે કે તરત તેને મુશ્કેટાટ બાંધી, તેની રૂપાળી સ્ત્રી સાથે આપણે યથેષ્ટ મોજ ઉડાવવી. આમ વિચારી તેઓ બોલ્યા-ચાલ્યા વિના કમાડ પાછળ સંતાઈને ઊભા રહ્યા.

અર્જુનકે મંદિરમાં આવી યક્ષને પ્રણામ કર્યા. તેની સાથે જ પેલા છ જણા કમાડ પાછળથી નીકળી આવ્યા અને તેને પકડીને મુશ્કેટાટ બાંધી દીધો. ત્યાર બાદ તેની સ્ત્રીને પકડી તેઓ તેની સાથે ક્રીડા કરવા લાગ્યા.

એ વખતે અર્જુનકને વિચાર આવ્યો કે, 'હું નાનપણથી જ આ મુદ્ગરપાણિ યક્ષની રોજ સવારમાં પૂજા-અર્ચના કરું છું. જો એ યક્ષ સાચા હોત, તો મારી આ વલે થતી તે જોઈ રહ્યા હોત? માટે આ યક્ષ સાચા નથી, માત્ર લાકડું છે.'

અર્જુનકનો આવો વિચાર જાણી મુદ્દગરપાણિ યક્ષે તરત તેના શરીરમા પ્રવેશ કર્યો, અને બધા બધન તડતડ તોડી નાખી પેલી મોટી ગદા હાથમા લીધી પછી તે ગદા વડે પેલા છ પુરુષો અને સાતમી સ્ત્રીને તત્ક્ષણ મારી નાખ્યા. પછી એ યક્ષના આવેશવાળો તે અર્જુનક માળી રોજ રાજગૃહ નગરની આસપાસ છ પુરુષો અને સાતમી સ્ત્રીને મારતો વિચરવા લાગ્યો

શ્રેણિક રાજાને આ વાતની ખબર પડતા તેણે તરત નગરમા ઢઢેરો પિટાવ્યો[1] કે, "કોઈએ લાકડા, ઘાસ, પાણી, પુષ્પ કે ફળ માટે નગરની બહાર યથેષ્ટ રીતે ન નીકળવુ, નહી તો જાનનુ જોખમ છે"

હવે, તે નગરમા સુદર્શન નામે શેઠ રહેતો હતો. તે શેઠ જૈન મતાનુયાયી શ્રમણોપાસક હતો તે જીવ શુ, અજીવ શુ વગેરે ધર્મસિદ્ધાતોનો જાણકાર હતો, તેને પાપ-પુણ્યનો ખ્યાલ હતો શાથી પાપકર્મ બધાય છે, કેવી રીતે તેને ખખેરી નાખી શકાય, શારીરિક વગેરે ક્રિયાઓમાથી કઈ શુભ છે કે અશુભ છે, તેમજ જીવનવ્યવહારના વિવિધ સાધનોમાંથી કયા સ્વીકાર્ય કે અસ્વીકાર્ય છે, એ બધુ તે સમજતો હતો જૈન સિદ્ધાતમા તે એવો ચુસ્ત હતો કે, દેવ વગેરે આવીને તેને ભમાવે તો પણ તે ચળે નહી તેને જૈન સિદ્ધાતમા વર્ણવેલ તત્ત્વો બાબત શકા ન હતી, કે તેમા જણાવેલ આચાર બાબત વિચિકિત્સા નહોતી. તેણે શાસ્ત્ર

૧ આવે પ્રસગે મૂળમા એમ હોય છે કે 'પોતાના માણસોને કહ્યુ કે, આવો ઢઢેરો પીટો, અને પછી તેમ કર્યાની વરદી મને પાછી વાળો'

પ્રયત્ન કરી, તેના અર્થને નિશ્ચિત કર્યો છે, તથા જે સિદ્ધાંત ઉપર હાડોહાડ પ્રેમ આવેલો હોવાથી જ એમ કહો છો કે, 'આ સિદ્ધાંત જ અર્થરૂપ છે પરમાર્થરૂપ છે બાકી બધું અનર્થરૂપ છે.'

આ અરસામાં ભગવાન મહાવીર તે નગરની બહાર આવી પહોંચ્યા અને ગુણશીલક ચૈત્યમાં ઊતર્યા. તેમના આવ્યાની વાત ટૂંક સમયમાં આખા નગરમાં ફેલાઈ ગઈ. લોકો વાત કરવા લાગ્યા કે, ભાઈ! એવા ભગવંત અરહંતનું નામ કે ગોત્ર પણ સાંભળવા મળી જાય, તો પણ મોટું ફળ છે, તો પછી તેમની પાસે જઈ, તેમને વંદવાથી અને તેમની સેવા કરવાથી તો કેટલું અધિક પુણ્ય પ્રાપ્ત થાય? આર્યપુરુષે કહેલું એક પણ આર્ય અને ધાર્મિક વચન સાંભળવાથી પણ અતિ લાભ થાય છે, તો તેવા મહા ઉપદેશ સાંભળવાથી થતા લાભની તો વાત જ શી કરવી?'

પરંતુ અર્જુનમાળીની બીકથી કોઈ નગર બહાર જવાની હિંમત કરી શકતું નહીં. સુદર્શન શેઠના જાણવામાં ભગવાન આવ્યાની વાત આવતાં જ તે તેમના દર્શને જવા માટે પોતાના માતાપિતાની રજા માગવા ગયો. તેનાં માતાપિતાએ તેને અર્જુનમાળીની વાત કહી સંભળાવીને નગર બહાર જઈને ભગવાનના દર્શન કરવાનું માંડી વાળવાને ઘણું સમજાવ્યો. પણ તે તો એકનો બે ન થયો. ત્યારે નાછૂટકે તેમણે તેને જવાની રજા આપી.

સુદર્શન શેઠ નાહી ધોઈ શુદ્ધ થઈ, કપડાં પહેરી, ઘેરથી નીકળ્યો, અને નગર બહાર નીકળી, જ્યાં ગુણશીલક ચૈત્ય હતું તે તરફ આગળ વધવા લાગ્યો. એવામાં પેલા મુદ્ગરપાણિ

યક્ષે તેને જતો દેખ્યો એટલે તે ગુસ્સે થઈ, પોતાની ગદા વીંજતો વીંજતો તેના તરફ વેગથી આવવા લાગ્યો.

સુદર્શને તેને આવતો જોઈ, બીન્યા કે ગભરાયા વિના વસ્ત્ર વડે થોડી ભૂમિ સાફ કરી પછી દસ આગળીઓ ભેગી કરી, માથે અજલી જોડી ભગવાનને વદન કરતો તે બોલ્યો. 'અરિહત ભગવતો, સિદ્ધો વગેરેને નમસ્કાર અચળ સ્થાનને પામવાની ઇચ્છાવાળા શ્રમણ ભગવત મહાવીરને નમસ્કાર[1] મે પહેલા પણ શ્રમણ ભગવત મહાવીર પાસે સ્થૂલ હિંસા, સ્થૂલ અસત્ય, તથા સ્થૂલ ચૌર્યના ત્યાગની અને પોતાની સ્ત્રીથી જ સતુષ્ટ રહેવાની અને ઇચ્છાઓની મર્યાદા બાધવાની મરતા સુધીની પ્રતિજ્ઞા લીધી જ છે પરતુ હવે તો તેમની પાસે સર્વ પ્રકારની હિંસા, જૂઠ, ચૌર્ય, મૈથુન અને પરિગ્રહનો મરતા સુધી ત્યાગ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લઉ છુ[1] તે ઉપરાત સર્વ પ્રકારનો ક્રોધ, માન માયા, લોભ, રાગ, દ્વેષ, કલહ, ખોટુ આળ ચડાવવુ, ચાડી, નિંદા, અરતિ-રતિ, માયા-મૃષા, અને મિથ્યા સિદ્ધાતોમા માન્યતારૂપી શલ્ય—એ તેરનો પણ મરતા સુધી ત્યાગ કરુ છુ. વળી સર્વપ્રકારનુ ખાન-પાન પણ મરતા લગી તજુ છુ આ સકટમાથી હુ કોઈ કારણે બચી જાઉ, તો મારે આ પ્રતિજ્ઞા પૂરી થયેલી ગણવી, અને ન બચુ, તો મરતા સુધી પાળવી' આ પ્રમાણે તેણે શરતી પ્રતિજ્ઞા લીધી

પછી પેલો મુદ્દગરપાણિ યક્ષ પોતાની ગદા હલાવતો હલાવતો સુદર્શન ઉપર ધસી આવ્યો, પરંતુ તેના તેજના

---

૧ અર્થાત્ પહેલા ગૃહસ્થના અણુવ્રતો લીધા હતા, હવે સાધુના મહાવ્રતો લે છે.

પ્રભાવથી તેના ઉપર હુમલો ન કરી શક્યો. પછી તે તેના સામું ઊભો રહી, તેની સામે નજર કરી, લાંબો વખત ટગર-ટગર જોઈ રહ્યો. આખર બાદ અર્જુનકનું શરીર છોડી, પોતાની ગત થઈ પોતાને સ્થાને પાછો ચાલ્યો ગયો. તે વખતે અર્જુનકના શરીરમાંથી નીકળી જતાં જ, અર્જુનક ધબ દઈને જમીન ઉપર ગબડી પડ્યો.

પછી જ્યારે સુદર્શને જાણ્યું કે, હવે જાનનું જોખમ નથી, ત્યારે તેણે ખાન-પાન વગેરે તજવાની પોતે લીધેલી પ્રતિજ્ઞા પૂરી થયેલી જાહેર કરી.

થોડી વારમાં અર્જુનક ભાનમાં આવ્યો, અને ઊઠીને બેઠો થયો. તેણે સુદર્શનને પૂછ્યું: 'ભાઈ! તું કોણ છે, અને ક્યાં જાય છે?'

સુદર્શને કહ્યું: 'હું સુદર્શન નામનો ધર્મોપાસક છું; તથા ગુણશીલક ચૈત્યમાં પધારેલા ભગવાન મહાવીરને વંદન કરવા જાઉં છું.'

તે સાંભળી, અર્જુનક પણ ભગવાનનાં દર્શન કરવા સાથે ગયો. ભગવાને તે બંનેને ધર્મોપદેશ કર્યો. પછી સુદર્શન તો પાછો ગયો; પણ અર્જુનકે ત્યાં ને ત્યાં જ પાંચ મૂઠીઓ ભરી માથાના વાળ ઉખાડી નાખ્યા, અને ભગવાન પાસે દીક્ષા લીધી.

જે દિવસે તેણે ભગવાન પાસે દીક્ષા લીધી, તે દિવસે જ તેણે નિરંતર છઠ્ઠનો ઉપવાસ કર્યા કરવાનું વ્રત પણ લીધું. પછી ભિક્ષાનો વખત થતાં તે રાજગૃહ નગરમાં ભિક્ષા માટે ગયો. પરંતુ ત્યાં તો સ્ત્રી-પુરુષ-નાના-મોટા સૌ તેને જોઈને, 'આણે મારા પિતાને મારી નાખ્યો છે', 'આણે મારી માતાને

મારી નાખી છે '' 'આણે મારો ભાઈ-પત્ની-બહેન-પુત્ર-પુત્રી-વહુ કે બીજા સગાંમબધી મારી નાખ્યા છે ' એમ કહી કહીને તેનો તિરસ્કાર કરવા લાગ્યા, તથા માર-પીટ કરવા લાગ્યા પરંતુ તે અર્જુનક સાધુ તો મનથી પણ તે બધા ઉપર જરા પણ દ્વેષ કર્યા વિના તે બધું યથાયોગ્ય રીતે સહન કરવા લાગ્યા ત્યાર બાદ નાના-મોટા સૌ કુળોમા તે ભિક્ષા માટે રખડ્યા પણ તેમને અન્ન મળ્યુ, તો પાણી ન મળ્યુ, અને પાણી મળ્યુ તો અન્ન ન મળ્યુ પરંતુ અર્જુનક મુનિ તો દીન-વિમનસ્ક-કલુષિત-આકુલ-કે વિષાદયુક્ત બન્યા વિના પોતાના મનની શાંતિ કાયમ રાખી, જે મળ્યુ તે લઈને પાછા આવ્યા, અને ભગવાનને તે બધુ બતાવ્યા બાદ તેમની રજાથી, તેમણે તે ભોજનનો 'સાપ દરમા પેસે તે પ્રમાણે' (મોમા સ્વાદ માટે મમળાવ્યા વિના) આહાર કરી લીધો

ત્યાર બાદ મહાવીર ભગવાન રાજગૃહમાથી ચાલ્યા ગયા. અર્જુનક સાધુ તો પોતે લીધેલા તે આકરા તપને છ મહિના સુધી પાળી, અંતે સંલેખના વ્રત સ્વીકારી, પંદર દિવસ ખાનપાનનો ત્યાગ કરીને મરણ પામ્યા, અને જે વસ્તુ માટે તેમણે સાધુ થઈને આ બધા આકરા દુ:ખો સહન કર્યાં હતા, તે વસ્તુ પ્રાપ્ત કરીને સિદ્ધ-બુદ્ધ-અને મુક્ત થયા

ટિપ્પણ

છઠ્ઠા વર્ગમાં બાકીની કથાઓમાંથી કાશ્યપ, ક્ષેમક, ધૃતિધર, કૈલાસ, હરિચંદન, વારત્ત, સુદર્શન, પૂર્ણભદ્ર, સુમનોભદ્ર, સુપ્રતિષ્ઠ અને મેઘની કથાઓ મકાઈની માફક જ સમજવી. તે બધાને સિદ્ધિગતિ મળી. તેમની કથાઓમાં જે વિગતોનો ફેર છે, તે આ પ્રમાણે

કાશ્યપ — રાજગૃહનગર, વિપુલ પર્વત, ૧૬ વર્ષનું આયુષ્ય

ક્ષેમ — કાકંદીનગરી, ૧૬ વર્ષનું આયુષ્ય

ધૃતિધર ,, ,,

કૈલાસ — સાકેતનગર, ૧૨ વર્ષનું આયુષ્ય

હરિચંદન ,, ,,

વારત્ત — રાજગૃહનગર, ૧૨ વર્ષનું આયુષ્ય

સુદર્શન — વાણિજ્યગ્રામ, દ્યુતિપલાશક ચૈત્ય, પાંચ વર્ષનું આયુષ્ય

પૂર્ણભદ્ર ,, ,, ,,

સુમનોભદ્ર — શ્રાવસ્તીનગરી, ઘણા વર્ષોનું આયુષ્ય

સુપ્રતિષ્ઠ ,, સત્તાવીસ વર્ષનું આયુષ્ય.

મેઘ — રાજગૃહનગર, બહુ વર્ષોનું આયુષ્ય

છઠ્ઠા વર્ગની બાકીની કથાઓમાંથી અતિમુક્તકની કથા આગળ વિગતે આપવામાં આવી છે

૫

અતિમુક્તકની કથા

પોલાસપુર નગરમા વિજય નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો તેને શ્રીદેવી નામની રાણી હતી, અને અતિમુક્તક નામનો કુમાર હતો તે બહુ સુકુમાર તથા સ્વરૂપવાન હતો

એક વખત મહાવીર ભગવાન ફરતા ફરતા પોલાસપુર આવી પહોંચ્યા અને નગર બહારના શ્રીવણ નામના ઉદ્યાનમા ઊતર્યા. તે વખતે તેમના પટ્ટશિષ્ય ઇંદ્રભૂતિ ગૌતમ ભિક્ષાકાળે ભિક્ષા માગવા પોલાસપુરમા ગયા અતિમુક્તકકુમાર નાહી-ધોઈ વસ્ત્રાલકાર પહેરી ઘણા નાનામોટા બાળકો-છોકરા સાથે ઇંદ્રના મ દિરમા રમતો હતો. ગૌતમને ત્યા થઈને જતા જોઈ, અતિમુક્તકકુમાર તેમની પાસે દોડી ગયો અને તેમને પૂછવા લાગ્યો

'તમે કોણ છો? અને કેમ ફરો છો?'

ત્યારે ભગવાન ગૌતમે તેને કહ્યુ 'અમે શ્રમણનિર્ગ્રંથો બ્રહ્મચારી, તપસ્વી, સાધુ છીએ, અને ભિક્ષા માટે અહીં નાના-મોટા કુળોમા ફરીએ છીએ'

એ સાભળી કુમારે કહ્યુ, 'ચાલો, હુ તમને ભિક્ષા અપાવુ' એમ કહી, ગૌતમની આગળી પકડી, તે તેમને પોતાની માતા શ્રીદેવી પાસે લઈ ગયો શ્રીદેવી ગૌતમને આવતા દેખી હર્ષિત થઈ ને આસન ઉપરથી ઊભી થઈ તેણે

તેમને વંદના-પ્રદક્ષિણા કરી, પછી ભિક્ષા આપી. ગૌતમ સ્વામી જ્યારે પાછા વળ્યા ત્યારે કુમાર તેમને પૂછવા લાગ્યો. 'તમે ક્યાં રહો છો?' ગૌતમે જવાબ આપ્યો, 'હે દેવાનુપ્રિય! મારા ધર્માચાર્ય, ધર્મોપદેશક મહાવીર ભગવાન આ નગરની બહાર આવેલું ઉદ્યાનમાં ઊતર્યા છે ત્યાં હું રહું છું.'

તે નાના કુમારે કહ્યું: 'ભગવન્! તમને વંદન કરવા તમારી સાથે આવું.'

પછી અતિમુક્તકુમાર ગૌતમ સાથે ભગવાન મહાવીર પાસે ગયો. ત્યાં તેણે તેમને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી નમસ્કાર કર્યા. ભગવાને તેને ધર્મોપદેશ આપ્યો. તે સાંભળી તે ઘણો રાજી થયો ને બોલ્યો, 'હે દેવાનુપ્રિય! મારાં માતપિતાની રજા લઈ આવું, પછી આપની પાસે દીક્ષા લેવા આવું છું.'

પછી અતિમુક્તકુમાર પોતાનાં માતપિતા પાસે રજા લેવા આવ્યો. ત્યારે તેનાં માતપિતાએ તેને કહ્યું, 'બાળ! તું હજુ નાનો છે, તથા અણસમજુ છે. ધર્મ વિષે તું શું જાણે?'

ત્યારે તેણે કહ્યું, 'હે માતપિતા! હું જે જાણું છું, તે નથી જાણતો, અને જે નથી જાણતો તે જાણું છું.'

તેનાં માતપિતાએ તેને પૂછ્યું, 'એ કેવી રીતે?'

ત્યારે કુમારે જવાબ આપ્યો, 'હે માતપિતા! હું એટલું જાણું છું કે, જન્મેલાને અવશ્ય મરવાનું છે, પરંતુ કઈ વેળાએ, ક્યાં, કેવી રીતે, અને કેટલું મોડું મરવાનું છે, તે હું નથી જાણતો. જીવો કયા કર્મો વડે નારક-પશુ-પક્ષી-દેવ-મનુષ્ય આદિ યોનિમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તે હું નથી જાણતો; પરંતુ પોતાનાં

જે કર્મો વડે તેઓ તે તે યોનિમા ઉત્પન્ન થાય છે, તેટલુ હું જાણુ છુ આ પ્રમાણે હે માતપિતા ! હુ જે જાણુ છુ, તે નથી જાણતો, અને જે નથી જાણતો, તે જાણુ છુ માટે તમે મને સાધુ થવાની રજા આપો !"

પછી જ્યારે તેના માતપિતા તેને ઘણુ ઘણુ સમજાવ્યા છતા એકનો બે ન કરી શક્યા, ત્યારે છેવટે એક દિવસની તેની રાજ્યશ્રી જોવાની શરતે, તેમણે તેને સાધુ થવાની રજા આપવાનુ કબૂલ કર્યું. પછી તેના માતપિતાએ ભારે ધામધૂમથી તેનો રાજ્યાભિષેક કર્યો

ત્યારબાદ અતિમુક્તકે મહાવીર ભગવાન પાસે જઈ દીક્ષા લીધી, તથા ભગવાનના સ્થવિરો પાસે સામાયિકાદિ ક્રિયાઓ વગેરેનુ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું ત્યારબાદ તપ અને સયમપૂર્વક ઘણા વર્ષો સુધી સાધુપણુ પાળી, ગુણરત્ન નામનુ તપ યથાવિધિ આચરી, તથા અતે અન્નપાનનો ત્યાગ કરી, વિપુલ પર્વત ઉપર તે મરણ પામ્યો, અને સિદ્ધ-બુદ્ધ-તથા મુક્ત થયો

ટિપ્પણ

આની પછી [illegible] માં [illegible] ની [illegible] ગઈ છે. તેની વિગતો આ પ્રમાણે છે [illegible] ની નગરીમાં ભગવાન ગૌતમ-[illegible] ગૌતમને, 'ભગવાન મહાવીર [illegible] નગરીમાં આવે, અને નગર બહાર સમવસરણમાં [illegible], તો હું તેમના ઉપાસક થઈશ.' [illegible] હતો. તેના [illegible] [illegible] મહાવીર વારાણસીની નગરીમાં [illegible] [illegible] હતી.

રાજા તેમનો ઉપદેશ સાંભળી, પોતાના મોટા પુત્રને ગાદીએ બેસાડી, સાધુ થયા, ૧૧ અંગો ભણ્યા, ઘણાં વર્ષ સાધુપણું પાળ્યું, અને અંતે વિપુલ પર્વત ઉપર સિદ્ધ-બુદ્ધ-મુક્ત થયા.

૭

સાતમા વર્ગમાં ૧૩ કથાઓ છે તે બધી રાજગૃહના શ્રેણિક રાજાની રાણીઓને લગતી છે. તેમણે ભગવાન મહાવીર પાસે સાધુપણું સ્વીકાર્યું હતું. તેમની કથા પદ્માવતી રાણીની કથા મુજબ સમજવી. બધી રાણીઓ ભણી ગયા બાદ ૧૧ અંગો ભણી અને ૨૦ વર્ષ સાધુપણું પાળી મુક્ત થઈ. તેમનાં નામ નંદા, નંદવતી, નંદોત્તરા, નંદિસેણિકા, મરુતા, સુમરુતા, મહામરુતા, મરુદેવા, ભદ્રા, સુભદ્રા, સુજાતા, સુમના અને ભૂતદત્તા.

૮

આઠમા વર્ગમાં પણ શ્રેણિક રાજાની રાણીઓની કથા છે. તેમની વિગત જરા જુદી હોવાથી તેમની કથા સવિસ્તર અનુવાદ આપી છે.

૬

કાલીની કથા

જૂના કાળમા ચપા નામે નગરી હતી તેમા કોણિક નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો તે રાજાની કાલીદેવી નામે સાવકી મા હતી

એક વખત મહાવીર ભગવાન ફરતા ફરતા તે નગરીમા પધાર્યા બધા સાથે કાલીદેવી પણ તેમના દર્શને ગઈ ભગવાને સર્વને ધર્મોપદેશ આપ્યો તે ધર્મોપદેશ સાભળી કાલીદેવી ઘણી પ્રસન્ન થઈ, સતોષ પામી, અને જાણે પોતાનુ અતર ઊઘડી ગયુ હોય, તેવી પ્રસન્નતા અનુભવવા લાગી તેણે ભગવાનને વારવાર નમસ્કાર કરીને કહ્યુ

'હે ભગવન્! તમારુ કથન મને ગમ્યુ છે, તેમા મને રુચિ થઈ છે, વિશ્વાસ થયો છે, અને તે પ્રમાણે પુરુષાર્થપૂર્વક પ્રયત્ન કરીને હુ બધનમુક્ત થાઉ એમ ઇચ્છુ છુ'

ત્યાર બાદ ભગવાને વિધિપૂર્વક કાલીદેવીને પ્રવ્રજ્યા આપી તથા તેને આર્યચદના નામની આર્યાને શિષ્યા તરીકે સોપી કાલીદેવી તેમની પાસે સામાયિક વગેરે ક્રિયાઓ તથા અગિયાર અગગ્રથો શીખી, તથા ચાર ટક, છ ટક, આઠ ટક, દશ ટક, બાર ટક, પદર ટક, મહિનો વગેરેના ઉપવાસ કરતી વિવિધ તપકર્મો વડે પોતાના આત્માને ભાવિત કરવા લાગી

એક દિવસ ન ખાવાનો આખો દિવસ રાખે નહિ, અને તેમાં જ

'હું ખાતો' તમે જે ખાવાની આદત [illegible] તેમાંથી નાનું તપ શીખવા કહ્યું છે

આપણે તેની [illegible] તે જાણો

પછી કાંઈ [illegible] નીચે પ્રમાણે આચર્યું

પ્રથમ તેણે ચાર ટંકનો ઉપવાસ કર્યો. તેને અંતે સર્વ પ્રકારના સંયુક્ત ભોજન કર્યા. પછી છ ટંકનો ઉપવાસ કર્યો. તેને અંતે પણ સર્વ પ્રકારના સંયુક્ત ભોજન કર્યાં. પછી આઠ ટંકનો ઉપવાસ કર્યો. તેને અંતે પણ સર્વ પ્રકારના સંયુક્ત ભોજન કર્યાં. પછી ૩ ટંકનો ઉપવાસ કર્યો. તેને અંતે પણ સર્વ પ્રકારના સંયુક્ત ભોજન કર્યાં. પછી ચાર ટંકનો ઉપવાસ કર્યો. તેને અંતે પણ સર્વ પ્રકારના સંયુક્ત ભોજન કર્યાં.[1] પછી ૬ ટંકનો ઉપવાસ— પછી રસભોજન— પછી આઠ ટંકનો— પછી રસભોજન— પછી દશ ટંકનો— પછી રસભોજન— પછી બાર ટંકનો— પછી રસભોજન— પછી ચૌદ ટંકનો— પછી રસભોજન— પછી સોળ ટંકનો— પછી રસભોજન— પછી અઢાર ટંકનો— પછી રસભોજન— પછી વીસ ટંકનો— પછી રસભોજન— પછી બાવીસ ટંકનો— પછી રસભોજન— પછી ચોવીસ ટંકનો— પછી રસભોજન— પછી છવ્વીસ ટંકનો— પછી રસભોજન— પછી અઠ્ઠાવીસ ટંકનો— પછી

---

૧ ત્યાર પછીના તપના આ ક્રમમાં એ આખા [illegible] માટે માત્ર 'રસભોજન' શબ્દ વાપર્યો છે

રસભોજન — પછી ત્રીસ ટકનો — પછી ગસભોજન — પછી બત્રીસ ટકનો — પછી ગસભોજન — પછી ચોત્રીસ ટકનો — પછી રસભોજન — પછી ચોત્રીસ ઉપવાસો છ ટકના — તે દરેક પછી રસભોજન — પછી ચોત્રીસ ટકનો ઉપવાસ — પછી ગસભોજન — પછી બત્રીસ ટકનો — પછી ગસભોજન — પછી ત્રીસ ટકનો — પછી ' ગસભોજન — પછી અઠ્ઠાવીસ ટકનો — પછી ગસભોજન — પછી છવ્વીસ ટકનો — પછી ગસભોજન — પછી ચોવીસ ટકનો — પછી રસભોજન — પછી બાવીસ ટકનો — પછી રસભોજન — પછી વીસ ટકનો — પછી રસભોજન — પછી અઢાર ટકનો — પછી ગસભોજન — પછી સોળ ટકનો — પછી ગસભોજન — પછી ચૌદ ટકનો — પછી ગસભોજન — પછી બાર ટકનો — પછી રસભોજન — પછી દશ ટકનો — પછી ગસભોજન — પછી આઠ ટકનો — પછી રસભોજન — પછી છ ટકનો — પછી ગસભોજન — પછી ચાર ટકનો — પછી ગસભોજન — પછી આઠ ઉપવાસ છ ટકના — તે દરેકને અંતે ગસભોજન — પછી આઠ ટકનો ઉપવાસ — પછી ગસભોજન — પછી છ ટકનો ઉપવાસ — પછી રસભોજન — પછી ચાર ટકનો ઉપવાસ — પછી રસભોજન

રત્નાવલી તપની આ પ્રથમ પરિપાટી થઈ તેમા યથાવિધિ કુલ સમય એક વર્ષ, ત્રણ માસ, અને બાવીસ રાત્રી-દિવસ જેટલો જાય

ત્યાર બાદ એ જ ક્રમે આખુ તપ બીજી વાર કરવાનુ, પરતુ દરેક ઉપવાસને પારણે હવે ગસભોજન નહીં કરવાનુ,

પરંતુ દહીં — દૂધ વગેરે રસો¹ વિનાનું જ ભોજન કરવાનું.

ત્રીજી એ જ ક્રમે આખું તપ ઉપવાસ કરવાનું; પરંતુ દરેક ઉપવાસને પારણે વાસણ પણ ન ખરડાય એવી [illegible] વસ્તુઓ (અલેપકૃત) ખાવાની.

ચોથી એ જ ક્રમે આખું તપ ઉપવાસ કરવાનું પરંતુ દરેક ઉપવાસને પારણે આયંબિલ કરવાનું આયંબિલ એટલે કે ઘી આદિ વિનાના લૂખા બાફેલા અન્ન, દાળ વગેરે સાથે ખાવાનું.

આ પ્રમાણે ચાર આવૃત્તિ આખું રત્નાવલી તપ પાંચ વર્ષ, બે માસ, અને અઠ્ઠાવીસ દિવસમાં તેમણે યથાવિધિ પૂરું કર્યું ત્યાર બાદ આર્ય ચંદના આર્યા પાસે જઈ તેમને વંદન-નમસ્કાર કર્યાં ત્યાર બાદ તે ચાર ટંક, છ ટંક વગેરે સામાન્ય ઉપવાસો-રૂપી વિવિધ તપકર્મ વડે આત્માને ભાવિત કરતી રહેવા લાગી

આ બધાં મોટાં તપો વડે તેમનું શરીર બહુ કૃશ થઈ ગયું તેમના શરીર ઉપર નસો નાડીઓનાં જાળાં દેખાવા લાગ્યાં એ પ્રમાણે શરીરને બહુ જ નબળું પડી ગયેલું જોતાં તેમણે આનુપૂર્વિક સંલેખનાવ્રત દ્વારા અન્ન-પાનનો સદંતર ત્યાગ કરી, એક મહિનાને અંતે પ્રાણત્યાગ કર્યો; અને જે વસ્તુ માટે આ બધી કઠોર તપસ્યા આદરી હતી, તે વસ્તુ છેવટના શ્વાસોચ્છ્વાસ વખતે પ્રાપ્ત કરી તેમનો સાધ્વીપણાનો કુલ સમય આઠ વર્ષનો હતો

---

૧ મૂળમાં તેમને માટે વિકૃતિ શબ્દ છે અર્થાત્ એવા પદાર્થો જે બહુ વાર રહે તો વિકૃતિ પામે છે તેથી 'વિકૃતિકારક રસો' એવો અર્થ પણ લેવાય વિકૃતિમાં મહાવિકૃતિ ગણાતા મધ, દ્રવ, માખણ અને નશાબાજ પીણાંઓ તથા દૂધ, ઘી, તેલ, ગોળની રાબ અને મીઠાઈનો પણ સમાવેશ થાય છે

ટિપ્પણો

આ આઠમા વર્ગમા કુલ દસ કથાઓ છે તેમના નામ કાલી, સુકાલી, મહાકાલી, કૃષ્ણા, સુકૃષ્ણા, મહાકૃષ્ણા, વીરકૃષ્ણા, રામકૃષ્ણા, પિતૃસેનકૃષ્ણા, મહાસેનકૃષ્ણા

તેમા સુકાલીની કથા, કાલીની કથાની જેમ જ જાણવી તે પણ શ્રેણિક રાજાની ભાર્યા, અને કોણિક રાજાની સાવકી મા થાય માત્ર તે રત્નાવલી તપને બદલે કનકાવલી તપ કરે રત્નાવલીમા ને કનકાવલીમા ફેર એટલો કે, જ્યા રત્નાવલીમા ત્રણ (નાગરી અક્ષરમા મૂકેલા) સ્થળે છ છ ટકના ઉપવાસ છે, ત્યા કનકાવલીમા આઠ આઠ ટકના ઉપવાસ ગણવા પ્રથમ પરિપાટીમા કુલ સમય એક વર્ષ, પાચ માસ, અને બાર રાત્રી-દિવસ થાય ચારે પરિપાટીઓમા મળીને પાચ વર્ષ, નવ માસ, અને અઢાર દિવસ થાય સુકાલીનો સાધ્વીપણાનો કાળ નવ વર્ષનો જાણવો

મહાકાલીની કથા પણ કાલીની જેમ જાણવી પરતુ તેના તપનુ નામ ‘ક્ષુદ્ર - સિંહ - નિષ્ક્રીડિત’ જાણવુ અર્થાત્ સિંહ જેમ આગળ એક પગલુ ભરે, અને પાછળના પગલા ઉપર ફરી નજર કરી લે છે, તેમ આ તપમા પણ દરેક આગળને પગલે, તેની પાછળનુ તપ ફરી કરી લેવાનુ હોય છે જેમકે પ્રથમ ચાર ટકનો ઉપવાસ — પછી રસભોજન — પછી છ ટકનો ઉપવાસ — પછી રસભોજન — પછી આઠ ટકનો ઉપવાસ — પછી રસભોજન — પછી પાછો છ ટકનો ઉપવાસ — પછી રસભોજન — પછી દસ ટકનો ઉપવાસ — પછી રસભોજન — પછી પાછો આઠ ટકનો ઉપવાસ —

[illegible]

[illegible] સ્વરૂપ. [illegible] અને [illegible]—[illegible] પરિપાટીમાં [illegible] સાત દિવસનો [illegible] વર્ષ, અને [illegible] દિવસ થાય

[illegible] ‘મહા-સિંહ-નિષ્ક્રીડિત’ [illegible] તપ [illegible] ‘ક્ષુદ્ર-સિંહ-નિષ્ક્રીડિત’ની જેમ [illegible] ઉપવાસ સુધી પહોંચ્યા બાદ પાછું [illegible] પરિપાટીમાં [illegible] વર્ષ, [illegible] માસ અને અઢાર દિવસ થાય. [illegible] પરિપાટી મળીને [illegible] વર્ષ, [illegible] માસ, અને બાર રાત્રી-દિવસ જેટલો [illegible] થાય

[illegible] તપનું નામ ‘[illegible] ભિક્ષુપ્રતિમા’ [illegible] હાનિ, અને [illegible]

દત્તિ સ્વીકારે બીજા સપ્તકમા રોજ અન્નની બે અને પાનની બે દત્તિ સ્વીકારે એમ ત્રીજા સપ્તકમા રોજ ત્રણ – ત્રણ, ચોથામા રોજ ચાર – ચાર, પાચમામા રોજ પાચ – પાચ, છઠ્ઠામા રોજ છ – છ, અને સાતમામા રોજ સાત – સાત દત્તિઓ સ્વીકારે. એમ કુલ ૪૯ રાત્રી-દિવસ થાય, અને ભિક્ષા ૧૯૬ વાર લેવાય

આ તપ પૂરુ થયા બાદ 'અષ્ટઅષ્ટમિકા ભિક્ષુપ્રતિમા' તપ સ્વીકારે ઉપર જ્યા સાત – સાત દિવસના સાત સપ્તકો હતા, ત્યા આઠ – આઠ દિવસના આઠ અષ્ટકો ગણવા બાકીનો વિધિ તે મુજબ કુલ ૬૪ રાત્રી દિવસ થાય, અને ભિક્ષા ૨૮૮ વાર લેવાય

પછી 'નવનવમિકા ભિક્ષુપ્રતિમા' તપ સ્વીકારે તેમા નવ – નવ દિવસના નવ ઝૂમખા હોય કુલ રાત્રી-દિવસ ૮૧ થાય, અને ભિક્ષા ૪૦૫ વાર લેવાય

બાદ 'દશદશમિકા ભિક્ષુપ્રતિમા' તપ સ્વીકારે, તેમા દશ-દશના દશ ઝૂમખા ગણવા કુલ રાત્રીદિવસ ૧૦૦ થાય અને, ભિક્ષા ૫૫૦ વાર લેવાય

મહાકૃષ્ણાની કથામા 'ક્ષુદ્રસર્વતોભદ્ર' તપ ગણુ આ તપનો નકશો આ પ્રમાણે છે

૧	૨	૩	૪	૫
૩	૪	૫	૧	૨
૫	૧	૨	૩	૪
૨	૩	૪	૫	૧
૪	૫	૧	૨	૩

તેમા એકનો આકડો છે, ત્યા ચાર ટકનો ઉપવાસ સમજવો, બેનો છે ત્યા છ ટકનો, ૩ નો છે ત્યા આઠ ટકનો, ૪ નો છે ત્યા દશ ટકનો, અને પાચનો છે ત્યા બાર ટકનો ઉપવાસ ગણવો પહેલી લીટી ડાબી બાજુથી શરૂ થાય અને ડાબી બાજુ પાચ સુધી પહોચે પછી બીજી લીટી ૩ થી શરૂ થઈ ૨ સુધી પહોચે,

એ પ્રમાણે ચાર વાર કરવું. પહેલી પરિપાટીના દરેક ઉપવાસના પારણે રસવાળું અન્ન લઈ શકાય, બીજી પરિપાટીના વિકૃતિરહિત, ત્રીજીના અલેપકૃત, અને ચોથીમાં આયંબિલ.

આ પરિપાટી ત્રણ માસ, અને દશ દિવસમાં પૂરી થાય ચારે પરિપાટી મળીને ૧ વરસ ૧ માસ, અને ૧૦ દિવસો થાય.

વીરકૃષ્ણાની કથામાં 'મહાસર્વતોભદ્ર' [illegible] સમજવું. તેનો નકશો આ પ્રમાણે :

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭
૪	૫	૬	૭	૧	૨	૩
૭	૧	૨	૩	૪	૫	૬
૩	૪	૫	૬	૭	૧	૨
૬	૭	૧	૨	૩	૪	૫
૨	૩	૪	૫	૬	૭	૧
૫	૬	૭	૧	૨	૩	૪

આ નકશાની સમજ પણ ઉપર મુજબ સમજવી. એમાં એક પરિપાટીમાં ૧૯૬ ઉપવાસ, અને પારણાં એટલે ૪૯ દિવસો ઉપવાસ વગરના આવે છે.

એક પરિપાટી આઠ મહિના અને પાંચ દિવસે પૂરી થાય. ચાર પરિપાટીઓ બે વર્ષ, આઠ માસ, અને વીસ દિવસે પૂરી થાય.

રામકૃષ્ણાની કથામાં 'ભદ્રોત્તરપ્રતિમા' નામનું તપ આવે છે. તેનો નકશો આ પ્રમાણે છે :

૫	૬	૭	૮	૯
૭	૮	૯	૫	૬
૯	૫	૬	૭	૮
૬	૭	૮	૯	૫
૮	૯	૫	૬	૭

અહી પાચ એટલે બાર ટંકનો ઉપવાસ સમજવો, છ એટલે ૧૪ ટંકનો, સાત એટલે ૧૬ ટંકનો, આઠ એટલે અઢાર ટંકનો, અને નવ એટલે વીસ ટંકનો

બાકી બધુ ઉપર મુજબ પ્રથમ પરિપાટીમા છ મહિના અને વીસ દિવસનો સમય જાય. ચારેય પરિપાટી મળીને કુલ સમય બે વર્ષ, બે માસ અને વીસ દિવસનો થાય

પિતૃસેનકૃષ્ણાની કથામા 'મુક્તાવલી' તપ જાણવુ આ તપમા પ્રથમ ચાર ટંકનો ઉપવાસ કરે, પછી રસભોજન કરે — પછી છ ટંકનો — પછી રસભોજન — પછી પાછો ચાર ટંકનો — પછી રસભોજન — પછી આઠ ટંકનો — પછી રસભોજન — પછી પાછો ચાર ટંકનો — પછી રસભોજન — પછી દશ ટંકનો — પછી રસ-ભોજન — પછી પાછો ચાર ટંકનો — પછી રસભોજન — . એમ ૩૨ ટંકનો — પછી રસભોજન — પછી ચાર ટંકનો — પછી રસભોજન — પછી ચોત્રીસ ટંકનો — પછી રસભોજન

આમ અહી સુધી આવ્યા બાદ અવળે ક્રમે પાછા ફરવુ [અર્થાત્ — પછી ચાર ટંકનો — પછી રસભોજન — પછી ત્રીસ ટંકનો — પછી રસભોજન — પછી ચાર ટંકનો — પછી રસભોજન — પછી ત્રીસ ટંકનો એ પ્રમાણે છેવટે ચાર ટંકે આવી પુરુ થાય

એક પરિપાટિમા ૧૧ મહિના અને પદર દિવસો થાય[1] ચારે મળીને ત્રણ વર્ષ અને દશ મહિના થાય[2]

---

૧ જોકે હિસાબે તો ૧૧ માસ અને તેર દિવસ થાય બે દિવસ વધારાના શી રીતે આવ્યા તે સમજાતુ નથી, એમ અભયદેવ પોતે જ જણાવે છે.

૨. હિસાબે તો ત્રણ વર્ષ, ૯ માસ અને ૨૨ દિવસ થાય ઉપર આઠ દિવસ વધારે આપ્યા છે, તેની બાબતમા પણ ઉપરની નોધની પેઠે સમજવુ

[illegible] 'આત્મિક સંયમ' [illegible]

[illegible] — [illegible] આત્મિક [illegible] — [illegible] — [illegible] આત્મિક [illegible] — [illegible] — [illegible] આત્મિક [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

અંતિમ વચન

આ [illegible]માં કુલ આઠ વર્ગો છે. રોજનો એક વર્ગ એ હિસાબે આ [illegible] આઠ દિવસમાં પૂરું કરાય છે.

સૂચિ

શુદ્ધિ

પાન	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૫	૬	[illegible]	[illegible] ([illegible]) [illegible]
૧૦	[illegible]	[illegible]	[illegible]
૫૨	૨૦	[illegible]	[illegible]
૬૦	૭	[illegible]	[illegible]
૬૩	[illegible]	[illegible]	[illegible]
૧૪૬	૯	[illegible]	[illegible] (?)